

De stem van Charlie Hebdo mag niet verstommen

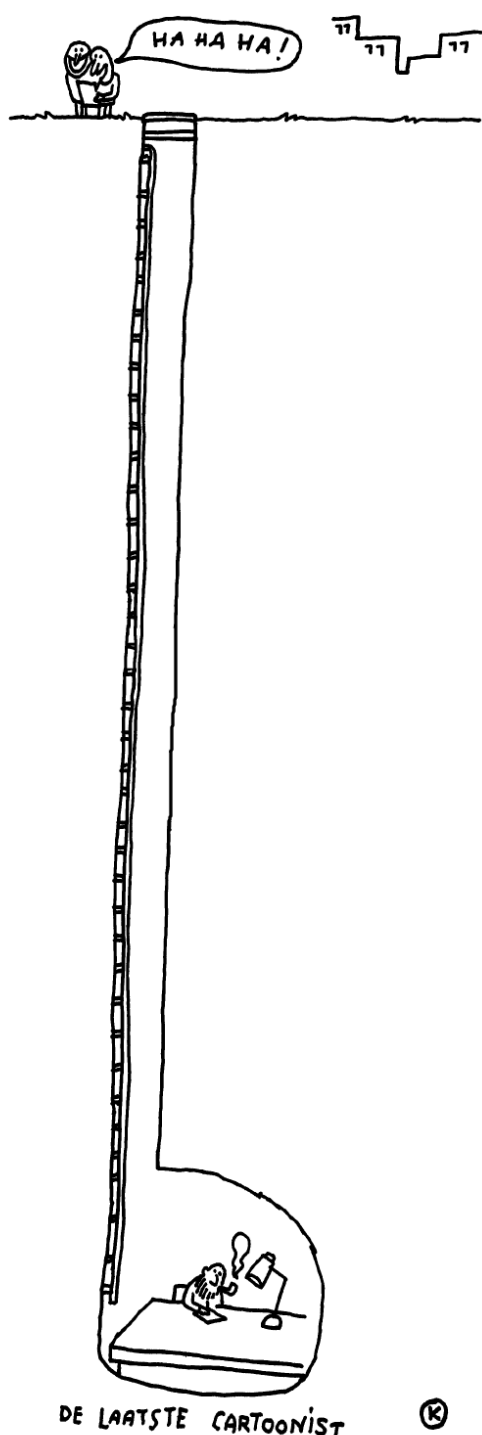
Terroristen willen angst zaaien. Met geweld tegen onschuldige burgers proberen ze een complete samenleving bang te maken of zelfs te ontwrichten. Maar hoe wreed hun methodes ook zijn, hoeveel slachtoffers ze ook maken, hun opzet kan niet slagen zolang mensen zich niet laten intimideren.

Het was dan ook bemoedigend en een teken van kracht dat zo veel Fransen gisteravond met opgeheven hoofd de straat op gingen uit protest tegen de slachting die eerder op de dag was aangericht op de redactie van het satirische weekblad *Charlie Hebdo* in Parijs. De daders waren nog op vrije voeten, maar in tal van steden toonden Fransen massaal hun vastberadenheid om niet voor de terroristen te zwichten. Geschokt, verontwaardigd, diep gekwetst en bedroefd, maar ongebroken.

Het was niet alleen de bloedigste aanslag op Franse bodem in een halve eeuw, maar ook een aanval op de vrijheid van meningsuiting en daarmee op het hart van de Franse democratie. *Charlie Hebdo* is een scherp en oneerbiedig blad: geen geloof, ideologie of politicus is veilig voor de vaak bijtende spot van zijn tekenaars. De onverdraagzaamheid van islamitisch extremisme moet het daarbij vaak ontgelden.

Dat het blad en zijn medewerkers daarmee grote risico's liepen, was al jaren duidelijk. Maar met ongekennde persoonlijke moed hielden de mensen van *Charlie Hebdo*, onder leiding van hoofdredacteur Stéphane Charbonnier, vast aan hun missie. Ze verdedigden hun recht om te spotten, te provoceren en te beledigen - in het besef dat hun, en onze, vrijheid daarmee staat of valt. Ze leefden in de absurde werkelijkheid dat spotprententekenaar een levensgevaarlijk beroep is geworden. Acht van hen, onder wie Charbonnier zelf en enkele van de grootste talenten van zijn blad en van Frankrijk, zijn samen met nog vier anderen in koelen bloede vermoord.

De vrijheid waarvoor zij op de bres stonden, moet nu meer dan ooit verdedigd worden. Het is een kernwaarde van onze beschaving. Charlie

Hebdo heeft een dramatisch verlies geleden, maar de stem van het blad mag niet verstommen. Dat is niet alleen een zaak van Frankrijk. Ook in andere landen is de dreiging van terrorisme, vooral door radicale moslims, reëel gebleken. In Nederland is in 2004 Theo van Gogh vermoord, in Madrid (2004) en Londen (2005) zijn bloedige aanslagen in het openbaar vervoer gepleegd. In Brussel zijn vorig jaar vier mensen bij het Joods Museum vermoord. En in Noorwegen heeft Anders Breivik, juist een fanatiek bestrijder van islam en immigratie, in 2011 een bloedbad aangericht.

Naast het zaaien van angst, proberen terroristen ook bevolkingsgroepen tegen elkaar op te zetten en bestaande spanningen te laten escaleren. In Irak bijvoorbeeld heeft Al-Qaeda met die beproefde tactiek groot succes geboekt. Voor het aanhoudende geweld van de terroristen moest de hele sunnitische bevolkingsgroep boeten - wat tot etnische zuiveringen leidde en tot een bittere burgeroorlog die nog altijd voortduurt.

Het is van groot belang dat de daders van de aanslag op *Charlie Hebdo* en eventuele medeplichtigen worden gearresteerd en gestraft voor hun terreurdaad. Ook is het cruciaal dat het gevaar onderkend wordt van de radicalisering van vooral jonge moslims in Europese landen. Maar als het drama van gisteren leidt tot een godsdienstoorlog tegen de islam, zou dat een overwinning voor de terroristen zijn.

In veel Europese landen heersen toenemende bezorgdheid en angst voor de opkomst van de islam in westerse samenlevingen. Dat leidt tot politieke en maatschappelijke spanningen, van Frankrijk tot Zweden, van Duitsland tot het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Europa beleeft hierdoor een verwarrende en zware tijd, die door de aanslag nog verder op scherp wordt gezet. Deze crisis is alleen te boven te komen met een open debat. Een vrije en pluriforme pers is daarbij onmisbaar.

NRC Handelsblad

Terreuraanslag in Frankrijk: pagina 1-17

Gekwetste Republiek

Frankrijk zoekt naar eenheid
Reportage uit Château Rouge

pagina 2-3

Aanval van tien minuten

Chronologie van de aanslag
Klopjacht op verdachten

pagina 4-5

Een satirisch weekblad

Profiel van *Charlie Hebdo*
Cartoonisten en hun wapen

pagina 6-10

Moslims, ga het gesprek aan

Persstemmen, opinies en
column Jan Kuitenbrouwer

pagina 14-17

Het laatste nieuws

Liveblog, fotoseries en
portretten van de slachtoffers

NRC.NL

BELGIE & LUXEMBURG €2,50

Solidariteit en verontwaardiging wereldwijd

●● Ik sta achter Charlie Hebdo, zoals wij allen moeten, om de kunst van de satire te verdedigen, die altijd een kracht voor de vrijheid is geweest.

Salman Rushdie, schrijver

●● We moeten ons nu niet terugtrekken en bang worden en zo voorzichtig dat we niks meer durven.

Kurt Westergaard, Deense cartoonist van omstreden prent van profeet Mohammed

●● Ik geloof dat dit uniek is in de geschiedenis van de pers. [...] Het vak is heel gevaarlijk geworden. Dat is verschrikkelijk.

Bernard 'Willem' Holtrop, cartoonist van Charlie Hebdo en andere Franse bladen

●● Het feit dat dit een aanval op de vrije pers was onderstreept hoezeer deze terroristen de vrijheid van meningsuiting vrezen.

Barack Obama, president VS

●● Wat ook de drijfveer moge zijn, moorddadig geweld is afgrijselijk. Het is nooit gerechtvaardigd.

Paus Franciscus

●● Er zijn ook terroristische aanslagen gepleegd door gelovigen van andere godsdiensten.

Mevlüt Cavusoglu, minister van Buitenlandse Zaken Turkije

●● Er is een oorlog aan de gang en wij zitten daar tot onze nek in, zoals toen ik klein was en [...] we kunnen zo gebombardeerd worden.

Umberto Eco, schrijver

De gemaskerde aanslagplegers naderen met getrokken wapen de neergeschoten agent Ahmed Merabat, die ze enkele tellen later zullen executeren.

Kogelgat in een ruit van de getroffen redactiebuuren.

Place de la République, gisteravond.

Gekwetste Republiek zoekt troost bij eigen idealen

Analyse Frankrijk in schok
Dat een aanslag ophanden was, wist eigenlijk heel Frankrijk. Het werd 7 januari 2015. Frankrijk is in de ziel geraakt en hoopt angstvallig een manier te vinden zijn gekwetste republikeinse waarden opnieuw uit te vinden.

Door onze correspondent
Peter Vermaas
PARIJS

Frankrijk zoekt geëmotioneerd naar eenheid na de dodelijkste aanslag op eigen bodem in ruim een halve eeuw. De angst op de straten van Parijs is voelbaar.

Maar in een land dat normaal tot op het bot verdeeld sombert over een gemeenschappelijke toekomst, lijkt ook opeens de veerkracht terug. Tienduizenden trekken woensdag na hun werk eensgezind de straat op om hun solidariteit met de slachtoffers van de aanslag bij het weekblad *Charlie Hebdo* uit te spreken. Het gelooft in vrijheid van meningsuiting, in een open samenleving en de waarden van de republiek staan pal overeind.

„Wij zijn niet bang”, scanderen vele duizenden kelen op Place de la République, onder het standbeeld van Marianne, het zinnebeeld van de natie. Velen houden tekeningen uit het weekblad omhoog. „Ik sterf liever rechtop, dan dat ik leef op de knieën”, staat op een poster met kaarsjes

Uit geen ander westers land vertrokken zoveel jongeren naar Irak en Syrië om zich bij de jihad aan te sluiten

ervoor. Het is een uitspraak van tekenaar en hoofdredacteur Charb, enkele uren eerder is hij rechtep gestorven. „We moeten nu moedig zijn”, zegt een jong meisje, Natasha Roux, in de mensenmassa.

Maar dat een aanslag mogelijk was, wist iedereen in Parijs, in heel Frankrijk. Ook de redactie van het weekblad.

„Nog steeds geen aanslagen in Frankrijk”, schreef hoofdredacteur Stéphane Charbonnier, ‘Charb’, afgelopen week uitdagend boven zijn laatste spotprent van een bebaarde strijder met een kalasjnikov op de rug gebonden. „Wacht!” zegt de man met zijn vinger omhoog. „We hebben nog tot het eind van januari om onze beste wensen over te brengen.”

Het werd 7 januari 2015.

Vanaf nu is er in Frankrijk een vóór en een ná 7 januari. En dat is nog moeilijk te bevatten. „Het lijkt hier wel oorlog”, mompelt een man met hipsterbaard die Nicolas zegt te heten, amper een half uur na de aanslag. Hij woont om de hoek bij het aangevallen redactiekantoor in het elfde arrondissement van Parijs. Met andere buurtbewoners staat hij op de hoek van de straat waar het net nog wildwest was. Achter hen, overdwars op de Boulevard Ri-

chard Lenoir, een Renault van de politie. De voorruit is met kogels doorzeefd.

Hij lijkt aanvankelijk onbewogen. Al wil hij, zoals veel mensen vandaag, niet met naam en toenaam in de krant of op tv. „Je weet niet waar dat toe leidt”, zegt hij tegen de journalisten die hem met het schaamrood op de kaken lastigvallen. Als hij wegloopt, en in de armen van een kennis valt, barst hij in de merkwaardige stilte in de smalle straatjes rond het redactiepand opeens onbedaarlijk in tranen uit.

Kende hij mensen bij het weekblad? Nee, dat niet. „Dit gaat om Frankrijk, om de vrijheid”, zegt Nicolas.

Dat zijn woorden die in de loop van de dag nog vaak worden uitgesproken. Ook de woorden ‘Republiek’ en ‘republikeins’, in Frankrijk toverformules voor alles wat goed en waardig is, vallen een lange dag onophoudelijk. Frankrijk is in de ziel geraakt, en hoopt angstvallig een manier te vinden die gekwetste republikeinse waarden opnieuw uit te vinden.

Uitnodiging aan rivalen

Maar hoe? „Vandaag is de hele Republiek aangevallen”, zegt president François Hollande op televisie als de pleinen van de grote steden net op hun volst zijn. Iets meer dan een uur na de laatste schoten, had hij zich ’s middags al naar de plek des onheils begeven. Hij kende enkele slachtoffers persoonlijk. De president die zich bij zijn aantreden in 2012 als consensusfiguur opwierp, maar in de navolgende jaren juist het gezicht werd van de Franse polarisatie, roept nu op tot „nationale eenheid”. Want: „Onze eenheid is tegenover deze beproeving ons beste wapen”,

zegt hij. „Niets kan ons verdelen, niets kan ons tegen elkaar opzetten, niets kan ons scheiden.”

Hij consulteert zijn nog levende voorgangers en nodigt zijn aartsrivaal Nicolas Sarkozy en Marine Le Pen van het nationaal-populistische Front National uit voor overleg op het Elysée.

Le Pen: ik had gewaarschuwd

Direct na de aanslag roepen ook zij op tot eenheid. Zich warmlopend voor een grotere politieke rol, het presidentschap van Frankrijk misschien, waarschuwt Le Pen als gelouterd bestuurder voor het „op één hoop gooien” van „onze islamitische medeburgers die gehecht zijn aan onze natie en aan zijn waarden” en „hen die doden in naam van de islam”.

Maar vanmorgen keert de meest besproken politica van Frankrijk alweer terug bij haar traditionele spreektekst. Le Pen wil een debat over de islam in Frankrijk en een referendum over invoering van de doodstraf. „Ik heb vele jaren voor zo’n situatie gewaarschuwd”, zegt ze, het debat terugbrengend op waar het inderdaad al maanden over ging: de rol van de islam in het seculiere Frankrijk.

Juist gisteren, op de ochtend van de aanslag, verscheen het nieuwste boek van successchrijver Michel Houellebecq. Hierin ontwaakt Frankrijk in 2022 onder een moslimpresident die de Republiek zoals we die sinds 1789, of eigenlijk sinds de wet op de scheiding van kerk en staat van 1905, kenden, heeft ontmanteld.

Houellebecq gaat daarin, zoals altijd, tekeer tegen de generatie van 1968: precies de generatie van Charlie Hebdo, die de

Franse identiteit met al te veel vrijheid en gelijkheid verkwanseld zou hebben. *Soumission* is de titel: onderwerping.

„De mobilisatie tegen de haat die we nu zien moet aanhouden”, zegt premier Manuel Valls vanmorgen over de wonderlijke samenloop van verhaallijnen uit fictie en realiteit. Ook hij is, professioneel of niet, onder de indruk van spontane reacties overal in het land. „Frankrijk staat niet voor onderwerping. Het is niet zoals bij Michel Houellebecq, niet inspelen op angsten”, zegt hij.

Kwetsbaar land

De angst voor een aanslag in Frankrijk was groot. En die beperkte zich niet tot het blad dat eigenlijk al sinds de eerste Mohammed-cartoons in 2006 bedreigd werd. Sinds de schietpartij in het Joods Museum in Brussel, waarvoor vorig jaar de Franse ex-jihadist Mehdi Nemmouche werd opgepakt, is Frankrijk in opperste staat van paraatheid.

Als een Fransman zo’n bloedbad in België kan aanrichten, dan kan hij dat ook in Frankrijk zelf, zeiden politici en diplomaten in kleine kring. En was Frankrijk in 2012 niet al wakker geschud toen Mohammed Merah zeven slachtoffers maakte in Toulouse? Ook hij was in het buitenland getraind. Ook hij was bekend bij de inlichtingendiensten.

Het land is kwetsbaar. Frankrijk heeft de grootste moslimpopulatie van Europa en uit geen westers land zijn zoveel jongeren naar Irak en Syrië vertrokken om zich bij de jihad van Islamitische Staat (IS) en andere extremistische groeperingen aan te sluiten.

Volgens schattingen van het ministerie van Binnenlandse Zaken zijn meer dan 1.000 Fransen in Irak of Syrië actief of in de afgelopen twee jaar actief geweest. En ondanks aanscherping van de terrorismewet en nieuwe signaleringssystemen op vliegvelden, slagen zij er volgens berichten in de Franse media regelmatig in om naar Europa terug te keren zonder in de val te lopen. Precies zoals Nemmouche.

De politie zou de laatste maanden verschillende aanslagen, waaronder één op de nationale feestdag 14 juli op de Champs-Élysées, hebben verijdeld. En opnieuw werd het aantal militairen op publieke plaatsen opgevoerd. Iedereen kon het zien en wist wat dat betekende.

Ook de uitgebreide inzet van Frankrijk bij internationale conflicten heeft het land kwetsbaarder gemaakt. Terwijl de laatste troepen net zijn teruggekeerd uit Afghanistan, heeft Frankrijk sinds vorig jaar in de Sahel de leiding in de strijd tegen aan Al-Qaeda gelieerde groepen die begin 2013 bijna Mali omverliepen. Franse straaljagers doen mee in Irak. Frankrijk, zo bleek vorig jaar bij de onthoofding van berggids Hervé Gourdel in Algerije, is een internationaal doelwit.

De elf mannen en de vrouw die bij de aanslag om het leven zijn gekomen, zijn gestorven om het idee dat ze van Frankrijk hadden”, zegt president Hollande. „Dat wil zeggen: de vrijheid.” Maar, beweert de linkse krant *Libération*, evengoed een kind van de revolutie van ’68 vanmorgen: de schutters „hebben hun doel gemist. Door onze vrienden te doden, hebben ze ons gekneusd, maar ook sterker gemaakt.”

AANSLAG PARIJS

Diverse incidenten in heel Frankrijk

Aan het eind van de ochtend leek de politie de daders op het spoor te zijn in het noorden van Frankrijk. Na de aanslag van gisteren hebben zich meerdere geweldadige incidenten voorgedaan, onder meer bij moskeeën.

■ Vanochtend ontplofte een bom bij een kebabzaak in het Oost-Franse Villefranche-sur-Saône, vlakbij een moskee.

■ Drie oefengrenaten zijn tegen een moskee in Le Mans gegooid.

■ Op een islamitische gebedsruimte in Port-la-Nouvelle zijn twee schoten afgevuurd.

■ In het zuiden van Parijs vond vanochtend in de metro een schietpartij plaats. Een man met een kogelvrij vest schoot bij Montrouge twee mensen neer. Een politie-agente is daarbij overleden, een straatveger verkeert in kritieke toestand. De schutter is nog voortvluchtig. De aanval zou geen verband hebben met de aanval op Charlie Hebdo. (AFP)

Farnassi vindt dat de rechter het blad een paar jaar geleden had moeten veroordelen in een proces over de tekeningen van de profeet Mohammed. „Dan was dit niet gebeurd”, zegt hij. „Ik ben overigens niet gelukkig met wat er is gebeurd. Want dit gaat zich vast tegen de moslims keren.”

Zo denken zeker niet alle moslims in Château Rouge erover. Bij de Turkse snackbar Resto Kamer, even verderop, kijkt de eigenaar met grijs haar gebiologeerd naar de televisie. Het is nieuwswzender BFM met, natuurlijk, beelden van de aanslag. Hij wil niet met zijn naam in de krant, maar zegt wel: „Ik ben het helemaal niet eens met wat er gebeurd is. Dit is extremisme. Zeer ongelukkig.”

Een paar deuren verder, bij snackbar L’Étoile de Tunis, staat Mokhtar El-Haj bij de kassa. Hij heeft een collectebus voor een islamitische liefdadigheidsinstelling naast zich staan. De 65-jarige man met snor is uitge-sproken naar zijn Turkse collega: „Dit is een catastrofe.” Hij lijkt getroffen, kijkt ernstig. „Een catastrofe”, herhaalt hij. „Dit is slecht voor Frankrijk, slecht voor de moslims.” De mensen die dit hebben gedaan zijn ziek, vindt hij. „Ze kunnen wel Allah aanroepen - iedereen roept hem maar aan - maar Allah vindt dit niet goed.”

Dit geluid klinkt vaker. Yassine

Amran (36, chauffeur) en Braham Boubouzel (37, slager), beiden van Algerijnse afkomst, lopen op straat bij het metrostation. „Dit is niet normaal”, zegt Amran. „Allah kan hun profeet helemaal niet zijn. Moslims mogen helemaal niet doden.” Boubouzel: „Bedenk wat er allemaal voor naars is gebeurd in Algerije in de jaren negentig. Dit is net zo erg.”

Druk gebarend komen erna twee andere jongens voorbij gelopen. „Charlie Hebdo?” zegt Sami Moughli (20), stagiair bij spoorwegmaatschappij SNCF. „Daar hadden we het net over.” Hij zegt: „Dat er levens verloren zijn gegaan is heel ongelukkig. Maar ik ben eigenlijk wel vóór.”

Zijn vriend Hamza Beglaoui vult aan: „Het was goed om een boodschap af te geven. Je mag in de islam geen karikaturen maken van de profeet. Frankrijk is natuurlijk een democratisch en vrij land. Maar dit is een gevoelig terrein.”

Al pratend komen de twee jongemannen tot de conclusie dat „de boodschap” wel had moeten wor-

Den afgegeven, maar dan „op een andere manier”, voegen ze eraan toe. „Bijvoorbeeld die brandstichting bij het blad van eerder, dat kon wel.”

En dit willen ze ook nog wel kwijt: „Hier in de buurt is ontzettend veel werkloosheid. Dan komen de jongens in de criminaliteit. En worden ze misschien ook wel vatbaar voor radicalen. Het is allemaal heel kwetsbaar”, zegt Beglaoui.

Een zwarte jonge vrouw met hoofddoek moet echter niets hebben van de aanslag. „Ik ben erg geraakt”, zegt Asha (23), van Senegalese afkomst. „Dit heeft met de islam niks te maken.” Haar achternaam wil ze niet geven, ze vertrouwt de media niet helemaal. „Het gaat alleen maar over incidenten en provocaties. Ik houd niet van het tegen elkaar opzetten van mensen. Ik ga rustig naar school en naar mijn werk, maar op de tv hoor je alleen maar negatieve dingen. Laatst was hier zo’n pro-Palestina-demonstratie, die werd dan weer verboden dan kwam kwamen dan weer rellen van. Laten we het hebben over werkloosheid en alle daklozen.”

Tweets over aanslag

In de geest van #JeSuisCharlie: beledig Me vandaag maar eens goed.

God (komiek David Javerbaum, VS)
@TheTweetOfGod

Hollande: 'Niets mag ons verdelen'. Paradox is dat juist t vrije woord mensen scheidt. Echte vraag is dus: hoe leven wij in verdeeldheid?

Ger Groot, filosoof
@GrootGer

Me vragen te veroordelen wat overduidelijk veroordeeld moet worden, veronderstelt twijfels over mijn morele basiscode. Ik weiger hieraan mee te doen.

Ethar El-Katatney, journalist, Egypte
@etharkamal

Wat jouw God ook is, als die niet tegen satire kan, is het geen God

Eddie Perfect, komiek, Australië
@Eddieperfect

Degenen die de cartoonisten gisteren doodden beschermden de Islam niet, maar beoeddelden haar nog meer. Zij zijn de echte blasfemisten.

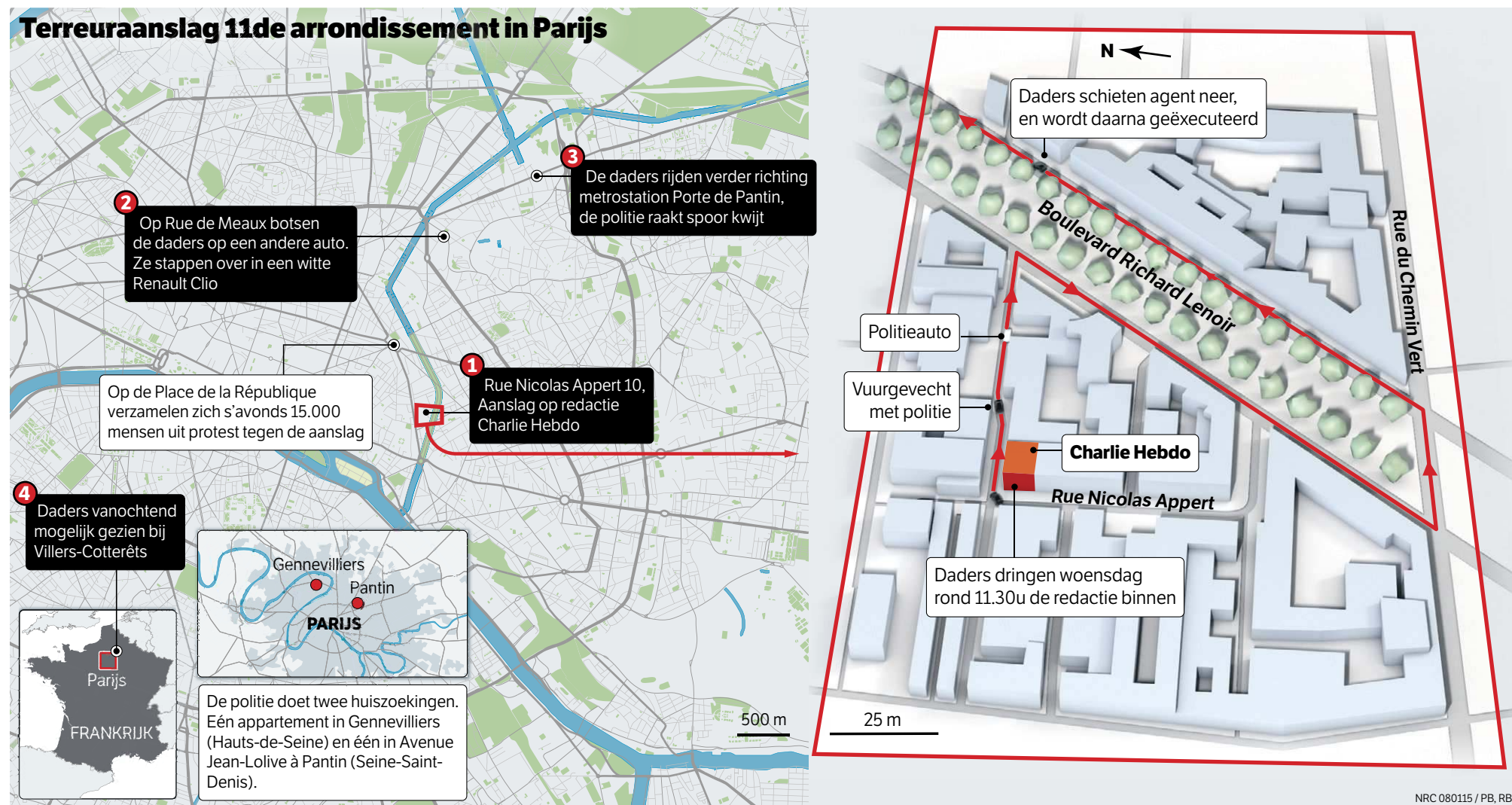
Chetan Bhagat, schrijver, India
@chetan_bhagat

De aanslag op Charlie Hebdo is een soort uitnodiging van de daders aan ons allemaal, om net zo haatdragend te worden als zijzelf.

Joris Luyendijk, journalist
@jorisluyendijk

De tragedie in Parijs toont aan dat Rusland geen bedreiging is voor Europa en zijn veiligheid. Dat is bluf. De echte dreiging komt van de adepten van de terreur.

Aleksej Poesjkov, lid Doema, Rusland
@Alexey_Pushkov

Een gewonde wordt naar de ambulance gebracht, na de aanval op de redactie van satirisch tijdschrift Charlie Hebdo in Parijs gisteren.

Agent: ‘Willen jullie mij doden?’

Reconstructie Aanslag Minder dan tien minuten duurde de aanval op Charlie Hebdo. Die begon met een vergissing.

Rond 11.25 uur: Twee in het zwart geklede mannen met bivakmutsen op, bewapend met kalasjnikovs, komen aan bij het pand aan de Rue Nicolas Appert 6, in het 11de arrondissement van Parijs. „Is dit Charlie Hebdo?“, schreeuwen ze. Ze vergissen zich, in het pand bevinden zich de archieven van het nabijgelegen weekblad. Yve Cresson, een audiovisuele producer die in een kantoor ernaast werkt, twittert dat de aanvallers mee naar binnen glipten met de postbode. „Ze vertrokken na twee keer te hebben geschoten.“

Rond 11.30 uur: Op nummer 10, het gebouw van Charlie Hebdo, zien ze bij de gesloten deur illustrator Corinne Rey (Coco), die haar dochtertje van de overblijf heeft opgehaald. De mannen dwingen haar heen naar binnen te laten. „Twee gemaskeerde en bewapende mannen bedreigden ons met geweld. Ze wilden naar binnen, omhoog. Ik heb de toegangscode ingetoetst“, zegt ze later tegen dagblad *L’Humanité*. In de receptie wordt geschoten. Receptiönist Frédéric Boisseau wordt gedood.

De mannen gaan naar de redactieruimte op de tweede verdieping. Daar zijn redacteuren en cartoonisten bijeen voor de wekelijkse redactievergadering, de eerste van het nieuwe jaar. Tegen *L’Humanité* zegt Rey: „Ze hebben op Wolinski, Cabu geschoten, dat heeft vijf minuten geduurd. Ik had me verstopt onder een bureau. Ze spraken perfect Frans. Ze deden zich voor als Al-Qaeda“. De krant *Le Parisien* schrijft dat de schutters hun slachtoffers bij de

voornaam noemden voordat ze hen executeerden. De daders handelden „in koele bloede“, beschrijft een rechercheur. Een politieauto die altijd voor het gebouw stond, was er de laatste weken niet meer te zien, zegt journalist Martin Boudot.

Journalist Martin Boudot zoekt een veilig heenkomen op het platte dak. Hij werkt voor een ander bedrijf in hetzelfde gebouw. Met anderen maakt hij daar met een mobieltje videobeelden waarop drie of vier schoten zijn te horen. „Ze zijn meteen de redactie binnengegaan en hebben het vuur geopend. Ik heb twee gemaskeerde mannen in het zwart gezien, die bij het weggaan ‘Allah akbar’ riepen en naar de lucht wezen, en ze hebben op de politie die buiten op hun post stonden geschoten“, vertelt Boudot op televisie.

Rond 11.40 uur: De politie is er snel met versterking. De aanvallers stappen in een zwarte Citroën C3 en komen bij het wegrijden tegenover een politieauto te staan. Ze vuren een tiental keer op de voorruit. De inzittenden worden niet geraakt. Er volgt een schotenwisseling met de politie.

Even verderop op de Boulevard Richard-Lenoir wordt agent Ahmed Merabet getroffen. Op videobeelden is te zien hoe de twee daders uit hun auto stappen en naar de agent toelopen die op de grond ligt. Hij heft een hand op en vraagt: „Willen jullie mij doden?“ Een van de mannen rent naar hem toe en antwoordt: „Dat is goed, baas“, en schiet hem door het hoofd.

BLOEDBAD

Twaalf doden

Bij de aanval op tijdschrift Charlie Hebdo vielen gisteren twaalf doden. Onder hen vijf cartoonisten: Charb, Cabu, Honoré, Tignous en Wolinski. Ook economisch journalist Bernard Maris, auteur Elsa Cayat van de rubriek *Charlie Divan*, corrector Mustapha Ourra en een gast, festivaldirecteur Michel Renaud, sterven.

Twee politieagenten komen om. Franck Brinsolero (49) was bewaker van hoofdredacteur Charb. Op straat wordt Ahmed Merabet (42) door het hoofd geschoten.

Frédéric Boisseau, die de receptie van Charlie Hebdo beheert, wordt als eerste gedood.

Rond 11.50 uur: De twee aanvallers keren rustig terug naar hun auto. Op video is te horen dat ze roepen „We hebben de profeet Mohammed gewroken“ en „We hebben Charlie Hebdo gedood“. Ooggetuigen zeggen dat ze ook zeiden: „Zeg maar tegen de media dat we van Al-Qaeda Jemen zijn“. Een van de mannen pakt een schoen van de grond voordat hij weer instapt.

12.15 uur: De Franse premier Manuel Valls bezoekt het kantoor van Charlie Hebdo. **Even later op de Rue de Meaux** botsen de mannen met hun auto op een andere auto. Ze laten hun auto achter op de kruising met de Rue Sadi Lecoine. In de richting van het metrostation Porte de Pantin in het 19de arrondissement stappen ze over in een witte Renault Clio. Sommige getuigen zeggen dat ze de bestuurder daarvan vriendelijk benaderden. De politie raakt het spoor kwijt; in de achtergelaten auto ligt wel een identiteitsbewijs.

12.30 uur: President François Hollande arriveert bij het gebouw van Charlie Hebdo en spreekt van „een uitzonderlijke barbaarse terreuraanslag“.

13.50 uur: Militairen gaan de straat op.

14.00 uur: De regering kondigt de hoogste staat van paraatheid af, met verscherpte bewaking bij stations, vliegvelden, religieuze gebouwen, krantenkantoren en ministeries. Er wordt rekening gehouden met meer aanslagen.

14.14 uur: Op sociale media gebruiken mensen de hashtag #JeSuisCharlie (Ik ben Charlie) om medeleven te betuigen.

14.29 uur: De Franse minister van Binnenlandse Zaken, Bernard Cazeneuve, zegt dat er niet twee maar drie daders betrokken zijn bij de aanslag. De ‘derde’ man bestuurd mogelijk een vluchtwagen.

14.47 uur: De voorzitter van de Franse moslimraad en rector van de grote moskee in Parijs, Dalil Boubakeur, veroordeelt de aanslag in scherpe bewoordingen. „De gemeenschap is onthutst. We zijn geschokt door de brutaliteit en wreedheid.“

15.21 uur: Bij een synagoge in een voorstad van Parijs is een auto uitgebrand. Het is onduidelijk of er een verband is met de aanslag.

19.30 uur: Politie doorzoekt twee appartementen in Parijs.

20.00 uur: President Hollande spreekt op televisie. „Er zijn maatregelen genomen om de verantwoordelijken te vinden, ze zullen net zolang worden nagejaagd als nodig is om hen te pakken en voor de rechter te brengen.“ Hij roept donderdag (vandaag) uit tot dag van nationale rouw.

20.50 uur: Op Place de la République, vlak bij het kantoor van Charlie Hebdo, zijn tienduizenden mensen samengekomen. Velen houden pennen in de lucht.

Ook in andere Franse steden gaan duizenden mensen spontaan de straat op.

21.10 uur: Franse media melden dat de identiteit van de drie verdachten is vastgesteld. De jongste, van 18, zou uit Reims komen; de twee anderen uit Pantin, in het noordoosten van Parijs.

21.45 uur: Het Franse weekblad *Le Point* schrijft dat de 32-jarige en de 34-jarige verdachten - broers van Frans-Algerijnse afkomst - vorig voorjaar zijn teruggekeerd uit Syrië.

23.00 uur: De 18-jarige Hamyd Mourad meldt zich bij de politie in Charleville-Mézières. Hij zou hebben geholpen bij de aanslag, maar klasgenoten zeggen dat hij op dat moment op school zat.

23.27 uur: Politie doet inval in Reims. Volgens *Le Monde* verblijven de verdachten daar de laatste weken.

02.50, donderdag: De politie verspreidt foto's van de twee verdachten, de broers Cherif en Saïd Kouachi. Ze zijn „gewapend en gevaarlijk“.

09.05 uur: In de Parijse voorstad Montrouge opent een man het vuur met een automatisch wapen. Een agente overlijdt. Er lijkt geen verband met Charlie Hebdo.

11.00 uur: De twee daders zouden in hun auto zijn gezien op de autoweg bij Villers-Cotterêts, richting Reims.

#JESUISAHMED

Dode agent

Direct na de aanslag op Charlie Hebdo gebruiken twitteraars wereldwijd de hashtag #JeSuisCharlie. Enkele uren later komt er #JeSuisAhmed bij. Dat verwijst naar Ahmed Merabet, de agent die door de daders tijdens hun vlucht wordt geëxecuteerd.

De afkomst van Merabet (42) is niet bekend, maar zijn naam verradt dat de daders mogelijk ook een moslimslachtoffer hebben gemaakt - of in ieder geval een Fransman met wortels in een moslimland. Voor veel twitteraars was dat aanleiding te pleiten voor verdraagzaamheid en het niet tegen elkaar laten uitspelen van moslims en niet-moslims.

Door onze redacteur **Toon Beemsterboer**

AMSTERDAM. De Franse politie heeft twee broers van Frans-Algerijnse afkomst aangemerkt als hoofdverdachten van de aanslag op het satirische blad *Charlie Hebdo*. Het gaat om de broers Chérif en Saïd Kouachi, 32 en 34 jaar oud, die beiden beschuldigd waren bij de Franse inlichtingendiensten. Zij zouden gisteren met kalasjnikovs het kantoor van het blad zijn binnengedrongen en medewerkers hebben afgeslacht. Vanmorgen was de klopjacht op de verdachten nog in volle gang.

Een derde verdachte, de 18-jarige Hamid Mourad, was volgens de politie de bestuurder van de vluchtauto. Hij heeft zich volgens persbureau AFP gisteravond aangegeven bij de politie in Charleville-Mézières, een stad in Noord-Frankrijk, nadat hij zijn naam voorbij zag komen op sociale media.

De politie kwam de broers op het spoor omdat één van hen een identiteitskaart had laten liggen in de vluchtauto. „Ze zijn nog voortvluchtig, ze zijn zwaar bewapend, dus we zijn bang voor meer geweld“, zei de Franse premier Manuel Valls in een interview met de zender RTL. De politie heeft hun signalement verspreid. In de klopjacht heeft de politie zeven verdachten aangehouden in Parijs, Reims en Charleville-Mézières.

Chérif Kouachi kwam in 2005 voor het eerst in beeld bij de Franse justitie in verband met een strafrechtelijk onderzoek naar de radicale predikant Farid Benyettou, die in zijn preken oppriep tot de jihad

tegen Amerikaanse troepen in Irak en zelfmoordaanslagen rechtvaardigde. Benyettou was de leider van een netwerk dat jongens rekruteerde voor de strijd in Irak.

Kouachi wilde aanvankelijk aanslagen plegen op joodse doelen in Frankrijk, blijkt uit verklaringen die hij in 2008 in de rechtszaal aflegde. Maar Benyettou overtuigde hem ervan dat de strijd tegen Amerikaanse troepen in Irak een betere manier was om op jihad te gaan. Ter voorbereiding ging Kouachi hardlopen in een park in Parijs en leerde hij schieten met een kalasjnikov van een man die hij ontmoette in een moskee, aldus de Franse krant *Le Monde* destijds.

Vlak voordat Kouachi op het vliegtuig naar Syrië stapte, met als eindbestemming Irak, werd hij opgepakt. Hij was naar eigen zeggen opgelucht dat hij werd opgepakt. „Hoe dichterbij het vertrek kwam, hoe liever ik wilde terugkeren“, zei hij volgens *Le Monde* bij het proces in 2008. „Maar als ik ging twijfelen, liep ik gevaar om te worden aangezien voor een lafaard.“

Veroordeeld voor rekrutering

Kouachi, Benyettou en vijf anderen werden veroordeeld voor hun rol in het Parijse rekruteringsnetwerk. Kouachi kreeg drie jaar cel, maar werd na het proces vrijgelaten, aldus persbureau Bloomberg. Hij had zijn straf al uitgezeten in voorarrest. Kouachi werd volgens de Franse krant *Libération* geboren in Parijs als kind van Algerijnse migranten, die overleden toen hij in zijn broer nog jong waren. Hij groeide op in een weeshuis in Rennes, een stad

in West-Frankrijk. Daar werkte hij als fitnessinstructeur voordat hij verhuisde naar Parijs, waar hij introk bij broer Saïd. Hij had diverse slecht betaalde baantjes, zoals pizzabezorger en winkelbediende.

De advocaat van Kouachi zei destijds dat zijn cliënt meer een „wietroker uit de banlieue dan een fundamentalist“ was. „Hij rookt, drinkt, draagt geen baard en heeft een vriendin voor het huwelijk“, zei hij tegen *Libération*. Bij het proces zei Kouachi dat hij radicaliseerde door de marteling van gedetineerden in de Iraakse gevangenis Abu Ghraib en „vurig geloofde“ in de strijd tegen de Amerikanen in Irak.

Over Saïd Kouachi, de oudere broer, is minder bekend. Franse media melden dat hij ook in de gaten werd gehouden door de politie, maar er is geen informatie dat hij betrokken was bij terreuractiviteiten.

Chérif Kouachi bleef ook na zijn veroordeling in beeld bij justitie. In 2010 werd hij aangeklaagd in verband met een mislukte poging om de Algerijnse fundamentalist Smain Ait Ali Belkacem te bevrijden uit de cel. Belkacem zat een celstraf uit voor een bomaanslag op een metrostation in Parijs in 1995. Maar de aanklacht tegen Kouachi werd later ingetrokken, meldt *Le Monde*. Diverse getuigen meldden gisteren dat de daders riepen dat ze van Al-Qaeda in Jemen waren. Onduidelijk is of de broers in derdaad banden hebben met het terreurnetwerk. Al-Qaeda riep vaker op tot aanslagen in Frankrijk, dat luchtaanvallen uitvoert op extremisten in Irak. De krant *USA Today* meldt dat de broers in de zomer zijn teruggekeerd uit Syrië.

Я ШАРЛИ
ЭБДОمن
چارلی
هستيمSOM
CHARLIE
HEBDOJSEM
CHARLIE
HEBDO

انا شارلي

ICH BIN
CHARLIEYO
SOY
CHARLIEOp de site van Charlie Hebdo is
vandaag de leus Je suis Charlie
in verschillende talen te zien.

De redactie van Charlie Hebdo in 2006, met vooraan in het midden Cabu en Charb, en achteraan in het midden Tignous (met bril) en Honoré.

Charlie Hebdo, een fanatiek blad met een hekel aan fanatici

Portret Charlie Hebdo Een satirisch weekblad, maar wel van antiklerikale en republikeinse, soms anarchistische ernst.

Door onze redacteur
René Moerland

AMSTERDAM. Bij Charlie Hebdo zijn ze niet tegen de islam – maar met moslims botsten de tekenaars en schrijvers van het blad de afgelopen jaren vaker. Gematigde moslimorganisaties voerden processen tegen hen als ze de profeet Mohammed weer eens hadden afgebeeld, met een grap erbij. In 2011 verwoestte een brand hun redactielokaal in het oosten van Parijs, na een aanslag met een molotovcocktail. Dat was nadat ze de profeet Mohammed als gasthoofdredacteur hadden opgevoerd: „Honderd zweep-slagen als je niet lachend sterft!” De daders zijn niet gevonden.

In hun nieuwe onderkomen, een stukje verder naar de oostelijke ringweg rond Parijs, werden acht medewerkers van het satirische weekblad doodgeschoten, op de ochtend van de eerste redactievergadering van het nieuwe jaar. Hoofdredacteur en tekenaar Charb had in het net verschenen eerste nummer van 2015 een voorschot op het jaar genomen. „Nog altijd geen aanslag in Frankrijk”, stond boven zijn tekening. Charb, artiestennaam van Stéphane Charbonnier, blijkt zijn moordenaar te hebben getekend.

Nee, het ging niet om de islam. Charlie Hebdo is er om fanatici de maat te nemen. Ze ruzieden ook met, bijvoorbeeld, de anti-islampolitica Marine Le Pen. Die spande in 2012 nog een proces tegen het blad aan nadat ze als drol op een ‘verkiezingsposter’ op de cover was beland.

Charlie Hebdo is een satirisch weekblad, maar wel in een solide Franse traditie van antiklerikale en republikeinse, soms anarchistische ernst. De bonte groep van enkele tientallen tekenaars en (onderzoeks-)journalisten delen één geloof: in de vrijheid van meningsuiting, die zij zien als een absoluut recht. Tegen de macht en zonder gêne, óók als het gaat om godsdienst en maatschappelijke taboes. Op de voorpagina stond elke week het motto: ‘een onverantwoordelijke krant’. Charlie Hebdo staat daarmee in een eeuwenlange traditie van Franse republikeinse actiesatire. Het blad zelf werd in 1967 opgericht als wekelijkse uitgave van een collectief dat al een intussen legendarisch en vergaan satirisch maandblad uitbracht: Hara Kiri.

Vanaf 2006 is islam een geliefd doelwit

Charlie Hebdo ging in de jaren zeventig ter ziele, maar werd in 1992 heropgericht, deels door de zelfde tekenaars. Onder aanvoering van de filosoof en radicaal antiklerikale opiniemaker Philippe Val bereikte het blad op zijn hoogtepunt meer dan 180.000 lezers per week.

Intussen is de oplage flink gedaald, tot onder de 50.000 exemplaren, maar de geest is intact. De tientallen medewerkers van Charlie Hebdo hebben een pesthekel aan godsdienstige en andere ideologen die in hun ogen taboes en censuur willen. Ook ‘softe’ zelfcensuur, uit angst om te kwetsen, wijst Charlie Hebdo fel af.

De islam werd vooral een geliefd doelwit van spot sinds de Deense cartoonist Kurt Wester-

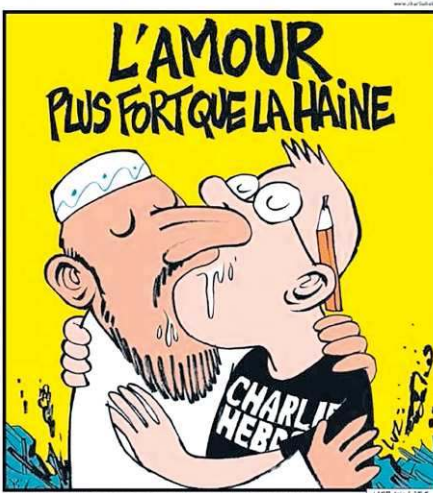
gaard in 2006 in levensgevaar kwam door cartoons over Mohammed met een kogel in een tulband. Charlie Hebdo drukte ze af, met een extra spotprent erbij van Cabu – een van de tekenaars die gisteren is doodgeschoten.

Niet gevoelig voor kritiek

Sindsdien zijn er bijna elk jaar wel affaires geweest omtrent Charlie Hebdo en de islam, en werd af en aan beveiliging normaal voor de krant. Tegen de Franse zender RTL zei Charb in 2012, na een nummer met een naakte Mohammed: „Als je begint met het stellen van de vraag of je Mohammed mag tekenen, is de volgende vraag: kun je wel moslims in de krant zetten? En daarna: kun je eigenlijk nog wel mensen in de krant zetten?”

Die radicale benadering leverde Charlie Hebdo ook politieke steun op. Hoewel de makers eerder links waren, vielen de rechtse president Nicolas Sarkozy en ook de extreemrechtse leider Marine Le Pen het tijdschrift in verschillende affaires bij. Maar er was ook kritiek. In 2012 noemde premier Ayrault de confronterende lijn van de krant „niet verstandig”.

Bij Charlie Hebdo waren ze niet gevoelig voor dergelijke kritiek. Hun satire zien ze als principeel onschuldig. „Met een stift in de hand denk je niet: hé, daarmee kan ik kelen doorsnijden”, zei Charb in een interview. Hij en collega’s bleven trouw aan hun motto: wij zijn niet verantwoordelijk voor geweld dat anderen plegen, wij hebben gewoon het recht om te lachen.

Hij leefde voor het vrije woord

‘Het is misschien een beetje pompeus om te zeggen, maar ik sterf liever rechtop dan dat ik op mijn knieën leef.’ Het is sinds gisteren de beroemdste uitspraak van de tekenaar en hoofdredacteur van Charlie Hebdo Charb. Hij werd vermoord terwijl hij zich opmaakte voor weer een nieuw jaar aan het hoofd van het satirische Parijse weekblad, dat hij sinds 2009 leidde. Hij leefde voor het vrije woord en de compromisloze spotprent.

Nu is hij een martelaar geworden van zijn zaak – een incarnatie van wat de Franse president François Hollande gisteren het hart van Frankrijk noemde: de vrijheid.

Charb werd in 1967 geboren als Stéphane Charbonnier in de Parijse voorstad Conflans Sainte Honorine. Hij tekende voor tal van bladen, waaronder al jaren voor Charlie Hebdo, voordat hij daar in 2009 de leiding nam. Behalve hoofdredacteur was hij een van de vijf eigenaren, van wie er nu vier zijn overleden. Het blad verkeerde regelmatig in geldnood, onder meer vanwege de dalende oplage, die overigens al in 2007 onder Charbs langjarige voorganger Philippe inzette. Charb bracht na 2009 meer tekeningen in het blad, de teksten wer-

Necrologie
Stéphane Charbonnier
(1967-2015)

hoofdredacteur
Charlie Hebdo

Hij was een satiricus met een diepe overtuiging: de enige grens voor spot is de wet. Nooit de angst.

den korter, en er verscheen nog al tijd onderzoeksjournalistiek in de krant.

Charb zorgde voor continuïteit: na het vertrek van Philippe Val werd hij het gezicht van de principiële strijd die Charlie Hebdo voert voor het recht op spot. „Aan een spotprent of een film is nog nooit iemand doodgegaan”, zei hij in 2012 in deze krant. Wie het niet be-

viel, moest maar naar de rechter stappen. Dat gebeurde ook regelmatig. Steevast bleek dan dat Charlie Hebdo niet over de grens van de Franse wet heen ging.

Niet als de romancier Michel Houellebecq, nu op de laatste onder Charbs leiding gemaakte cover – was de tekenaar beducht voor autocensuur: stille aanpassing uit angst voor geweld of kri-

‘Nog altijd geen aanslag in Frankrijk’, stond boven zijn laatste tekening. Daaronder zegt een gewapend mannetje met rode baard: „Wacht, we hebben tot eind januari voor onze nieuwjaarwensen.”

Die premier die hem twee jaar terug bekritiseerde, kreeg er van langs: „Iedereen is bang om die paar honderd fanatici die namens de islam zeggen te spreken tegen de haren in te strijken. Ik begriep dat niet.” Het zou in die geest passen dat Charlie Hebdo blijft bestaan.

René Moerland

Spotten met de Franse strijd der seksen

Necrologie
Georges Wolinski
(1934-2015)

cartoonist

Chef van Charlie Hebdo van 1970 tot 1981. Scherp tekenaar die milder werd.

Georges Wolinski was vooral de tekenaar van de seksuele revolutie – en de haperende kanten daarvan. Hij kon met een paar rake stiftstreken mannetjes en vrouwtjes neerzetten, die in de eeuwige strijd der seksen gewikeld waren, en die in een soms lange maar zeer leesbaar geblokletterde tekst elkaar de verschrikkelijkste verwensingen konden doen.

Wolinski (zijn vader was een Poolse Jood, zijn moeder Frans-Italiaans) had een losse, elegante, simpele tekenstijl. Hij hield ervan feministes te pesten. Een typische titel uit de jaren zeventig van een van zijn tientallen albums is *Fetait un sale phallocrate* (Ik was een

smerige fallocaat). Op de cover zien we een Wolinski-mannetje dat twee vrouwen in mini-jurken nakijkt en zegt: Heerlijke kontjes.

Wolinski kwam als provocerende cartoonist, zoals zoveel tekenaars van Charlie Hebdo en Hara Kiri, op stoom in de revolutie van mei 1968 in Parijs, waar hij ook voor linkse actiebladen als *Action* tekende.

Van een scherp politiek tekenaar die de autoriteiten belachelijk maakte, ontwikkelde hij zich gaandeweg tot een mildere, erotische en humoristisch-provoocerende commentator van de mensheid, Franse zeden en de strijd der seksen.

Wolinski verklaarde die toenemende mildheid zelf als volgt in het blad *Point*: „Ik ben geboren vlak voor de oorlog, in Tunis. Dat was een tijd waarin taboes en verboden overheersten.” De revolutie van mei ’68 was een bevrijding: „We hebben mei ’68 veroorzaakt om te voorkomen dat we zouden worden wie we zijn geworden”, grapt hij.

Hij was van 1970 tot 1981 chef van Charlie Hebdo. Hij kreeg in 2005 de Grote Franse strijkenprijs van Angoulême.

In 2011 verscheen zijn groot overzichtsboek, adequaat getiteld: *Sexualité des Français de De Gaulle à Sarkozy*.

Paul Steenhuis

Jazzy tekenaar die steeds scherper werd

Necrologie
Cabu (Jean Cabu)
(1938-2015)

cartoonist

Elegante tekenstijl. Bedacht het nu alledaagse Franse woord ‘beauf’: proleet.

Jean Cabu tekende ex-president Sarkozy stevast met duivelse hoortjes. En hij werd bekend door de symbolische cover waarmee hij in *Charlie Hebdo* in 2006 reageerde op de rellen rond de Deense cartoonist Kurt Westergaard, die Mohammed niet mocht afbeelden. Mohammed in de greep van conservatieven, luidt de tekst, en we zien de profeet met de handen voor de ogen, die zegt: „Het is moeilijk om door stomkoppen geliefd te worden.”

C’est dur d’être aimé pas des cons is ook de titel van een documentaire uit 2008 over de kwestie rond de islam-cartoons.

Jean Cabu, als tekenaar bekend als Cabu, werd van een rela-

tief milde cartoonist een steeds scherpere en politiek azijnige.

Cabu volgde een tekenopleiding in Parijs toen hij eind jaren vijftig voor ruim twee jaar in dienst moest en naar de oorlog in Algerije ging. Daar werd hij militant antimilitarist en anarchist. Hij begon te tekenen voor het legerblad en *Paris Match*. Terug in Frankrijk vond hij al snel onderdak bij *Hara Kiri* en Charlie Hebdo.

Cabu had een elegante tekenstijl, met veel aandacht voor soepele pen-met-inkt-lijnen en zwart gepenseelde vlakken. Hij maakte ook fenomenaal getekende reportages voor Charlie Hebdo.

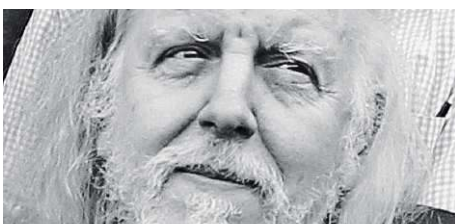
Zijn tekenstijl heeft iets muzikaals, swingends. Hij was een grote jazzfan en had het liefst in de band van Cab Calloway gespeeld. Zijn zoon was de Franse popmuzikant Mano Solo (1963-2010).

Cabu ontwikkelde bepaalde types om zijn grappen en kritiek in kwijt te kunnen, onder anderen een dikke, volgevreten, karikatuurale Fransman, vol racistische en seksistische praatjes: *Mon beauf* heette die afkorting van beau-frère, mijn zwager.

‘Beauf’ uit Charlie Hebdo en later *Le Canard enchaîné* werd zo populair, dat het woord een alledaagse Franse uitdrukking voor een proleet is geworden.

Paul Steenhuis

Subtielere, minder scherpe humorist

Necrologie
Philippe Honoré (1941-2015)

cartoonist

Zijn tekeningen leken op houtsnedes

Philippe Honoré wordt opgenomen in *amous last tweets*: de laatste officiële tweet van de redactie van *Charlie Hebdo* – gisteren om 11.28 uur – was een cartoon van Honoré. Een mooi grafisch portret van IS-leider Abou Bakr Al-Baghdadi, met de tekst: Ook Al-Baghdadi komt met beste wensen. „En vooral gezondheid!” voegt de leider er in een tekstballonetje aan toe. De cartoon is typisch voor Honorés elegante tekenstijl: inkttekeningen als houtsnedes. Honoré is net als Tignous een tekenaar die sinds 1992 bij Charlie Hebdo werkte. Zijn literaire, illustratieve tekenstijl en wat subtielere, minder scherpe humor onderscheidden hem van de anderen.

Paul Steenhuis

Kleine spinnekop

Necrologie
Tignous (1957-2015)

cartoonist, striptekenaar

Losse stijl waarmee hij felle antiklerikale en kritische politieke tekeningen maakte.

Tignous, eigenlijk Bernard Verlhac was een relatieve nieuwkomer in het kamp van *Charlie Hebdo*. Hij tekent sinds 1980 en is behalve cartoonist ook striptekenaar, van onder meer *Pandas dans le brume* (2010).

Spotprenten maken vond hij moeilijker dan strips tekenen: „Want dan moet je alles in één plaatje samenballen.” Hij had een losse stijl waarmee hij felle antiklerikale en kritische politieke tekeningen maakte.

Tignous was van na de heroprichting van Charlie Hebdo – anders dan Wolinski en Cabu heeft hij de begintijd, in de jaren zestig, niet meegemaakt. Hij werd geboren in Parijs. Zijn artiestennaam is een eerbetoon aan zijn Zuid-Franse oma, die hem *tignous* noemde, Zuid-Frans voor *petite teigne*, aldus *Le Monde*. Zo iets als kleine spinnekop.

Paul Steenhuis

PLANTU

JOHN COLE

MAKHOLOUZ

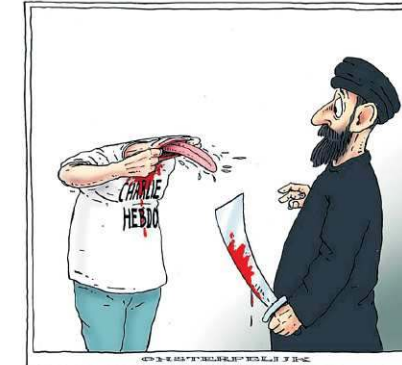
MIRIAM KAMENSKY

SHAW

SECHERESSE

JOEP BERTRAMS

NATE BEELER

Cartoonisten grijpen naar hún *wapen*

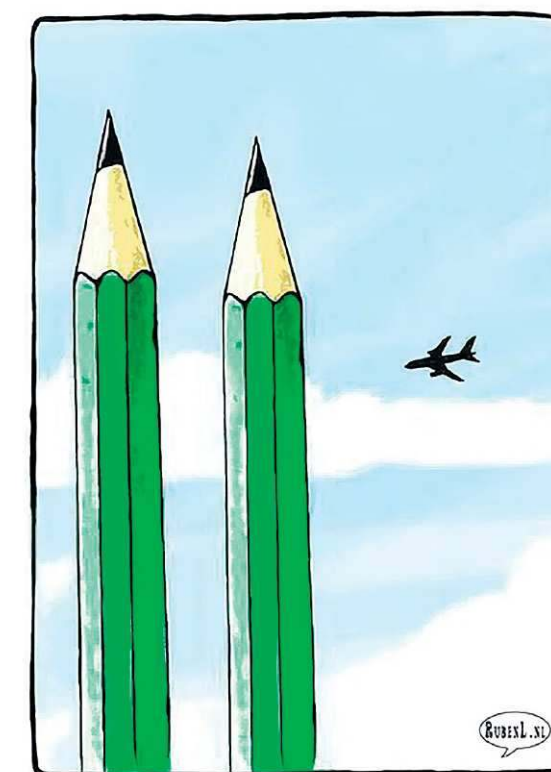
UNGERER

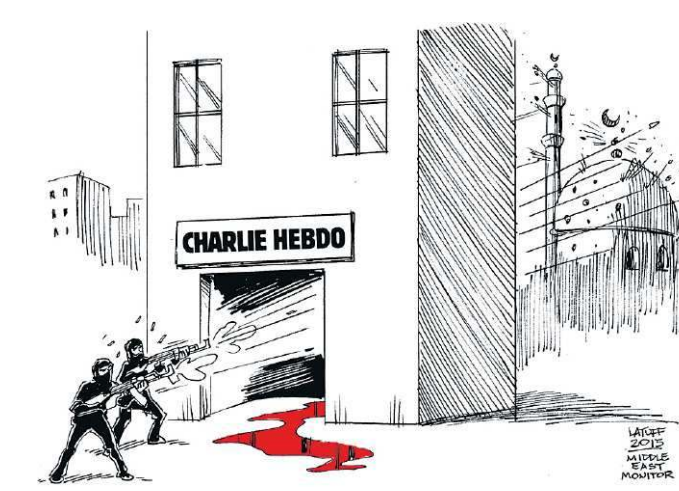
DAVID HOPE

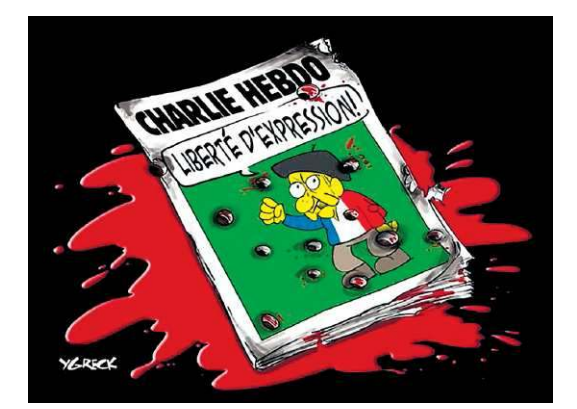
DAVE BROWN

RUBEN L. OPPENHEIMER

CARLOS LATUFF

YGRECK

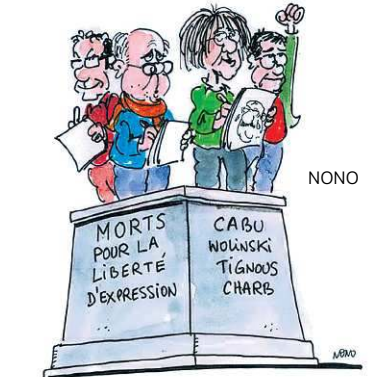
FRANCISCO OLEA

TOMMY DESSINE

STEPHEN STRYDOM

NONO

KAPHLE

ZEP

NELLE BOER

ROB TORNOE

GERRIT DE JAGER

ADAM ZYGLIS

HASSAN BLEIBEL

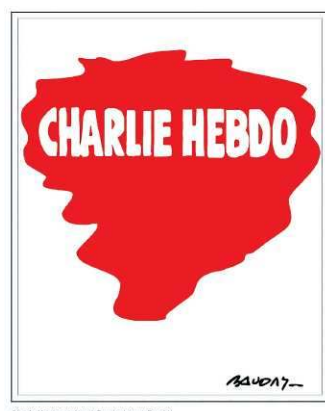
MALA IMAGEN

MILO

EL JUEVES

BAUDRY

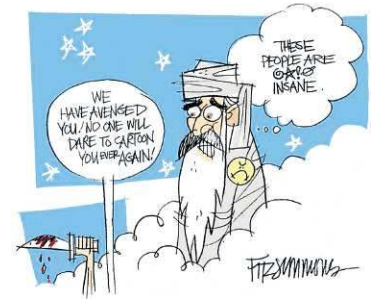
SATISHA CHARYA

JEAN JULLIEN

BOULET

FITZSIMMONS

MARTIN VIDBERG

Terreuraanslagen in Europa

11 maart 2004

Bomaanslagen op vier treinen in Madrid. Tien bommen ontploffen in de ochtendspits. Er vallen 191 doden en ruim 1.800 gewonden.

2 november 2004

Moord op Theo van Gogh. De geradicaliseerde moslim Mohammed B. vermoordt Van Gogh vanwege zijn kritische uitslatingen over de islam.

7 juli 2005

Vier Britse moslimextremisten blazen zich op in drie metro's en een bus in Londen. 52 mensen komen om, meer dan 700 mensen raken gewond.

21 juli 2005

Vier moslimextremisten proberen in Londen aanslagen in het openbaar vervoer te plegen, maar hun amateuristische bommen gaan niet goed af.

3 februari 2006

Protesten tegen de Mohammedcartoons in de Deense krant *Jyllands-Posten*. In het Midden-Oosten gaan westerse ambassades in brand.

10 augustus 2006

Mislukte aanslagen op vluchten van Londen naar de VS. 29 verdachten worden opgepakt met explosieven. Zij deden de ideologie van Al-Qaeda.

15 september 2007

Terreurorganisatie Al-Qaeda-in-Irak zet een prijs op het hoofd van de Zweedse cartoonist Lars Vilks die profeet Mohammed als hond afbeeldde.

12 februari 2008

Drie mannen aangehouden omdat ze cartoonist Kurt Westergaard, die Mohammed voor *Jyllands-Posten* tekende, wilden vermoorden.

2 juni 2008

Na het nieuws over de verrijdelde moord herdrukken Deense kranten de cartoons. Bij de Deense ambassade in Pakistan gaat een bom af. Zes doden.

Demonstranten in Londen, met pen in de hand, gisteravond tijdens een wake op Trafalgar Square in Londen voor de slachtoffers bij de aanslag op weekblad *Charlie Hebdo*.

Demonstranten gisteravond in Brussel, voor het Europees Parlement. Rechts: Op de Dam in Amsterdam betuigen demonstranten solidariteit met de slachtoffers van de aanslag.

FOTOS REUTERS, OLIVIER MIDDENDORP

Nederland steunt strijd tegen IS en 'is dus mogelijk doelwit'

Achtergrond Nederland De terreur in Parijs bevestigt het dreigingsbeeld dat voor Nederland al bestaat, zegt de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding. Indicaties voor dreiging tegen media zijn er niet.

Door onze redacteur
Andreas Kouwenhoven

AMSTERDAM. Wat gisteren in Parijs gebeurde, stond al uitgeschreven in de nachtermerfiescenario's van de Nederlandse veiligheidsdienst. Ook hier wordt serieus rekening gehouden met een terroristische aanslag door radicale moslims. „Deze aanslag bevestigt het dreigingsbeeld waar we ook in Nederland al langer mee te maken hebben”, liet de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTV) gisteren weten in een reactie. Het dreigingsbeeld is hier substantieel, wat betekent dat er een reële kans is op een aanslag.

De overgrote meerderheid van de moslimgemeenschap in Nederland keurt aanslagen zoals in Parijs stellig af. Toch is er een kleine groep, niet groter dan een paar honderd moslims, die aanhanger is van het jihadisme, schat inlichtingendienst AIVD. Deze groep is bereid af te reizen naar Syrië om zich aan te sluiten bij een terroristische organisatie. Daaromheen bevindt zich een groep van enkele duizenden Nederlanders die sympathiseren met het jihadisme.

Aanslag met een boodschap

Een voorbeeld daarvan is 'De Zuivere Aanbidding', een radicale moslingroep met een eigen Facebook-pagina die door 6.800

mensen wordt 'gelikt'. Over de aanslag schreven zij gisteren: „Definitie van wat er gaande is in Parijs: Maak geen grappen met de Islam en onze Profeet!” Er staan reacties onder van moslims die de aanslag afkeuren, maar ook die ermee instemmen. 'Ont-hoofden die *kuffar!* [ongelovigen, red.]', reageerde iemand.

Op het beledigen van de profeet Mohammed, zoals het Franse satirische weekblad *Charlie Hebdo* met zijn cartoons zou hebben gedaan, staat volgens veel jihadisten de doodstraf, zegt islamdeskundige Pieter Nanninga van de Rijksuniversiteit Groningen. Dat zou Mohammed zelf ooit hebben opgedragen. Zo liet hij de joodse dichter Ka'b Ibn al-Ashraf, die hem in gedichten beledigde, doden. Volgens veel jihadisten moet dat voorbeeld worden gevolgd.

De aanslag in Parijs doet volgens Nanninga daarmee denken aan de moord op Theo van Gogh in 2004. „Hij was ook iemand die de islam had beledigd in de ogen van Mohammed B.”

Hoewel het lastig speculeren is over de motieven, kan Nanninga wel zeggen dat de aanslag in Parijs een duidelijk symbolisch doel diende. „De daders willen hiermee de boodschap afgeven: wij accepteren geen beledigingen van de profeet en komen op voor de islam.”

Het heeft allemaal te maken met de oor-

log in Syrië, zegt Bibi van Ginkel, terreurexpert van instituut Clingendael. „Als je de recente gebeurtenissen op een rij zet, de aanslagen in België, Canada, Australië en nu in Frankrijk, dan zitten daar veel overeenkomsten tussen. Daders leken geïnspireerd te zijn door het uitroepen van het kalifaat door IS en de oproep om in westerse landen aanslagen te plegen. Eén dader was een teruggekeerde jihadstrijder, anderen wilden juist uitreizen maar raakten gefrustreerd omdat ze werden tegengehouden.”

Ook in de wijze waarop de aanslagen gepleegd worden, ziet Van Ginkel een trend: de terroristen schieten om zich heen met machinegeweren. „Dat blijkt een bijzonder effectief middel. Het laat ook minder sporen achter dan als je explosieven in elkaar moet knutselen. Zo wordt het voor veiligheidsdiensten steeds lastiger om aanslagen te voorkomen, zeker als jihadisten zelfstandig tot dit soort acties besluiten.”

Niet iedere jihadist is een tijdbom

Hoe groot is de kans dat zo iets hier gebeurt? Ook Nederland is een mogelijk doelwit, zegt Van Ginkel. Het doet mee aan de internationale coalitie die in Irak gevechtsvliegtuigen afstuurt op strijders van de Islamitische Staat (IS). Mede hierdoor zien sommige jihadstrijders Nederland als legitiem doelwit. Meerdere Nederlandse jha-

disten reppen op sociale media over aanslagen. „Het dreigingsniveau is nu nog substantieel, maar mijn inschatting is dat we tegen het plafond van dat niveau aan zitten”, zegt Van Ginkel. „Als je aan een coalitie tegen IS deelneemt, weet je dat je het risico op een aanslag vergroot.”

Toch is niet iedere jihadist die in Nederland rondloopt een tikkende tijdbom, zegt Jelle van Buuren van het Haagse Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme. „Uiteindelijk moet een extremist ook het lef hebben over te gaan tot geweld, en dat ook nog ongezien kunnen doen. Vaak blijkt dat die drempel hoog ligt. Wat je in Parijs ziet: mensen die zo koelbloedig doden, daarvan blijken gelukkig maar weinig voorbeelden te zijn.”

De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) zag gisteren wel reden contact op te nemen met de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding Dick Schoof. NVJ-secretaris Thomas Bruning heeft overgebrecht dat hij zich zorgen maakt over de beveiliging van Nederlandse media. Er zou nagedacht moeten worden over extra beveiliging voor „bepaalde redacties” die internationale coalitie die in Irak gevechtsvliegtuigen afstuurt op strijders van de Islamitische Staat (IS). Mede hierdoor zien sommige jihadstrijders Nederland als legitiem doelwit. Meerdere Nederlandse jha-

OPROEP BURGEMEESTERS

Minuut stilte en demonstraties

In veel Nederlandse steden worden vanavond om zes uur demonstraties gehouden. Om die tijd begint in Parijs een stille tocht. Er zijn in elk geval bijeenkomsten gepland in Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Utrecht, Nijmegen, Arnhem, Leeuwarden, Leiden, Hilversum, Groningen en Zoetermeer.

De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) riep journalisten op om vanochtend om 11 uur een minuut stilte te houden. De NVJ sloot zich daarmee aan bij het idee van het 'International Press Centre' in Brussel. De NVJ zou vandaag een gesprek hebben met Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid Dick Schoof.

De burgemeesters van Amsterdam en Rotterdam, Eberhard van der Laan en Ahmed Aboutaleb, riepen gisteravond hun collega's en inwoners op mee te doen aan de demonstraties. Ook het Genootschap van Burgemeesters riep op overal in het land te demonstrenen. In Den Haag is besloten gebouwen van Franse instellingen extra te beveiligen.

In televisieprogramma Nieuwsuur zei Aboutaleb gisteren dat hij een „woedende moslim” was. Wie met het met de daders van de aanslag eens is, kan wat hem betreft uit Nederland vertrekken. „Als je het niet ziet zitten dat humoristen een krantje maken, rot toch op.”

‘Dit stelt hoge eisen aan politiek’

Politiek Den Haag De Tweede Kamer - waarschijnlijk de fractievoorzitters - debatteert volgend week over de aanslag. „Wij moeten de spanningen juist proberen te verminderen.”

Door onze redacteurs
Annemarie Kas en **Petra de Koning**

DEN HAAG. Parijs ligt ook in Nederland. De woorden van Tweede Kamerlid Harry van Bommel (SP) vatten de eerste politieke reacties uit Den Haag samen. Zo'n aanslag als op de redactie van weekblad *Charlie Hebdo* kan ook hier gebeuren, zeggen politici zonder uitzondering.

Er werd ook meteen politiek bedreven. PVV-leider Geert Wilders schreef op Twitter dat „eindelijk” tot premier Rutte en andere westerse regeringsleiders zou moeten worden gedrukt dat het „oorlog” is. Volgende week debatteert de Tweede Kamer over de aanslag. Het wordt waarschijnlijk een fractievoorzittersdebat. Met vier mogelijke thema's.

Opdracht aan de politiek zelf: deëscaleren.

„Polariseren is fout.” GroenLinks-fractievoorzitter Bram van Ojik heeft geen goed woord over voor Wilders' uitslatingen. „Met zulke teksten voed je polarisering. Ik ben bang voor een negatieve spiraal. Dit stelt hoge eisen aan de politiek: wij moeten spanningen juist proberen te verminderen.”

Wilders gooit „geradicaliseerde moslims en mensen die gewoon hun geloof belijden op één hoop”, zegt

Sybrand Buma. „Hij zet mensen als vijand neer die dat niet zijn. Van de mensen die in de islam geloven keurt 90 tot 95 procent geweld ook af. Zij voelen zich óók in een hoek gedrukt.”

Het veiligheidsgevoel

Ahmed Marcouch (PvdA) vertelt dat hij met een groepje Kamerleden een paar weken geleden een gesprek had met de Franse minister van Binnenlandse Zaken over de aanpak van radicalisering. „Hij maakte de indruk dat de situatie in Frankrijk goed onder controle was”, zegt Marcouch. Hij bedoelt: dat zegt dus weinig. „Dit is wat terreur betekent: je kunt bedreigingen en risico's signaleren, maar je weet nooit wie geraakt zal worden of hoe en waar.”

Het gevoel van onveiligheid in de maatschappij is groot, zegt Sybrand Buma. „Hoe moet je dat tegen zo iets wapenen?” Hij noemt opnieuw het CDA-plan om verheerlijking van geweld strafbaar te stellen. „Omdat de stap van een mening naar geweld zo gemakkelijk blijkt te zijn.”

Buma vindt ook dat het kabinet de inlichtingendiensten meer budget moet geven. „Ik heb het steeds buitengewoon naïef gevonden dat zij gekort werden. De bezuinigingen zijn wel iets goedge maakt, maar de diensten hebben toen wel een slag verlo-

ren. De veiligheidsdiensten vormen de voorhoede in de bescherming van onze democratie.”

De vrijheid van meningsuiting

Laat duidelijk zijn, zegt Ahmed Marcouch, de grens van de vrijheid van meningsuiting ligt bij haat zaaien, geweld gebruiken of het oproepen tot een van beide. „Deze daders willen verdeeldheid zaaien, ons systeem verzwakken. In een beschaafd land bestrijd je ideeën met ideeën. Waar dat niet gebeurt, moeten politie en justitie optreden.”

De vrijheid van meningsuiting moet als Nederlandse kernwaarde „beter verankerd worden in onze samenleving, ook voor mensen met een andere religie”, zegt SP'er Van Bommel. „Mensen met een ander geloof kunnen ergens aanstoot aan nemen. Maar dat wij ons hier uiten, is een van de fundamenten van een vrije samenleving.”

Volgens Van Bommel moeten religieuze instellingen, scholen en moskeën beter samenwerken om die „grondwettelijke wijsheden tussen de oren te laten komen”. Oproepen tot zelfcensuur, of het voorzichtiger zijn met grappen, moeten genegeerd worden, zegt hij.

Syriëgangers in Nederland

Kamerlid Gert-Jan Segers (Christen-

Unie) vindt de „duizenden Europese jongeren die naar Syrië trekken” al langer een van de grootste gevaren voor de integratie. Die jongeren, zegt hij, zijn in staat om in Nederland hetzelfde te doen als wat nu in Parijs is gebeurd. Er is volgens hem een „ideeënstrijd op leven en dood” aan de gang: „Het gaat om onze fundamentele vrijheden tegenover een barbaarse theocratie.”

Die strijd, vindt Segers, moet vanaf nu met „nieuwe middelen” worden gevoerd. „We moeten bijvoorbeeld kijken hoe de geldstromen lopen van salafistische bewegingen in het buitenland naar moskeën in Nederland. We moeten nagaan hoe we die aan banden kunnen leggen. Dan perk je de vrijheid in van een onvrije ideologie.”

Het debat volgende week is, hoe cru dat ook klinkt, in aanloop naar de Provinciale Statenverkiezingen ook een kans voor politieke leiders te laten zien waar zij voor staan. Natuurlijk delen ze de afschuw over wat in Parijs is gebeurd.

Maar over hoe Nederland de democratische rechtstaat en de vrijheid van meningsuiting moet beschermen, en hoe het kabinet met radicalisering en met Syriëgangers moet omgaan, daar zitten de verschillen. En daar zit dus ook de mogelijkheid van politieke profilering.

▶ 11 december 2010	▶ 2 maart 2011	▶ 22 juli 2011	▶ 2 november 2011	▶ 19 maart 2012	▶ 22 mei 2013	▶ 25 mei 2013	▶ 24 mei 2014	▶ 24 december 2014	▶ 7 januari 2015
Zelfmoordaanslag in Stockholm. Alleen de dader komt om. Hij handelde uit wraak voor de oorlog in Afghanistan en de spotprenten van Lars Vilks.	Een moslimextremist schiet op het vliegveld van Frankfurt twee Amerikaanse militairen dood. Het is de eerste extremistische aanslag in Duitsland.	De Noor Anders Breivik vermoordt op het eiland Utøya en met een bom in Oslo 77 mensen uit anti-islamitische en extreem-rechtse motieven.	Een brandbom op de redactieruimte van <i>Charlie Hebdo</i> , in reactie op een nummer met Mohammed op de omslag. Geen doden of gewonden.	Een islamitische extremist schiet drie parachutisten dood in Londen met een hakmes. De daders worden veroordeeld tot levenslang en 45 jaar celstraf.	Twee moslimextremisten vermoorden een 25-jarige militair in Londen met een hakmes. De daders worden veroordeeld tot levenslang en 45 jaar celstraf.	Een moslimextremist valt een Franse militair aan met een mes. Het slachtoffer overleeft de aanval.	Bij een schietpartij bij het Joods Museum in Brussel komen vier mensen om. In de bagage van de dader wordt een vlag van Islamitische Staat gevonden.	Frankrijk is extra waakzaam na drie kleine aanslagen in Dijon, Nantes en Joux-les-Tours. Een van de daders is een islamitische extremist.	Twee gewapende mannen vermoorden in Parijs 12 mensen, onder wie 8 journalisten, op en rond de redactie van <i>Charlie Hebdo</i> .

Internationale media

De media: van statement tot steunbetuiging

Achtergrond Pers De verslaggeving over 'Parijs' plaatst media voor ethische dilemma's. Drukken ze elke cartoon af? Voeren ze actie op hun voorpagina?

Door onze redacteur
Jan Benjamin

AMSTERDAM. Hoe breng je een aanslag op de persvrijheid in beeld? Media kozen gisteren en vanochtend voor een verschillende aanpak. Van grote statements op de voorpagina's tot nieuwszenders die cartoons van Charlie Hebdo vervaagden. De *Telegraaf* koos – zoals wel vaker – voor het statement. De krant opende vanochtend met een kop: BLOEDIGE AANSLAG OP ONZE VRIJHEID. De Britse krant *The Independent* plaatste een bebloed nummer van Charlie Hebdo op de voorpagina, met een grote middelvinger. Sportkrant *L'Equipe* zette voor het eerst in de geschiedenis geen sport op de voorpagina, maar een cartoon: toeschouwers bij een 'wedstrijd', Liberté - Barbarie 0-12.

Nrc.next koos voor een cartoon van Charlie Hebdo – moslim-entekenaar kussend – op pagina 1 met drie getekende kogelgaten. Die gaten kwamen op elke pagina terug. Dagbladen als de *Volkskrant* en *Trouw* kozen voorop voor een meer feitelijke benadering van het nieuws uit Parijs, maar lieten binnenin wel cartoons zien.

Nieuwszender CNN besloot gisteren – net als onder meer persbureau AP en *New York Daily News* – de gewraakte cartoons juist niet te tonen. CNN liet een foto zien van Charlie Hebdo-hoofdredacteur Stéphane Charbonnier die een nummer vasthoudt, maar maakte de voorpagina met daarop een cartoon van Mohammed in een rolstoel omherkenbaar. CNN kwam na kritiek op twitter met een verklaring naar buiten: „Het is al jaren beleid dat wij geen bewust voor de voorpagina van meningssuiting.

Anders dan sommige internationale nieuwszenders liet de NOS gisteren de volledige beelden zien van een van de daders die een Franse agent van dichtbij neerschoot. In latere NOS-bulletins ging het beeld deels op zwart maar liet de NOS wel de schoten horen. „Wij hebben heel bewust besloten om het fragment eerst uit te zenden en het daarna geserveerd te brengen”, zegt Marcel Gelauff, hoofdredacteur van NOS Nieuws. „Je moet voor-

komen dat het publiek afhaakt of dat de discussie alleen over het tonen van dit fragment gaat.” Gelauff zegt dat hij vooral wilde laten zien wat er gebeurt. „Wij leven ook in een wereld van verdriet, oorlog en ellende. Dit is wat er in Parijs is gebeurd. Dit is hoe terreur op straat eruit ziet.” Hij benadrukt dat de nieuwslezer eerst expliciet heeft gewaarschuwd. „Bovendien hebben we het uitgelegd waarom we het hebben getoond.”

De Vlaamse collega's van VRT Nieuws plaatsten gisteren een foto op twitter met 'Je suis Charlie'-papierieren. Dat zou de NOS nooit doen, zegt Gelauff. „Wij willen berichten over het nieuws en geen onderdeel uitmaken van de berichtgeving zelf.” Wie in het Verenigd Koninkrijk wilde weten wat voor cartoons Charlie Hebdo publiceert, had het moeilijk. Alleen *The Sun* en *The Times* drukten wat tekeningen af. Maar de Mohammed-cartoon was nergens te vinden.

Natuurlijk sprak iedereen – van premier David Cameron tot kranten – over een aanslag op de vrijheid van meningsuiting.

Cartoon en geen sport op voorpagina
L'Equipe: Liberté - Barbarie 0-12

Maar de online versie van de *Daily Telegraph* vervaagde de cartoons. De foto waarop hoofdredacteur Charbonnier de voorpagina met Mohammed vasthoudt, werd overal zo afgesneden dat alleen de titel te zien was. Het duurde tot 's avonds laat voordat *The Guardian* en het BBC-nieuws anders besloten.

De chef van de Europa-redactie van de *Financial Times* schreef: „Gezond verstand zou handig zijn bij publicaties als Charlie Hebdo en [de Deense krant] *Jyllands-Posten*, die beweren op te komen voor vrijheid als ze moslims tergen, maar eigenlijk gewoon stom zijn.” Het laatste deel van de zin werd na enkele uren geschrapt.

Met medewerking van Titia Ketelaar in Londen

Verenigd Koninkrijk

Integratie betekent voor Britten ook tolerantie

Worsteling Britten zijn terughoudend als het gaat om aanstootgevend afbeeldingen van de profeet Mohammed.

Vergelijkingen met de aanslagen van juli 2005, toen in Londen in de metro en een bus 52 man om het leven kwamen, en de aanslag op militair Lee Rigby, die twee jaar geleden op klaarlichte dag met een machete werd vermoord, werden er gisteren in het Verenigd Koninkrijk natuurlijk gemaakt. De Britten beseffen dat ze door hun deelname aan de oorlogen in Irak en Afghanistan vijanden hebben gemaakt, en dat die zich ook op eigen bodem bevinden. Dat de moordenaars van Rigby „oog om oog” riepen, bevestigt dat idee. Ook de Britten worstelen, al sinds 2005, met de vraag af hoe een seculiere, liberale democratie moet omgaan met een groep mensen voor wie religie van groot belang is – zeker ook sinds bekend is dat er ten minste 500 Britse Syriëgangers zijn. Zorgen maakt men zich ook over islamisering op scholen. In Birmingham proberen fundamentalistische moslims met intimidatie het curriculum te veranderen. Maar dit leidt nauwelijks tot een anti-islamgevoel. De extreem-rechtse British Nationalist Party is uitgespeeld, English Defense League demonstreert nog, maar is een kleine speler.

Titia Ketelaar

België, Spanje

Aanslagen middel om moslims te rekruteren

Jihad-expert Bestrijden van radicalisering is zinloos als integratie faalt.

De koelbloedigheid van de daders in Parijs herinnert België aan de aanslag op het Joods Museum in Brussel in mei vorig jaar. Met een honkbalpet als enige camouflage liep op klaarlichte dag de 29-jarige Franse IS-strijder Mehdi Nemmouche de hal van het museum in en schoot er vier medewerkers dood. Vijf dagen later werd hij nabij Marseille gearresteerd. In *Nieuwsuur* sprak hij gisteren zijn zorg uit dat de aanslag op Charlie Hebdo opnieuw bewijst dat „de oorlog zich verplaatst naar Europa.” Volgens hem hebben aanslagen als in Brussel en Parijs ook een rekruteringsdoel. „Het moet zorgen voor nog meer polarisatie in onze samenlevingen, zodat moslims in West-Europa nog meer in de verdrukking raken en zich vervolgens uit frustratie aansluiten bij IS-strijders.”

Loos alarm in Spanje

In de uren na de aanslag in Parijs ontstond er gisteren in Madrid op de redacties van verschillende media even onrust nadat er verdachte pakketjes waren binnengekomen. Het hoofdkantoor van het Spaanse

mediaconcern Prisa werd ontrend. Redacties, waaronder die van *El País* en AS, moesten hun werk tijdelijk stilleggen. Het bleek loos alarm te zijn. De Franse terreurdaad herinnert Spanje aan de aanslagen op vier forensentrainingen bij Madrid op 11 maart 2004, waarbij 191 doden vielen. Dat gebeurde drie dagen voor de verkiezingen. De regering van premier José María Aznar (Partido Popular) probeerde ETA-terroristen de schuld in de schoenen te schuiven, om te voorkomen dat de aanslagen als vergelding zouden worden gezien voor de Spaanse deelname aan de oorlog in Irak. Die theorie bleek ongeloofwaardig. De socialist Zapatero werd premier in plaats van de conservatieve Rajoy. In 2011 werd Rajoy alsnog de minister-president van Spanje. Hij veroordeelde gistermiddag direct via Twitter de terroristische aanslag in Parijs en betuigde zijn medeleven met het Franse volk. „España con Francia”, zo schreef Rajoy op zijn twitter-account.

Tijn Sadée en Koen Geven

Duitsland

‘Parijs’ opsteker voor Duitse anti-islamisten

Avondland Anti-islambeweging Pegida gebruikt aanslag direct voor propaganda.

De organisatoren van de wekelijkse anti-islam betogingen in Dresden haalden gisteren na de aanslag in Parijs direct hun gelijk. Op de Facebook-pagina van de nieuwe beweging *Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes* (Pegida) staat: „De islamisten, waar Pegida nu al twaalf weken voor waarschuwt, hebben in Frankrijk getoond dat zij niet tot democratie in staat zijn, maar de oplossing zoeken in dood en geweld.” Bijna tegelijkertijd verscheen vicebondskanselier Sigmar Gabriel (SPD) live op tv om de afschuif van de Duitse regering te betuigen over terreuraanslag op het Franse satirische tijdschrift *Charlie Hebdo*. In antwoord op een vraag van journalisten zei Gabriel ook dat hij vreesde dat de aanslag de Pegida-beweging in de kaart speelt. Dat geldt wat Gabriel betreft ook voor de nog jonge rechtspopulistische partij Alternative für Deutschland (AfD), die door critici wel wordt aangeduid als de „parlementaire tak van Pegida”. Gisteravond spraken AfD en Pegida met elkaar op een besloten bijeenkomst in het parlamentsgebouw van

de deelstaat Saksen in Dresden. De terreurdaad tegen Charlie Hebdo komt op het moment dat in Duitsland een heftig debat woedt tussen voor- en tegenstanders van de anti-islambeweging. Uit een opiniepeiling door de Bertelsmannstichting blijkt vandaag dat 57 procent van de Duitsers de islam voor gevaarlijk houdt en dat velen ook sympathie hebben voor de vereniging Pegida.

Belasteren

De fractievoorzitter van de AfD in het deelstaatsparlement van Brandenburg, Alexander Gauland, vatte vanochtend in het dagblad *Die Welt* de aanslag op als een rechtvaardiging van Pegida. „Al degenen die het dreigende gevaar van het islamisme tot nu toe hebben genegeerd of weggelaten, worden door dit bloedbad gelogenstraft.” Volgens Gauland moeten de gevestigde partijen zich nog maar eens afvragen of zij vasthouden aan hun houding „de mensen van Pegida nog langer te belasteren”. Pegida zelf kwam gisteren aan het begin van de avond met een nieuwe mededeling: de organisatie wil in het ge-

heel niet pochen dat nu precies is gebeurd waarvoor zij waarschuwen. „Wij zwijgen in rouw en deemoed en in solidariteit met de families van de Franse redacteuren die nu de eerste slachtoffers geworden zijn.” Waarna Pegida weer oproept tot een nieuwe betoging, komende maandag. Bondskanselier Angela Merkel schreef in een condoleancetelegram aan president François Hollande van Frankrijk dat de aanslag „een door niets te rechtvaardigen aanval is op de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid, een kernelement van onze vrijheidlevende democratische cultuur”. Volgens het Duitse ministerie van Binnenlandse Zaken bestaat er een seri-euze dreiging voor een terreuraanslag in Duitsland. Daarbij wordt geleet op een groep van 230 extremistische moslims die geacht worden in staat te zijn tot het plegen van geweld. „De toestand is ernstig, er is reden tot zorg en tot het nemen van voorzorgsmaatregelen, maar niet tot paniek”, aldus minister Thomas de Maizière van Binnenlandse Zaken.

Frank Vermoulen

PERSSTEMMEN

LE FIGARO

Le Figaro

Het is een oorlog, een echte oorlog, niet gevoerd door soldaten maar door moordenaars die in de schaduw staan, die methodisch te werk gaan en goed zijn georganiseerd. Het is een oorlog die we lange tijd niet hebben willen zien.

THE WALL STREET JOURNAL
WSJ

The Wall Street Journal

De aanslag op Charlie Hebdo herinnert ons aan het feit dat het jihadisme geen fenomeen is dat zich ergens ver weg in het Midden-Oosten afspeelt. Er zullen nog veel meer pogingen worden gedaan om zulke aanslagen te plegen. De autoriteiten in de VS en Europa hebben brede bevoegdheden nodig om potentiële daders op te sporen en te stoppen.

dS De
Standaard

De Standaard

Tegelijkertijd moeten we met hand en tand onze vrijheid verdedigen en ongegeneerd blijven spotten. Met hen die uit piëteit anderen de keel oversnijden en met kogels doorzeven, maar ook met onze eigen angsten. We kunnen als Europeanen niet gepaster op deze moordzucht reageren dan te blijven lachen.

Frankfurter AllgemeineFrankfurter Allgemeine
Zeitung

Het oorlogstoneel in het Midden-Oosten is het rekruteringsterrein voor extremisten. Wat daar gebeurt, werkt als een magneet op jonge moslims hier. Kunnen we hen met contrapropaganda van hun verkeerde voornemens afhouden? We hebben goede veiligheidsdiensten nodig. Maar zolang er geen rust is in de islamitische wereld, zal dat niet afdoende zijn.

De Telegraaf

De Telegraaf

De aanslag in Parijs bewijst hoe acuut de dreiging is. Dat besef moet leiden tot een hardere aanpak met betere en zichtbare bescherming in het openbare domein van gevoelige objecten. Geloofsbarbaren die op onze vernietiging uit zijn, moeten met alle beschikbare middelen worden bestreden en uitgeschakeld. Wij zijn het aan onszelf verplicht het vrije woord tegen iedere prijs te verdedigen. We laten ons niet bang maken!

FT FINANCIAL
TIMES

Financial Times

De moordmoordpartij van gisteren zal niemand verbazen die bekend is met de toenemende spanningen onder de meer dan vijf miljoen Franse moslims en de giftige erfenis van het Franse kolonialisme in Noord-Afrika. Charlie Hebdo heeft een lange traditie in het op de hak nemen van Franse moslims. Frankrijk is het land van Voltaire, maar al te vaak hebben bij het Parijse satirische magazine redactionele stommiten de boven- toon gevoerd. Een beetje gezond verstand bij kranten als Charlie Hebdo en eerder bij het Deense dagblad Jyllands-Posten zou nuttig zijn geweest. (Tony Barber)

deVerdieping
Trouw

Trouw

De impact van de aanslag zal groot zijn, zowel in Frankrijk als daarbuiten. Wie politieke winst wil boeken door moslimextremisme aan de kaak te stellen heeft er, als de daders inderdaad uit die hoek komen, een argument bij. Maar de vermoorde journalisten van Charlie Hebdo, met hun bijdrage aan veelstemmigheid en de vrijheid van meningsuiting, verdienen een erbetoon waarin juist de openheid van onze maatschappij wordt benadrukt. We moeten terreur trotseren, ook als die probeert het hart van onze samenleving te treffen.

FOTO EPA

The Washington Post

The Washington Post

Veel uitgevers in Westerse landen hebben zichzelf de afgelopen jaren te schande gemaakt met zelfcensuur om te voorkomen dat ze doelwit worden van islamitische militanten. Charlie Hebdo deed het tegenovergestelde: zelfs nadat hun kantoor in 2011 werd platgebrand, en zelfs nadat de hoofdredacteur op een *wanted*-lijst werd geplaatst, bleef het in tekeningen en artikelen de islam bespotten - net als het christendom, het jodendom en gevestigde religies in het algemeen. De reactie moet er niet alleen een zijn van protest en vastberadenheid om de daders te arresteren. Media in democratische landen moeten zich ook krachtig verzetten tegen intimidatie door islamitische extremisten of andere bewegingen die de vrijheid van meningsuiting ondermijnen met geweld.

Süddeutsche Zeitung

Süddeutsche Zeitung

De aanslag in Parijs en de gevolgen daarvan hebben de potentie om uit te groeien tot een enorme maatschappelijke crisis. We moeten lang in de geschiedenis van Frankrijk terug, misschien naar de affaire Dreyfus, om een vergelijkbare situatie aan te treffen.

fd.
het financieele dagblad

Het Financieele Dagblad

De aanslag in Parijs komt op een uiterst delicaat moment. Rechtspopulistische bewegingen hebben in veel Europese landen de wind in de zeilen en zullen proberen politieke munt te slaan uit de aanslag. In Duitsland vinden demonstraties plaats die onomwonden gericht zijn tegen de islam. Maar simplistische oplossingen brengen ons niet verder. Juist nu is het daarom van groot belang dat de Europese politici alles doen om te voorkomen dat 'de moslims' de schuld van de aanslag in de schoenen geschoven krijgen en bevolkingsgroepen tegen elkaar worden opgezet. Ook voor de

burgers is het tijd om moed te tonen, 'civil courage', door niet met de wolven in het bos mee te huilen en niet voor makkelijk populisme te vallen. Een beter erbetoon aan de omgekomen journalisten is niet denkbaar.

DIE ZEIT

Die Zeit

Na iedere terreuraanslag van de afgelopen veertien jaar gold: we moeten onderscheid maken tussen de gematigde en de extremistische islam. Dat onderscheid is niet verkeerd, maar het is onvolledig. Toen gezegd werd: de gematigde islam valt buiten deze terreuraanslagen, had tegelijkertijd - dat wil zeggen jaren geleden al - opgemerkt moeten worden dat het tijd wordt dat de islam zichzelf gaat onderzoeken. Wat is de inhoud van het geloof, wat zijn de anachronismen. Het is fout om 'de' islam gelijk te stellen met het extremistische islamisme. Maar het is ook fout om te ontdekken dat er verbandingen zijn tussen beide stromingen.

The New York Times

The New York Times

Sommigen zullen beweren dat Charlie Hebdo de toorn van islamisten over zichzelf afriep, alsof een koelbloedige moord de prijs is voor het uitbrengen van een tijdschrift. Dit bloedbad, echter, werd ingegeven door haat. Het is daarom absurd om te suggereren dat de manier om terreuraanslagen te voorkomen is om terroristen te laten dicteren wat de standaarden in een democratie moeten zijn. De aanval in Parijs komt in een jaar dat twee Amerikaanse journalisten zijn onthoofd door de Islamitische Staat en theaters in heel het land een film over Noord-Korea niet vertonen vanwege dreiging met geweld. Zelfcensuur is echter niet de weg, evenmin beperking van kritiek op islamitisch extremisme."

Kan het zijn dat er een hele bevolkingsgroep in het Westen zich niet meer kan vereenzelvigen met die ooit zo geïdealiseerde Westerse normen? Dat ze tot hun schrik merken dat hun emigratie naar dat beloofde land mis-

Die haat, die ongelooflijke haat

Woede door spiritueel gemis. Democratische consumptiemaatschappij heeft zijn beste tijd gehad, vreest *René Leijten*.

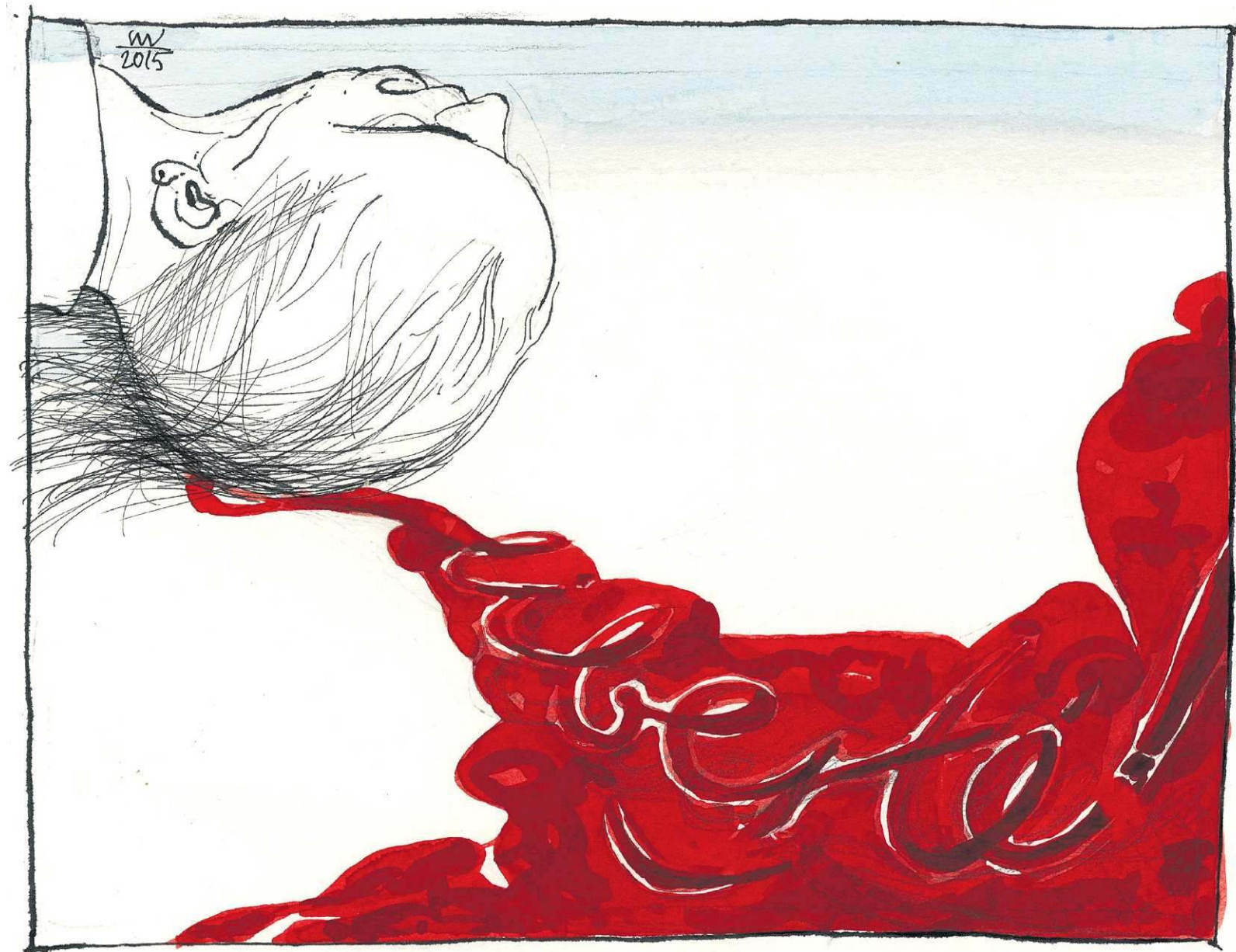
Dinsdag las ik het boek *Disgrace* van J. M. Coetzee ademloos uit. Nog geen dag later plegen radicale moslims een bloedige aanslag in Parijs. Westerse regeringen struikelen over hun woorden om verontwaardiging over de daad en solidariteit met de Franse regering te uiten. Straten vullen zich met boze burgers. Aan de tafel van programma *De Wereld Draait Door* veel verbaal geweld tegen het extremisme en de angsthazerij. Tot diep in onze ziel zijn wij, westerlingen, geraakt.

Zij, de extremisten, zijn trots. Vanuit heel Frankrijk - en ik neem aan vanuit heel de wereld - applaudiseren zij. Net als bij 9/11 dansen ze in gedachten op de straten die zich nu vullen met hun tegenstanders: wij. Waar komt die haat, die ongelooflijke haat, tegen de Westerse normen en waarden vandaan? Wat is er mis met onze waarden?

Daarnet klikte ik het filmpje aan van de aanslag. Tot mijn stomme verbazing startte eerst een reclamefilmpje van L'Oréal. Direct na het nieuws dat volledig overheerst werd door de aanslag in Parijs kondigde Frits Sissing, geflankeerd door een paar vrolijke musicalsterretjes, de Musical Awards aan. Twee dagen geleden vond NRC het nodig om de middenpagina te vullen met een man die in de jaren zestig vrijwillig een gaatje in zijn voorhoofd boorde.

Terwijl de Gazastrook in brand staat, Joodse kolonisten in rap tempo de Westerse Jordaanover opeisen, Syrië al jaren aan zijn lot overgelaten wordt, lokale - al dan niet geradicaliseerde - Afghaanse en Pakistaanse krijgsheren de ene wereldmacht na de andere van zich af hebben moeten slaan en Wilders en de zijnen Marokkanen ongestraft - vooralsnog - wegzetten als een minderwaardige bevolkingsgroep.

Kan het zijn dat er een hele bevolkingsgroep in het Westen zich niet meer kan vereenzelvigen met die ooit zo geïdealiseerde Westerse normen? Dat ze tot hun schrik merken dat hun emigratie naar dat beloofde land mis-

ILLUSTRATIE SIEGFRIED WOLDHEK

Kan zijn woede niet beheersen, tiert, scheldt, slaat en schopt erop los

schien wel een vooruitgang betekende in materiële zin, maar een achteruitgang in spirituele?

In *Disgrace* schetst Coetzee hoe de sociale verhoudingen in Zuid-Afrika na de afschaffing van de apartheid zijn verschoven. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat ook wij in een overgangperiode zitten. Onze democratische consumptiemaatschappij heeft zijn beste tijd gehad. De belang-

rijkste uitgangspunten zoals vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, scheiding van rechtelijke en bestuurlijke macht, nog stammend uit de Verlichting, worden opnieuw op hun bestaansrecht getoetst. En hoe.

De hoofdpersoon uit *Disgrace* kan zijn woede niet beheersen, tiert, scheldt, slaat en schopt erop los, maar staat volkomen machteloos tegenover de veranderingen. Zijn doch-

ter past zich aan, maar tegen welke prijs?

Hoe we ook reageren op de aanslag in Parijs, of we de weg van de vader kiezen of die van de dochter: iets zal er veranderen.

René Leijten is verpleegkundige te Rotterdam.

Charlie Hebdo

Nog nooit is het een cartoonist gelukt om mij op de kast te jagen, schrijft Youssef Azghari

Hooligans v/d intolerantie

Soms schuiven alle gebeurtenissen in elkaar en bieden die ons een wanhopig makende actualiteit. Eergisteren werd de hettv-journaal van *France 2* een goed kwartier aan de beroemde schrijver Michel Houellebecq voor de promotie van zijn nieuwe roman *Soumission*, waarvan de intrige ons koude rillingen op de rug bezorgt. Men is in 2022. Interethnische botsingen zijn dagelijkse praktijk in Franse steden. Extreem-rechts bereidt een burgeroorlog voor tegen moslims. De presidentsverkiezingen worden gewonnen door een zekere Mohammed Ben Abbes, die geleidelijk de sharia invoert. *Soumission* is des te gevaarlijker omdat

het goed is geschreven en opgebouwd. Helaas banaliseert het stiltes het racisme. De verteller spreekt systematisch van „zwarten” of „Arabieren”. De Arabier is alleen dat: Arabisch. Hij kan niet Frans zijn. De verteller rept bijvoorbeeld van een groep „van een tiental Arabieren en twee Fransen”. De dag na het overigens kleurloze optreden van Houellebecq richten twee gewapende mannen een ware slachting aan, laaghartig, gruwelijk, niet te rechtvaardigen, op het kantoor van Charlie Hebdo. De gruwelijke beelden trekken op het beeldscherm voorbij. Emotie en angst grijpen in Parijs om zich heen. Zijn dat de Fransen die Houellebecq systematisch „Arabieren” noemt? Bij deze verpletterende samenloop

van omstandigheden weet men niet meer wat te doen. Hoe moeten wij, vreedzame humanisten, ons tussen deze twee vuren beschermen tegen degenen die handel drijven met haat? Om de opstootjes van hooligans te ontploffen kunnen we altijd alles wat lijkt op een stadion vermijden. Maar de hooligans van de intolerantie zijn nu overal. Zal men in de stadions moeten vluchten om aan hen te ontsnappen? **Fouad Laroui**, universitair docent. Gisteren stond hij op driehonderd meter afstand van de aanslag in Parijs.

Ook moslims aangeslagen

De moord op de twaalf Fransen, waaronder de cartoonisten van het satirische blad *Charlie Hebdo* die de profeet

Mohammed regelmatig op de hak namen, is niet alleen een aanval op de vrijheid van meningsuiting maar ook een aanslag op alle moslims. Deze terroristische acties van een drietal criminelen raken de ziel van onze menselijke beschaving. Daarom verdienen deze monsters de allerhoogste straf. Kennelijk zijn deze laffe moordenaars, die onder een luide oproep van 'God is groot' in het wilde weg slachtoffers maakten, niet op de hoogte van islamitische waarden, zoals menselijkheid en barmhartigheid. Nog nooit is het een cartoonist gelukt om mij op de kast te jagen door symbolen van de islam grafaf te beelden of aan te pakken. Integendeel, ik moest er vaker achteraf nog harder om lachen, vooral om wat het tweevoud bracht aan felle reacties on-

der een deel van mijn geloofsgenoten. Zo voelden sommige moslims zich in 2005 zwaar beledigd door de afbeelding van een man met een bom als tulband. Toen ze op straat hun woede de vrije loop lieten, toonden ze hoe overgevoelig ze waren. En wat erger was, dat ze nooit hebben geleerd hoe om te gaan met vrijheid van meningsuiting. Nu is dat te begrijpen als je ergens op het platteland in Afghanistan woont waar het merendeel nooit fatsoenlijk onderwijs heeft genoten. Helaas geldt het niet kunnen omgaan met vrijheid van meningsuiting ook voor een deel van jonge moslims die in het Westen zijn opgegroeid. **Youssef Azghari**, auteur *Mijn jihad*. *Waarom westerse waarden niet botsen met de islam*.

Moord

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

JAN KUITENBROUWER

Nooit meer lachen

Tv-rubriek *EenVandaag* berichtte dinsdag dat wij steeds minder lachen. De bron werd niet gegeven, maar er zijn statistieken die laten zien dat wij in de jaren vijftig 18 minuten per dag lachten, en nu nog maar 6. Een fascinerend gegeven. 18 minuten per dag, elk wakend uur een kleine minuut lachen, is dat niet wat veel? Terwijl ik dit schrijf, is het lunchtijd en ik denk niet dat ik vandaag al een minuut heb gevolgd. Als ik een jarenvijftigscore wil halen krijg ik het nog druk. (Terwijl ik dit schrijf worden in Parijs tien humoristen afgeslacht door jihadisten met machinegeweren.) Na vijf jaar bezetting door een van de meest humorloze naties ter wereld konden onze lachspieren wel wat oefening gebruiken, dat inhaaleffect moeten we misschien in mindering brengen, maar wat is in dit opzicht 'normaal'? En waar is veel lachen een indicatie van? Ik vermoed argeloosheid. 18 versus 6, het is verschil is zo groot, onze huidige score moet haast aan de lage kant zijn. Terwijl er toch heel wat meer lachprikkelers voorhanden zijn dan toen, maar misschien is dat juist de verklaring. Op de archiefbeelden die *EenVandaag* als illustratie gebruikte, zie je twee mannen aan een cafétafel, de één kraait van het lachen om iets wat de ander gezegd heeft. Wij hebben op elk gewenst moment toegang tot professionele humor, zijn we daardoor verwend en afgestompt? Zoals porno niet tot meer echte seks leidt maar juist tot minder?

Nieuwe grieven, nieuwe slachtoffers, nieuwe martelaars

Die cijfers waren de opmaat tot een reportage over een 'lachcoach', die mensen helpt bij het lachen. We zien beelden van kantoorwerkers die bedrukt naar een kleurloze manager luisteren die staafgrafiekjes te kent, met deprimerende stippellijntjes van hoe het ooit was. Als hij straks klaar is met zijn sombere prognoses komt de lachcoach. De jaren vijftig, het meest gehate decennium van de vorige eeuw - we zijn nog steeds bezig de laatste sporen ervan op te ruimen. Want wat zat Nederland dichtgeplakt en wat hing er een bedompte lucht van spruitjes, kolendamp en beknelde levenslust. Allemaal waar natuurlijk, maar kennelijk waren we wel op ons gemak. Want wat we samen met die dampen ook uitdreven was de duidelijkheid van het dorp en de veiligheid van het vertrouwde. De ramen moesten open, de deuren, de grenzen! De wereld werd een dorp. Het heeft welbeschouwd maar even geduurd; begin jaren zeventig trad het getob alweer in, en het hield niet meer op. Wat viel er te lachen? De verzorgingsstaat was een molensteen en de vreemdeling een koekoeksei. Snel weer dicht, die deuren en ramen, die schatkist en die grenzen. Maar de wijde wereld was binnen. En de nerveuze gastarbeider die met zijn pet in de hand uit de bus kwam, draagt nu een bivakmuts en een kalasnikov en kent het colofon van het spotschrift uit zijn hoofd. Nooit leren relativeren, nooit leren lachen. Niet van zijn ouders, niet van zijn priester, en van ons dus ook niet. Wie licht is sterk, maar ook kwetsbaar. Beter van niet.

Zo dalen wij de duistere spiraal af, hand in hand af, de diepte in. De taal verscherpt, de standpunten verhard. Nieuwe grieven, nieuwe slachtoffers, nieuwe martelaars. Code geel wordt oranje en code oranje wordt rood. En die zes minuten worden er vijf, die vijf worden er vier - net zo lang tot niemand meer licht. Ziehier de nieuwe wereldburger: nergens thuis, nergens veilig, nergens argeloos. Nooit meer lachen. Wij niet, zij niet.

Jan Kuitenbrouwer is schrijver en directeur van de taalkliniek.

Is het delen van die prenten wel zo belangrijk?

Dat preken voor eigen parochie werkt niet, vindt *Walt van der Linden*.

Exact tien dagen voordat mijn geliefde satirisch tijdschrift *Propria Cures* zijn 125-jarig bestaan viert met een knalfuif, heeft *Charlie Hebdo* tien doden te betreuren.

Toegegeven, de verschillen tussen Charlie Hebdo en PC zijn legio: zo is de oplage van Charlie zo'n vijftig keer hoger, en heeft PC bij mijn weten slechts één keer de profeet in prent durven te bespotten, via een haastig gekrabbelde en volstrekt inwisselbare stickman waar 'Mohammed' boven geschreven stond. Toch kan ik niet ontkennen dat ik als PC-redacteur verwantschap voel. Beide redacties maken deel uit van de ridderorde die de nobele taak heeft het vrije woord te verdedigen. En daarom was ik de *'Je suis Charlie'*-slogan (tijdens de Parijse demonstratie al snel vervangen door het veel logischere *'Nous sommes Charlie'*), al ruim voor middernacht meer dan zat. Wie zijn die halvegaren, dacht ik, die menen dat het veranderen van een profielfoto of het 'sharen' van een spotprent werkelijk enig verschil maakt? Ja, geschokt, dat zijn we allemaal. Maar sommigen zijn wellicht nét wat meer Charlie dan anderen. Het toe-eigenen van onze strijd via een stupide slogan getuigt van een stuitend gebrek aan respect voor het niet geringe offer dat wij, manhaftige satirici, dagelijks brengen op het altaar van de democratie.

Zeg eens eerlijk. Vond u het bovenstaande... ergerlijk? Zelfdoan? Kwetsend, wellicht? Voelde u iets, of begon u zelfs allerlei meningen te for-

muleren, terwijl u het las? Hoera! U bent vatbaar voor satire.

Goede satire is als een goede cv-ketel: hij laat je niet koud. Hoe subtiel of frivol ook: het blijft spot, en wie spot, valt iets aan. De grenzen van de zelfspot dienen te worden overschreden en die van het betamelijke moeten op zijn minst worden verkend. Er zijn soms agressieve reacties: je bent onvolwassen, een etterbak die liefde tekort komt, soms een racist, seksist of haatzaaier. De meest voorkomende reactie? Wat je doet, is makkelijk. En inderdaad, het is ook makkelijk, want mensen overschatten hun vermogen om om zichzelf te kunnen lachen. Dat kunnen wij namelijk allemaal geweldig. Totdat die roman waar jaren aan geschaafd is wordt afgefikt, of de moedervlek boven onze wenkbrauw, die ons al sinds de puberteit obsedeert, in een bijzin voorbijkomt.

En dus is het hartverwarmend om te zien dat mensen en masse de straat op gaan om te demonstreren voor het recht om door etterbakken als ik belachelijk te worden gemaakt. De grenzen zullen altijd onderwerp van discussie blijven. Maar dat zelfs de meest provocerende roekelasterlijke spotprent niet met raketwerpers en kalasnikovs mag worden bestreden, daarover zijn wij het in ieder geval

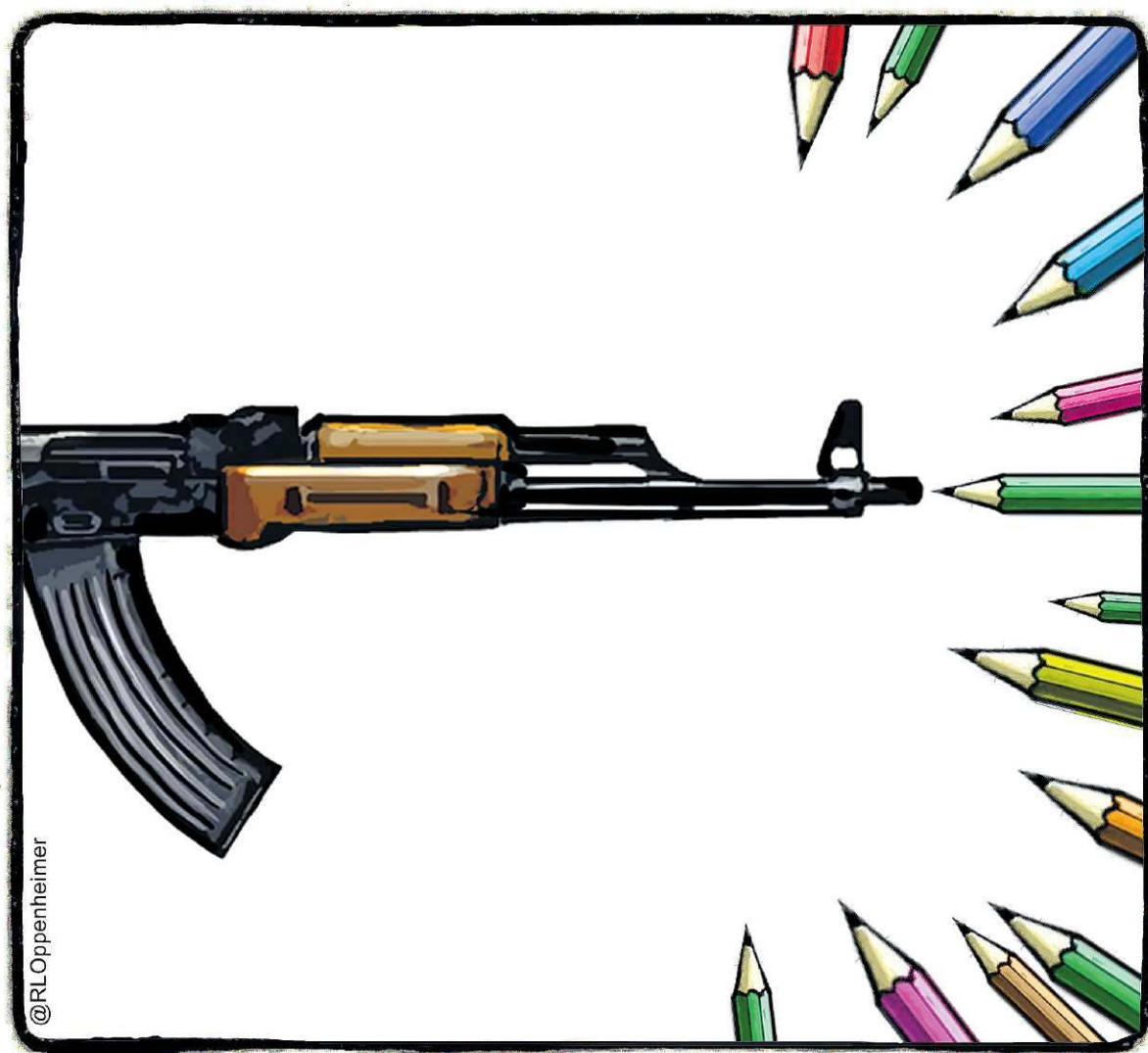

Walt van der Linden is schrijver en freelance journalist en redacteur van *Propria Cures*.

roerend eens. Gelukkig maar. En dat bedoel ik niet eens sarcastisch. Het is een enorme verworvenheid dat wij verschillen in opvatting tegenwoordig via debat, discussie en stembus tegemoet treden. We vergeten al te gemakkelijk dat deze verworvenheid een recente is, of dat de islam niet de enige levensbeschouwing is met aanhangers die bereid zijn haar absolute waarheden met geweld te verdedigen - of aan anderen op te dringen.

Onze eensgezindheid onderstreept ook de betrekkelijke zinloosheid van het etaleren van deze mening. Onze gemeenschappelijke vijand, die zijn ongenoegen niet verbaal maar via geweld kenbaar maakt, voert ons discours niet. Satire bestaat bij de gratie van interesse in de standpunten van de ander en ontvankelijkheid voor sterke argumenten. Dialoog, democratie, tolerantie, die woorden maken geen deel uit van het vocabulaire van IS. Een extremist zal altijd zijn profeet verdedigen, zoals een crimineel of een lid van een motorbende (want let op, dat zijn twee totaal verschillende dingen) dat met zijn reputatie zal doen. Het recht om de prenten te publiceren staat niet ter discussie, en de suggestie dat degenen die dit doen het geweld over zichzelf afroepen is absoluut verwerpelijk; maar laten we ook niet doen alsof wij door het delen ervan een belangrijke strijd voeren. Het is preken voor eigen parochie.

Fijn dat we hebben vastgesteld dat wij inderdaad allemaal Charlie zijn. Nu kunnen wij proberen een antwoord te formuleren op de logische vervolgvraag: wie is hij eigenlijk?

ILLUSTRATIE RUBEN L. OPPENHEIMER

ILLUSTRATIE HAO

Moslims, zwijg niet over Parijs: ga het gesprek aan

Ga alstublieft de discussie aan. Alleen dan komen we er achter wat jonge moslims tot de jihad drijft, betoogt *Rabiaa Bouhailoul*.

Het nieuws over de aanslag op Charlie Hebdo, gisteren in Parijs, deed mij huiveren. De angst die ik al een tijd om me heen zie, is in één keer bevestigd. Het is de angst voor radicalisering en de angst voor jihadisme. De angst zie ik bij de moeders van jongens die weg zouden kunnen gaan. Die misschien ook iets gekks gaan doen. Maar ook bij mijn burens. Nederlanders die zich bedreigd voelen door jonge mannen met baard en djellaba.

De aanslag is voor mij een signaal om stil te staan bij radicalisering. Waar komt die vandaan? Hoe kunnen we die herkennen? Wat kunnen we ertegen doen? Ik weet het niet. Maar ik weet wel: de tijd van zwijgen en weggijken is voorbij. En daarom stel ik deze vragen aan de orde in een open brief aan de Marokkaanse gemeenschap, aan alle imams en aan alle moskeeën. Want zij die weten, horen ernaar te handelen.

Het proces van radicalisering en jihadisme is al jarenlang aan de gang. Het begon niet met 9/11. Of met de dood van Theo van Gogh. Het begon veel eerder. Al in de jaren tachtig. Alleen hebben wij het niet zien gebeuren en niet op tijd begrepen. Wat gebeurde er in de jaren tachtig? Ik was toen een jonge vrouw. Ik herinner mij ronselaars. Niet voor Syrië. Wel voor Pakistan en Afghanistan. 'Moslimbroeders', jonge mannen die buiten de moskee de islam verkondigden. En ja, Marokkaanse mannen reisden af om 'de boodschap te prediken'. Ik voelde diep respect.

En er gebeurde meer in die tijd. Imams uit Marokko waren niet welkom in allerlei moskeeën, omdat de bestuurders van deze moskeeën liever een imam wilden uit het Midden-Oosten. Die zijn goed, kreeg je dan te horen. Maar moskeebezoekers waren veelal Berbers. Zij waren het Arabisch onvoldoende machtig, dus werden deze imams (uit het Midden-Oosten) nauwelijks begrepen.

In de jaren tachtig en negentig was er veel bewondering voor Khomeini. Alle ogen waren gericht op Iran. Er werden zelfs groepen mannen in het Midden-Oosten tot imam opgeleid en naar Europa en Amerika uitgezonden. Wat was de achterliggende gedachte? Welke ideeën werden verspreid?

En vrouwen, van wie de hand door mannen niet werd geschud, reisden onbegleid door de nacht naar de grote steden om naar deze nieuwe predikers te luisteren. Wat was de rol van deze vrouwen precies? Destijds aanschouwde ik het allemaal in bewondering, inmiddels is er sprake van verwondering.

Wat was er aan de hand? Wat voor beweging was er destijds gaande? In welke dynamiek waren we beland? Welke logica zat hier achter? Hoe stonden moskeeën hier tegenover? Wat vonden de imams hier eigenlijk van? Waarom hebben we nooit iets over de achterliggende gedachten gehoord? Dat is zomaar een greep uit de vragen waar ik mee worstel.

Ruim tien jaar geleden gaf ik leiding aan de islamdebatten in Rotterdam: georgani-

seerde gesprekken tussen moslims en niet-moslims. Er waren mensen die het raar vonden dat ik dat deed. Die dachten dat de debatten de moslims in de stad in een kwaad daglicht zouden stellen. Maar zelf denk ik niet dat een debat te open of te eerlijk kan zijn. Eerder het omgekeerde: alleen mensen die bang zijn durven niet te zeggen wat ze denken. Voor harmonie en tolerantie moet je elkaar ontmoeten.

Inmiddels is het 2015. En een aanslag waar we bang voor waren, heeft plaatsgevonden in Parijs. Voor wie het nieuws heeft gevolgd, klinkt de roep om uw betrokkenheid opnieuw. Vandaag harder dan ooit. Zowel moslims als niet-moslims vragen u om openlijk een gezamenlijke zorg uit te spreken, zodat we samen het hoofd kunnen bieden aan deze onwenselijke ontwikkelingen. Want: radicalisering en terrorisme treffen ons allemaal.

Daarom vraag ik u: ga alstublieft de discussie aan. Niet omdat u de voedingsbodem bent voor radicalisering, maar omdat u in staat bent het tij te keren en verdere radicalisering tegen te gaan. Leg uit en communiceer over wat er gebeurd is in de afgelopen decennia.

Neem en geef leiding, zwijg niet langer en duik niet weg. Laat uw gezicht zien en ga in gesprek met de inwoners van uw stad, jongeren binnen het onderwijs, verzorgde moeders, professionals en de bezoekers van de moskee over hun angst. Vandaag liever dan morgen.

Rabiaa Bouhailoul is beleidsmedewerker bij de gemeente Rotterdam.

Reacties op de aanslag op Hebdo

Tegen zo'n terreurdaad valt niet met nuances op te boksen

Angst voor moslims keert weer

Het is voorbij. Al die inspanning om na 9/11 nuance en verstand in het debat te brengen, over 'de islam', migratie en identiteit, kan nu de prullenbak in. Want ga nu nog maar eens uitleggen aan de 'autochtone' massa's in West-Europa dat de islam geen eenheids-worst is, dat het net als elke andere religie een instrument is waar je zowel mooie als slechte dingen mee kunt doen, dat de overweldigende meerderheid van de moslims in West-Europa vredelievende mensen zijn, dat je hen net zo min collectief verdacht kunt maken als alle christenen naar aanleiding van de aanslag van Anders Breivik.

Deze argumenten en feiten zijn definitief irrelevant geworden. Want er is slechts een ding dat geldt in samenlevingen waar bevolkingsgroepen gesegreerd van elkaar leven langs etnisch-religieuze lijnen, zoals in Frankrijk, Duitsland en ook Nederland: het beeld. *The medium is the message*, zoals Marshall McLuhans adagium gaat. Niet de inhoud telt, maar het medium. In dit geval is het medium het beeld. Geen enkel nuancerend argument kan opboksen tegen beelden van zwaarbewapende moslims die bloedorstig hun gang gaan in een bakermat van de Westerse Verlichting, in de stad van Voltaire en Zola en in het land van Michel Houellebecq die net een *'what if'*-roman heeft gepubliceerd waarin de Eiffeltoren in 2022 wordt geflankeerd door minaretten.

De angst voor moslims zal de 'autochtone' massa's, ook in Nederland, nu definitief gijzelen. En dat is op een wrege manier begrijpelijk. Ik ben momenteel op vakantie in Turkije. Het gedachtenexperiment van een groep zwaar bewapende christenen die *'Deo Volente'* schreeuwend een bloedige aanslag plegen op een Turkse krant in Istanbul is genoeg. Geen enkel nuancerend argument zal een permanent maatschappelijk angst- en haatgevoel tegen christenen kunnen tegenhouden. Zeker niet in een land waar sentimenten over 'samenzweringen van zionisten en christenen tegen de islam' net zo populair zijn als de angst voor de 'islamisering van Europa' is bij ons in het Westen.

Laat de Pegida-isering van Europa dus beginnen, met dank aan de terroristen.

Zihni Özdil is maatschappijhistoricus en publicist

Dit zijn geen echte moslims

Tot mijn ontsteltenis heb ik voor de zoveelste keer terreurdaden gezien in de naam van de Islam en de profeet Mohammed. Twaalf mensen zijn gruwelijk vermoord door een stel onmenselijke terroristen die zich moslims durven te noemen. Laat deze mensen eens gaan handelen naar de echte Islam en zie de profeet Mohammed als voorbeeld stellen die als 'genade voor de mensheid' was gestuurd. In de ware leer van Islam met mededogen, vrede en liefde. Dit soort terroristen kent geen geloof, het zijn dezelfde mensen die andere moslims doden. Ik ben bang dat deze aanslag een kettingreactie teweeg kan brengen.

Nabeel Siddiqie Voorzitter van de moslimschrijversgilde van Nederland

DIESEL
Illegaal tankstation bij huis in Drunen

DRUNEN. Bij een huis in Drunen is dinsdag een primitief illegaal tankstation ontdekt. Het vermoeden bestaat dat er regelmatig illegaal diesel werd verkocht, vertelde een gemeentewoordvoerder gisteren. Vanuit een bovengrondse tank kon diesel getankt worden. Bovendien stonden grote plastic containers met diesel opgeslagen. In totaal is 19.000 liter diesel afgevoerd. De eigenaar beschikte niet over de juiste vergunningen. Hij is gisteren verhoord en ontkent dat er door anderen werd getankt. Politie en douane gaan de zaak verder onderzoeken. (ANP)

HOGERAAD
Nieuw onderzoek dubbele moord Sittard

DEN HAAG. De Hoge Raad gaat een dubbele moord in Sittard uit 2003, waarvoor een man levenslang vastzit, opnieuw onderzoeken. Cruciaal voor de veroordeling van Olaf H., die inmiddels tien jaar in de cel zit, was de getuigenis van de 9-jarige kleindochter van het vermoorde echtpaar. Zij werd destijds door haar hoofd geschoten, maar overleefde dit. Haar getuigenis wordt nu door twee neuropsychologen in twijfel getrokken. Volgens de deskundigen is de hersenschade bij het meisje dusdanig groot dat ze geen herinneringen aan de schietpartij kan hebben. (NRC)

DONOR
Man krijgt nieuwe nier via Facebook

AMSTERDAM. De man die vorig jaar op Facebook een oproep plaatste voor een nieuwe nier, heeft gisteren een donornier gekregen die hij via dit sociale medium heeft gevonden. De operatie is geslaagd. Nierpatiënt Erardo Kea uit Almere (48) plaatste vorig jaar februari een bericht op Facebook met de vraag of er mensen waren die een nier wilden doneren. Hij kreeg tientallen reacties; ook van diverse mensen die een nier wilden afstaan. Die van Silvia uit Beek bleek medisch 'te passen'. Volgens Kea is er 90 procent kans dat zijn lichaam de donornier accepteert. (NRC)

De zwembadbelasting komt eraan, als het aan Plasterk ligt

Lokale lasten

De gemeente mag van minister Plasterk meer belasting heffen. Per saldo betaalt de burger niet meer, is de bedoeling.

Door onze redacteur
Ingmar Vriesema

AMSTERDAM. Het zat er aan te komen, en het komt er nu ook echt aan. Het kabinet wil dat gemeenten meer belasting gaan heffen, en het rijk minder. Dat is de belangrijkste boodschap van de Agenda Lokale Democratie die minister Plasterk (Binnenlandse Zaken, PvdA) vandaag aan de Tweede Kamer stuurt. De agenda bestaat uit een reeks voorstellen om de lokale democratie te versterken. Meer inkomingsmacht, krachtiger rekenkamers, versterking van burgerparticipatie.

1 Meer belastingen? Nee toch?
De belastingbetaler hoeft zich geen grote zorgen te maken. Het kabinet is niet voor meer belastingen, maar voor meer lokale belastingen. „Uitgangspunt”, zo schrijft Plasterk vandaag, is dat de totale „belastingdruk” voor burgers niet toeneemt. Kortom: als gemeenten meer belastingen gaan heffen, dan zal het rijk dat minder gaan doen. Minder inkomstenbelasting bijvoorbeeld. Plasterk en staatssecretaris Wiebes (Financiën, VVD) onderzoeken hoe die hervorming van het belastingstelsel er precies moet uitzien. Een datum voor een nieuw stelsel is er nog niet. Maar Plasterk neemt er vandaag een belangrijk voorschot op.

2 Waarom wil het kabinet eigenlijk meer lokale belastingen?
Gemeenten zijn op 1 januari een stuk machtiger geworden, door de decentralisaties. Ze zijn nu verantwoordelijk voor kwetsbare kinderen, kwetsbare ouderen, kwetsbare werknemers. Het opgetelde budget voor gemeenten is liefst anderhalf keer zo groot als vorig jaar. Maar op één vlak zijn gemeenten onmachtig: belastingheffing. Belangrijkste inkomstenbron is nog altijd het gemeentefonds, zeg maar het jaarlijkse zakgeld van het rijk. Lokale belastingen, zoals riool-

Belasting voor toeristen is voor veel gemeenten nu al een inkomstenbron.

NIEUWE DENKTANK

Rinnooy Kan onderzoekt geldzaken gemeenten

Niet alleen het rijk stuurt aan op nieuwe financiering van gemeenten. Een commissie onder leiding van Alexander Rinnooy Kan gaat voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) onderzoek doen naar vernieuwing van de lokale geldzaken. De commissie presenteert zich vandaag in Den Haag.

Gemeenten hebben er dit jaar belangrijke taken bij gekregen, zoals jeugdzorg, maar de bekostiging van gemeenten is „al jaren onveranderd”, aldus de

heffing, beslaan opgeteld nog geen 17 procent van de gemeentelijke inkomsten. Dat maakt machteloos. Stel, een geliefd, gemeentelijk zwembad dreigt financieel ten onder te gaan. Om het bad te redden, tonen burgers zich bereid meer belasting te betalen. Dan kan dat nu niet. Gemeenten zijn financieel ingesnoerd. Dat moet anders, vindt Plasterk. Ook om burgers meer bij de lokale democratie te betrekken.

3 Zitten burgers daar op te wachten dan?
Ja, zegt Plasterk. De verzuilde, „verticale” samenleving, zo schrijft hij, heeft plaatsgemaakt voor een „horizontale netwerksamenleving”. Burgers „willen meer invloed dan eens in de vier jaar stemmen”; de publieke zaak is niet langer een „overheidsmonopolie”. Ze richten energiecoöperaties en zorgcollectieven op, doen samen aan inbraakpreventie.

Plasterk wil burgers een ‘formeel recht op participatie’ geven

Aan de overheid de taak die trend te ondersteunen, schrijft Plasterk. Hij wil burgers een „formeel recht op participatie” verlenen. Het recht, bijvoorbeeld, om een plan voor buurtontwikkeling te maken. Plasterk pleit ook voor een sterkere rol voor dorps- en wijkraden in gefuseerde gemeenten. Want na een fusie voelen burgers zich minder betrokken, en blijven ze jarenlang weg bij gemeenteraadsverkiezingen, zo meldde het Centraal Planbureau onlangs. Wijkraden – in een buurt huis op loopafstand – kunnen dat tij keren, hoopt Plasterk.

4 Mooie plannen. Maar wat verandert er nu concreet?
Het zou ironisch zijn als Plasterk zijn plan voor meer burgerparticipatie van bovenaf oplegt. Dit is 2015, en dus noemt de minister zijn plan een „eerste aanzet tot een brede discussie” met burgers en gemeenten zelf. Maar dat het Huis van Thorbecke verder wordt verbouwd, staat vast.

Een christelijke vrouw in Turkije. Volgens de organisatie Open Doors hebben christenen het daar steeds moeilijker.

Bijbelismokkelaars op de bres

Godsdienst

In sommige kerken hangt de lijst in de hal: de landen waar christenen worden vervolgd. Maar overdrijven de opstellers niet een beetje?

Door **Christiaan Peigrim**

AMSTERDAM. Het is 1957 als evangelist Anne van der Bijl, nog geen dertig jaar oud, voor de grens van Joegoslavië staat. Zijn Volkswagen Kever zit vol bijbels en andere christelijke boeken. Hij doet een schietgebedje als de grenswachten zijn auto doorzoeken. Grote hoeveelheden drukwerk importeren is verboden in het communistische land. De douaniers zoeken niet grondig; Van der Bijl kan doorrijden.

De situatie staat beschreven in *God's Smuggler*, een boek over hoe Van der Bijl Open Doors oprichtte. Gisteren publiceerde deze christelijke organisatie uit Ermelo haar jaarlijkse „ranglijst christenvervolgung”. Open Doors ziet verslechtering in de situatie van christenen in Afrika, het Midden-Oosten en Azië. Noord-Korea staat traditioneel op de eerste plaats, nu gevolgd door Somalië, Irak en Syrië. Toch is er ook kritiek op de ranglijst.

Wat voor organisatie is Open Doors? Onder protestantse kerkgangsters heeft Open Doors brede bekendheid, zowel in gereformeerde als evangelische kringen. In veel kerken gaan gebeden voor wereldwijde geloofsgenoten samen met collectes voor Open Doors. Sommige kerken hebben de ranglijst christenvervolgung op het prikbord in de hal hangen.

Belangrijkste doel van de organisatie, zegt directeur Ruud Kraan van Open Doors Nederland, is „wereldwijd naast mensen staan die vanwege

hun christelijk geloof worden vervolgd of onderdrukt”. In trainingen worden bekeerde christenen „mentaal voorbereid” op wat hun te wachten staat. „Als je als moslim christen wordt, verlies je soms je baan, word je uit je familie gestoten, kom je volledig in je eentje te staan.” Geld van donateurs gaat ook naar juridische bijstand of andere praktische hulp. En er worden nog steeds christelijke boeken verspreid: inmiddels zo’n 2,4 miljoen per jaar. Open Doors heeft wereldwijd ongeveer duizend werknemers en haalde in 2013 ongeveer 90 miljoen dollar aan donaties op.

Socioloog Kees Hulsman heeft kri-

tiek op de organisatie. Hulsman woont in Egypte en schrijft voor de website *Arab-West Report* over de verhouding tussen christenen en moslims in Egypte. Hij zegt dat hij ongeveer tien jaar geleden een verhaal namet van Open Doors, over een christelijke 19-jarige vrouw die zou zijn ontvoerd om vervolgens onder dwang bekeerd te worden tot de islam. Hulsman sprak de vrouw, haar familie en andere betrokkenen. Zijn conclusie: ze wilde zelf bij haar islamitische buren blijven wonen. Het kidnaperverhaal zou bij haar broer vandaan komen. „Open Doors heeft het verhaal niet verzonnen”, zegt Hulsman, „maar

het is wel onzorgvuldig onderzoek.” Zo heeft hij ook twijfels bij de ranglijst. In Egypte, op plaats 23 in de lijst, is het niet lastig om christen te zijn, stelt Hulsman. „Er zijn wel problematische situaties, maar die zijn allemaal goed te benoemen.” Christenen krijgen het moeilijk als ze een relatie krijgen met een moslim, zich net bekeerd hebben vanuit de islam en soms als ze een kerk willen bouwen. „Een gewone christen die elke vrijdag of zondag naar de kerk gaat, en niet bij dat soort situaties betrokken is, heeft geen last.”

Marcel Poorthuis, hoogleraar interreligieuze dialoog, zegt: „Ik denk dat de gretigheid waarmee men zich op de

christenen werpt voortkomt uit een anti-islamafect.”

Hoogleraar Heleen van den Berg, gespecialiseerd in de geschiedenis van christelijke minderheden in het Midden-Oosten, maakt bezwaar tegen het woord ‘christenvervolgung’. Dat vindt ze een te ruim begrip, omdat de situatie per land zo verschillend is. In Noord-Korea is het duidelijk: daar verbiedt de staat het christendom. Maar in Colombia (plaats 35) krijgen christenen problemen als ze niet genoeg meewerken met drugsbendes en in Irak (plaats 3) lijden christenen onder de opmars van IS. Van den Berg: „Maar de grootste aantallen slachtoffers zijn gevallen onder shi'ieten, andere vormen van niet-orthodoxe islam en yezidi's.” Is het probleem van Irak dan christenvervolgung?

Directeur Kraan bevestigt dat er niet één soort christenvervolgung is. „Zoals zij het beschrijft, leggen wij het ook uit. De vraag is wat voor naam je het dan geeft. Wij hebben gekozen voor de term christenvervolgung.”

Open Doors houdt constant contact met „mensen in het veld”, zegt Kraan. Hij kan niet specifiek ingaan op de zaak van de ontvoerde vrouw, maar hij zegt dat ze niet „over één nacht ijs” gaan bij de publicatie van voorbeelden van christenvervolgung. „Wij zijn er niet op uit om de promotie zo aan te scherpen die je maar zoveel mogelijk media-aandacht en geld ophaalt.”

Ook benadrukt hij dat Open Doors er niet op uit is om een negatief beeld van de islam neer te zetten. „Anne van der Bijl, nu 86, heeft de hele wereld overgeworven. Hij heeft ook gepraat met vervolgers. Hij is bij de Taliban geweest, bij Yasser Arafat. Hij zoekt ze op. Hij zegt: weet je, wij zijn absoluut tegen vervolging, maar de vervolger is een mens. Wij vragen onze achterban net zo hard te bidden voor mensen die de vervolging plegen.”

Eis: Holleeder voor afpersing opnieuw cel in

Justitie Tegen 'grote namen' in het Amsterdamse criminele circuit zijn gisteren gevangenisstraffen tot 6,5 jaar geëist.

Door een onzer redacteuren

AMSTERDAM. Als het aan justitie ligt, gaat Willem Holleeder anderhalf jaar

de cel in wegens afpersing en wegens bedreiging van misdaadjournalist Peter R. de Vries. Die strafeis sprak de officier van justitie gistermiddag uit tij-

dens een zitting in Haarlem. Ook wil het Openbaar Ministerie (OM) dat Holleeder het restant van een oude straf uitzit.

Volgens justitie heeft de 56-jarige Holleeder een rol gespeeld bij de afpersing van een vroegere voorman van motorclub Hells Angels, Theo Huisman. Hij zou Huisman, samen met anderen, 100.000 euro afhandig hebben willen maken. Ook heeft Holleeder zich volgens het OM schuldig gemaakt aan bedreiging van Peter R. de Vries in april 2013.

Met die twee vergripen heeft Holleeder volgens justitie bovendien de voorwaarden van zijn vervroegde vrijlating geschonden. De Amsterdamse crimineel werd in 2007 veroordeeld tot negen jaar cel voor afpersing. Het Openbaar Ministerie wil nu dat hij de

resterende 1.100 dagen ook uitzit.

De rol van Holleeder is overigens een relatief kleine in de grote witwaszaak die door justitie Andes is genoemd. Hoofdverdachte is Danny K., die de leider zou zijn van een netwerk dat in mei 2013 werd ontmanteld. Tegen hem is gisteren zes en half jaar cel geëist.

K. heeft zich volgens justitie onder meer schuldig gemaakt aan witwassen, afpersen en leiding geven aan een criminele organisatie. Hij zou onder meer een slordige 3 miljoen euro bij een ex-vriendin hebben gestald en grote bedragen hebben uitgegeven aan vakanties en auto's. Tegen de vrouw is twee jaar cel geëist, terwijl twee andere (ex-)vriendinnen enkele maanden cel riskeren.

Een derde 'grote naam' in het straf-

proces, dat voor een groot deel leunt op geheime geluidsoptnamen, is beveiligd en kickboksster Dick V. Hem hangt vier en half jaar cel boven het hoofd voor zijn rol bij de afpersingen. Volgens justitie is V. medeoprichter van de criminele organisatie rond Danny K. en heeft hij zich schuldig gemaakt aan verscheidene geweldsdelicten, zoals poging tot doodslag en zware mishandeling.

Dick V. zit sinds september uit vrije wil in de gevangenis. Rechercheurs waarschuwden hem vorig jaar dat hij op een dodenlijst van Holleeder stond. V. sloeg Holleeder in 2012 een gebroken kaak en vreesde nu liquidatie. Twee maanden terug werd zijn vriend Hans Nijman vermoord. Nijman en V. hadden samen een fitnessclub en vechtsportschool in Beverwijk.

Advertentie

Voor een betaalbare topvakantie

topictravel.nl

FOTO REUTERS

Wie hem straks verzorgt en hoe, dat weet hij nog niet

Interview
Nieuwe Zorgwet

Rob van Zoest kan alleen zijn rechterhand nog bewegen en is volledig afhankelijk van zijn verzorgers. Deze week is de decentralisatie van de zorg dan echt begonnen. Hoe het met hem verder moet - hij heeft geen idee.

Door onze redacteur
Jannetje Koelewijn

Het lijkt wel een afscheidsbrief, het lijstje losse gedachten dat Rob van Zoest (61) ter voorbereiding van dit gesprek maakt heeft. „Heel veel dank ik aan anderen die mij in die dertig jaar hebben liefgehad, hebben vergezeld en bijgestaan, inzicht hebben verschaft en opdrachten hebben gegund. Mazzel en broge, lief en leed.” Alle dingen waarvan hij vroeger ‘trek de stekker er maar uit’ zou hebben gezegd, zijn allang werkelijkheid geworden. ’s Nachts ligt hij als een F-16-piloot in bed, masker op zijn gezicht, slang in zijn neus. Overdag zit hij in zijn elektrische rolstoel en zo- maar lunchen met een vriend of naar een concert kan niet meer, want hij moet vier keer per dag gekatheteriseerd worden. Sowieso kost het hem steeds meer moeite om te doen wat hij wil doen, zijn werk voor het Kunsthistorisch Bureau D’ARTS bijvoorbeeld.

Verlammingen

Rob van Zoest heeft MS, multiple sclerose, een ziekte van de hersenen en het ruggenmerg waardoor in het hele lichaam verlammingen kunnen ontstaan. Twee keer eerder werd hij voor deze krant geïnterviewd, in 2005 en 2011, en nu het net 2015 is - nieuwe Zorgwet, nieuwe Wet maatschappelijke ondersteuning - wil hij nog wel eens vertellen hoe het voelt om afhankelijk te zijn van de bereidheid van de samenleving om voor mensen zoals hij te zorgen, hoe het voelt als alles verandert. Zie hem zitten in de aangepaste werkkamer van zijn aangepaste huis op het Noord-Hollandse platteland, dat hij op eigen kosten heeft laten bouwen. Gepoetste schoenen, gestreken overhemd, trotse lach. Zijn rechterhand doet het nog, meestal, en dus kan hij nog telefoneren en typen (met één vinger), zijn rolstoel besturen en een vork hanteren. Toch wekt hij een andere indruk dan vier jaar geleden, en helemaal dan tien jaar geleden. Rustiger, gelatener. Hij vertelt over het bijna 500 pagina's dikke boek dat hij geproduceerd heeft, *De grachten van Amsterdam*, ter gelegenheid van het 400-jarige bestaan van de Amsterdamse grachtengordel. Dat was zo'n geweldige inspanning dat hij er „blaasperikelen” van kreeg. Vijf keer moest hij worden opgenomen, één keer lag hij „op het rand-

Rob van Zoest: „Als mijn mensen hun geld niet op tijd krijgen, zal hun animo om mij te blijven verzorgen niet groter worden.”

●● De koning komt binnenmarcheren en ik dacht: wow, hier ben ik, met mijn gepoetste schoenen en mijn das gestrikt zoals ik het wil, en dat kan alleen maar omdat mijn verzorging excellent is

WAT IS HET PGB?

Zelf zorg inkopen

Het persoonsgebonden budget (pgb) werd in 1996 geïntroduceerd en was bedoeld voor zieken, ouderen en gehandicapten die met geld uit de AWBZ (en later ook de Wmo) zelf zorg konden inkopen.

Het aantal pgb-houders was in 2003 ongeveer 50.000, maar dat liep op vanaf het moment dat de gebruikers het geld op hun eigen rekening gestort kregen. In 2011 waren er 130.000 pgb-houders en waren de kosten gestegen van 1 miljard euro per jaar naar 2,2 miljard euro per jaar.

De criteria om in aanmerking te komen voor een pgb waren ruimer geworden en er bleek op grote schaal gefraudeerd te worden.

Met ingang van 1 januari 2015 worden pgb's voor zorg en begeleiding vergoed door de zorgverzekeraars en uitbetaald via de Sociale Verzekeringsbank. Nieuwe gevallen komen alleen nog voor een persoonsgebonden budget in aanmerking als ze zoveel zorg en hulp nodig hebben dat opname in een verpleeghuis het enige alternatief is. De verwachting is dat het aantal pgb-houders zal dalen naar 13.000, maar dat het budget per pgb-houder – in de oude situatie 12.000 euro gemiddeld per jaar – met 5 procent zal stijgen.

ook wast? Wat hij wel weet: zijn eigen bijdrage gaat met 33 procent omhoog en die is fiscaal niet aftrekbaar. Voor de twaalf zorgverleners heeft hij nieuwe contracten gemaakt en die samen met twaalf zorgbeschrijvingen plus een zorgplan naar het zorgkantoor en naar de Sociale Verzekeringsbank (SVB) gestuurd, want die gaat vanaf 2015 de betalingen doen, rechtstreeks, om fraude te voorkomen. Rob van Zoest betaalt zijn mensen altijd op de tweede van de maand, maar van de SVB heeft hij nog niets gehoord, behalve de foutieve melding dat zijn zorg zou worden bekostigd door de gemeente. Glimlachend: „Ik ben natuurlijk een woest aantrekkelijke man, maar ik ben ook lastig, en als mijn mensen hun geld niet op tijd krijgen, zal hun animo om mij te blijven verzorgen niet groter worden.”

Lappendeken van regels

Nederland moet de kosten van de zorg in de hand zien te krijgen en fraude tegengaan, dat begrijpt hij ook wel. Er had, zegt hij, al jaren een „Deltaplan” moeten zijn, geen „lappendeken” van regels die nu haastig en zonder goede voorbereiding ten uitvoer moeten worden gebracht. Hij baalt ervan dat het PGB een slechte naam heeft gekregen en dat mensen als hij daar nu de dupe van zijn. „Ik kwam eens de voormalig directeur van een Amsterdams museum tegen, iemand met onderscheidend vermogen zou je zeggen, niet ongeletterd. Hij zei: ik zag je laatst in een dure kleedingzaak iets passen, toch wel fijn, hè, zo'n PGB.” Het liefst had hij hem met zijn rechtervuist vol tussen zijn ogen willen raken. Maar ja, hoe.

SIMONE VAN SAARLOOS

Kunst als esthetische marteling

Cathelijne Broers, directeur van de Hermitage en De Nieuwe Kerk in Amsterdam, vertelde dit weekend in *Het Parool* over het gratis kunstonderwijs waarmee ze cultuur uit de „elitaire bovenlaag” wil halen. Het liefst zou ze „de schooltijden oprekken en binnen die tijden meer ruimte voor sport en cultuur aanbieden”. Dus: „Schooldagen van 9 tot 6 waarin genoeg brokken ontspanning zitten, maar waarin kinderen meer doen dan leren alleen. Moet je kijken hoe schoolresultaten verbeteren als je tussendoor hebt gesport of in een museum bent geweest.” Een heel goed idee. Het gevaar is alleen dat ze kunst onder ‘ontspanning’ schaaft. Het gaat er niet om dat kunst moeilijk - oh oh elitair - moet zijn, maar zodra je één iemand voor een grote groep laat bepalen wat leuk is, houdt je weinig opwekkends over. Je kunt daarentegen wel een curator hebben die zegt: dit is goed, dit is kwaliteit. Daar kun je je namelijk op genuanceerde manieren tegen verzetten, maar op het keurmerk ‘leuk’ bestaat alleen een kinderlijk antoniem: ‘stom’. (Op Facebook is zelfs dat geen optie.)

Bij je leest blijven moet geen bescheiden excuus worden voor onverschilligheid

Broers heeft het met collega's bij de Hermitage niet over Poetin of politiek. „Ik ben een museumdirecteur en ik houd me graag bij mijn leest.” Bij je leest blijven vind ik iets voor sporters en ook dan klinkt het zwak (soms is niets-zeggen inderdaad niets-zeggen, maar in andere situaties - zoals sporten in Sotsji - is niets-zeggen gewoon veelzeggend). Waarover je niets weet, moet je ook niet spreken, maar bij je leest blijven moet geen bescheiden excuus worden voor onverschilligheid. Ik vraag me af welke smalle opvatting van kunst je hanteert wanneer je het kunstwerk niet óók in zijn politieke context beschouwt.

Tijdens de Kerstdagen las ik bij de Franse filosoof Michel Foucault over marteltechnieken. In *Discipline & Punish* reflecteert hij op openbare executies en folteringen in de 17de en 18de eeuw in Europa. Foucault beschrijft hoe marteling gebruikt werd als een techniek om waarheid los te peuteren - een bekentenis is het ultieme doel -, maar ook is het een manier om waarheid te scheppen: de gemartelde zal immers sowieso een soort van schuld moeten dragen, het leed mag niet voor niets berokkend zijn. Marteling is een ritueel dat waarheid schept. Net als kunst, dacht ik. Kunst probeert niet alleen de werkelijkheid bloot te leggen, maar vormt en scheidt deze ook. Marteling is geen wetteloze, razende emotie, maar een gecontroleerde uiting. Bij kunst komen emoties en ideeën niet willekeurig naar buiten, maar vinden ze een noodzakelijke vorm. Er moet daarbij iets op het spel staan - een inzicht of ervaring die alles anders maakt. In zekere zin is kunst een esthetische marteling. Misschien moeten ze dat in het lesprogramma zetten. ‘Elitaire bovenlaag voert foltering in op scholen.’ Daar kan geen shariadriehoek tegenop.

De rubriek 'In Nederland' is met vakantie. Gedurende die tijd verschijnen de columns van Simone van Saarloos en Marcel van Roosmalen op deze plaats.

nrc exclusief

WINTER

OPRUIMING

WEEK 1

VAN 27-12-14 TOT 01-01-15

-30%

WEEK 2

VAN 02-01-15 TOT 08-01-15

-40%

WEEK 3

VAN 09-01-15 TOT 17-01-15

-50%

Zondag 4 januari zijn wij ook geopend

Zondag 11 januari zijn wij ook geopend

hartman

binnenhuisadviseurs

Mathenesserlaan 190 3014 HE Rotterdam

telefoon: 010 - 4361543 email: info@hartmanbinnenhuis.nl

Adverteren in deze rubriek?
E-mail: sales@nrc.nl, tel: 020-755 3049

De Zweedse Eurocommissaris **Cecilia Malmström**.

VRIJGAVE VRIJHANDELSDOCUMENTEN

EU wil opener zijn over TTIP

BRUSSEL. De Europese Unie heeft gisteren vertrouwelijke documenten vrijgeven over vrijhandelsonderhandelingen met de Verenigde Staten. De EU nam deze ongebruikelijke stap als weerwoord op kritiek van anti-globalisten dat Brussel in het geheim werkt aan wat het grootste vrijhandelsverdrag ter wereld moet worden, het Trans-Atlantische Vrijhandels- en Investeringsverdrag (TTIP). Het verdrag moet zorgen voor economische groei, maar critici vrezen dat TTIP de macht van grote bedrijven vergroot. De acht thematische teksten die de EU gisteren publiceerden gaan onder meer over investeringen in kleine bedrijven. „Er zijn veel mythes en misverstanden over wat we willen bereiken en over de inhoud van het verdrag”, zei Cecilia Malmström, eurocommissaris voor handel, gisteren op een persconferentie. Malmström beloofde regelmatig EU-documenten te zullen vrijgeven tijdens de onderhandelingen over TTIP, die mogelijk eind dit jaar uitmonden in een akkoord. (Reuters)

THE INTERVIEW

FBI: Noord-Korea viel Sony aan

WASHINGTON. De FBI blijft erbij dat Noord-Korea achter de cyberaanval op Sony Pictures zat. Dat maakte de FBI-directeur gisteren bekend op een conferentie over cyberveiligheid. Noord-Korea houdt vol er niets mee te maken te hebben. De FBI stelde snel dat Pyongyang erachter zat. Corney zei gisteren dat de ‘Bewakers van Vrede’ „slordig waren” en servers gebruikten waar alleen Noord-Korea bij kan. (AP)

VIRUS AFRIKA

Dodenaantal ebola stijgt naar 8.235

GENÈVE. Het aantal doden door ebola is tot 8.235 gestegen. Van meer dan 20.700 mensen staat vast dat zij besmet zijn geraakt, liet Wereldgezondheidsorgani-

satie WHO gisteren weten. De VN-organisatie ziet tekenen dat de groei in Sierra Leone afvlakt, maar vorige week kwamen er 248 gevallen bij. Het land is het zwaarst getroffen. Bijna alle andere slachtoffers vielen in buurlanden Guinee en Liberia. (AP)

BENDE-OORLOG

Afgehakte hoofden in Mexico gevonden

CHILPANCINGO. In de Mexicaanse deelstaat Guerrero hebben rechercheurs tien lijken en elf afgehakte hoofden gevonden. In de buurt van Guerrero, waar twee bendes tegen elkaar strijden, verdwenen in september 43 studenten. Zij werden aangehouden en overdragen aan een drugsbende, die ze vermoordde. De burgemeester van de stad waar de studenten verdwenen, en zijn vrouw zijn voor betrokkenheid aangehouden. (ANP)

22 Buitenland

Gevreesde Oegandese strijder geeft zich over

Portret

Dominic Ongwen

De Oegandese strijder heeft zich verrassend overgegeven aan Amerikaanse militairen.

Door onze correspondent

Koert Lindijer

NAIROBI. Dominic Ongwen werd als jochie van tien jaar gekidnapt door het Verzetleger van de Heer (LRA) en moest als kindsoldaat vechten voor de van oorsprong Oegandese terreurorganisatie. Ondanks - of misschien wel dankzij - het feit dat hij zo brutaal behandeld werd door het LRA, groeide hij uit tot een zeer gevreesde LRA-strijder, een vertrouweling van de internationale gezochte Joseph Kony. Verrassend genoeg gaf Ongwen zichzelf dinsdag over aan Amerikaanse militairen in de Centraal-Afrikaanse Republiek. Gisteren werd zijn identiteit bevestigd.

Ongwen werd een van de belangrijkste medewerkers van LRA-leider Joseph Kony. Ongwen gaf leiding aan

een van de vier LRA-brigades en hij was lid van het Centrale Altaar, het hoogste besluitvormingsorgaan binnen het LRA.

In 2002 en 2003 leidde hij met zijn Sinia-brigade een militaire campagne in de districten Lira en Teso in Noord-oost Oeganda. Er vonden confrontaties plaats met het Oegandese leger maar zoals gebruikelijk richtten de LRA-strijders zich op burgers. Ruim 2.000 burgers werden vermoord en 3.000 ontvoerd.

Dominic Ongwen werd in 2005 samen met leider Joseph Kony aangeklaagd door Strafhof in Den Haag

Strafhof

Ongwen bouwde een reputatie op dat hij ongeschonden uit iedere veldslag tevoorschijn kwam. In 2005 werd hij echter samen met Joseph Kony en drie anderen aangeklaagd door het Internationaal Strafhof in Den Haag. Het Strafhof beschuldigde hem van

Dominic Ongwen op krantenfoto.

misdaden tegen de menselijkheid en van oorlogsmisdaden, zoals slavernij, verminking, moord, plundering en het opzettelijk aanvallen van burgers.

De aanklacht tegen Ongwen is een unicum: nooit eerder werd z'n jonge strijder aangeklaagd wegens oorlogsmisdaden. Hij zou nu rond de veertig zijn. Het is onduidelijk of hij naar het Strafhof in Den Haag zal worden gevlogen om terecht te worden.

Ongwens aanzien binnen het LRA bleef na de aanklacht toenemen en twee jaar later benoemde Kony hem tot hoofd van militaire operaties. Daarmee werd hij de tweede sterkste man binnen de beweging. Ongwen kwam door zijn promotie steeds dichterbij Kony te staan, die paranoïde is en niemand vertrouwt.

Kony liet in 2007 zijn naaste medewerker Vincent Otti vermoorden. Vorig jaar bevorderde hij een van zijn tientallen zonen tot commandant omdat veel naaste medewerkers waren gesneuveld of zich hadden overgegeven.

Ongwen bleef Kony trouw maar toch is het onwaarschijnlijk dat met Ongwen in detentie de arrestatie van Kony dichterbij komt. Het LRA is al lang geleden uit Noord-Oeganda verdreven en is sinds enkele jaren opgesplitst in verscheidene kleine eenheden die zwerfen door een uitgestrekt en moeilijk begaanbaar gebied dat zich uitstrekt over Noordoost-Congo, Zuid-Soedan en de Centraal-Afrikaanse Republiek. Over Kony is vaak gezegd dat hij zich in Soedan ophoudt en daar bescherming krijgt van het Soedanese regeringsleger.

Anarchie

Het LRA bestaat tegenwoordig uit niet meer dan vijfhonderd man en wordt opgejaagd door een pan-Afrikaanse vredesmacht, geassisteerd door driehonderd Amerikaanse militairen. Het LRA slaagde er de afgelopen twee jaar nauwelijks meer in grote terreuraanvallen uit te voeren. De anarchie die afgelopen jaar uitbrak in de Centraal-Afrikaanse Republiek speelde het LRA in de kaart en gaf de terroristen de kans kindsoldaten te rekruteren en te handelen in ivoor en grondstoffen. Maar het is nu bovenal een beweging die bestaat uit wanhopige strijders die proberen te overleven.

São Paulo staat bijna droog

Brazilië. Alleen de rijken hebben nog water nu de reservoirs in deelstaat São Paulo leeg raken

Gezicht op de Atibainha-dam, deel van het grootste reservoir, Cantareira

FOTO EPA

Door onze correspondent

Floor Boon
ITU/SÃO PAULO

regenseizoen, dat officieel duurt van oktober tot maart. Er viel de laatste maanden veel minder dan gebruikelijk. Net als vorig jaar.

Brazilië (202 miljoen inwoners) heeft 12 procent van de zoetwatervoorraad ter wereld op zijn grondgebied en nog geen 3 procent van de wereldbevolking. Toch kampt de zuidelijke deelstaat São Paulo, inclusief de gelijknamige metropool met twintig miljoen mensen, met grote tekorten aan (drink)water. Officieel is er geen rantsoenering, maar uit de armere wijken komen veel berichten dat de watertoevoer 's nachts heimelijk wordt stopgezet.

Zoals thuis bij Ossivan Gonçalves, een ober die werkt in de hippe wijk Vila Madalena, maar woont in de aangrenzende gemeente Taboão da Serra. „Het waterleidingbedrijf Sabesp draait zonder pardon de kraan dicht”, zegt hij. „Zo gaat dat in de periferie. In de rijke wijken durven ze dat niet, daar leidt het tot protest.”

Rantsoen

Ook in Itu gingen boze bewoners eerder dit jaar de straat op. „Waarom moesten wij wel op rantsoen, en omliggende gemeentes niet?” vraagt scholiere Mariana Ruas (19) op het koloniale centrale plein van Itu zich hardop af. Ze liep mee in meerdere

protesten. „En waarom zo ongelijk verdeeld?” vervolgt ze, verontwaardigd. „Wij stonden zestig dagen droog, maar in de wijk Vila Lucinda kwam er tien maanden geen druppel uit de kraan. Uit de rijke wijken hoorde je nooit klachten.”

Voorbeelden uit São Paulo en Itu tonen dat watergebrek in het zuiden van Brazilië bovenal een politieke

dichtbevolkte São Paulo.

In de afgelopen veertig jaar is 20 procent van de Amazone gekapt, volgens cijfers van de Braziliaanse overheid. Dat is vergelijkbaar met een gebied ruim twee keer de oppervlakte van Duitsland. Tussen augustus 2013 en juli 2014 werd 4.848 vierkante kilometer Braziliaans regenwoud omgehakt; bijna twee keer Luxemburg.

„De Amazone werkt als een gigantische pomp, die water via wolkenpartijen verspreidt over het land”, zegt Nobre, die voor deze studie tweehonderd bestaande onderzoeken naast elkaar legde. „Ik kaart dit al aan sinds 2009, maar eerder wilde niemand het horen”, aldus de wetenschapper. „Pas nu de droogte zo nijpend is, vindt mijn onderzoek gehoor.”

Bruin water

Wie over de deelstaat São Paulo vliegt, ziet de perfecte visualisatie van het probleem: in de zes reservoirs waaruit de staat en de stad hun (drink)water halen, zit nog een bodem bruin water. De modderige oevers zijn drooggevallен, als uitgedroogde korsten van een bruine boerham.

Het niveau van Cantareira, het belangrijkste reservoir dat 6,5 miljoen mensen van water voorziet, is gedaald tot 6,8 procent. De toevoer van

de overige reservoirs begint te haperen. Ook in Rio de Janeiro ontstaat een probleem. Die stad is kwetsbaarder: er is maar één reservoir.

„Op korte termijn is de situatie zeer zorgwekkend voor zowel São Paulo als Rio”, zegt Marussia Whately, van het Milieukundig Instituut ISO, een gezaghebbende Braziliaanse ngo. „Als het niet substantieel gaat regenen, raakt het water halverwege volgend jaar op”, vervolgt ze. „Dat zal leiden tot grootschalige evacuaties uit de stad. Met de hoeveelheid mensen in São Paulo is een oorlog onder de armen in dat geval niet ondenkbaar”, voorspelt Whately.

In São Paulo wassen mensen nog dagelijks hun auto op straat. Recent onderzoek wijst uit dat de gemiddelde Paulistaan dagelijks 200 liter water consumeert; in Europa ligt het gemiddelde op 150 liter per dag. De gemeentelijke koningde recent boetes aan voor wie meer dan 20 procent extra verbruikt. Het is de eerste maatregel die erop wijst dat de politiek de droogte serieus neemt.

„Dit probleem moet serieus worden genomen”, aldus onderzoeker Nobre, die tegelijk opmerkt dat alleen rampen ertoe leiden dat politieke elites verandering omarmen. „Massaal en snel. Anders zijn de gevolgen niet te overzien.”

Door onze correspondent **Oscar Garschagen** SEOUL/SHANGHAI.

‘Mooier gezicht, rijker leven’ en „een aantrekkelijk gezicht is effectiever dan een indrukwekkende cv”. In de aankomsthal van de luchthaven Incheon bij de Zuid-Koreaanse hoofdstad Seoul krijgen Chinese reizigers folders uitgereikt waarin Koreaanse pop- en filmsterren schaamteloos vertellen dat zij hun successen te danken hebben aan plastische chirurgie. Alsof de hoofdzakelijk vrouwelijke inzittenden van een van de vele middagvluchten vanuit Shanghai nog overtuigd moeten worden. Een van hen, de 24-jarige Wu Meili, komt hier al voor de derde keer in twee jaar. Zij wil namelijk net zo mooi worden als Jun Ji-hyun, een Zuid-Koreaanse filmactrice.

Wu Meili, werkzaam bij een Duits advocatenkantoor in Shanghai, wil iets aan haar „te ronde” kaaklijn doen. Haar neus is al voorzien van een plastic bruggetje en haar oogleden zijn twee jaar geleden verdubbeld om een westerse indruk te maken. De juriste trouwt binnenkort en wil er perfect uitzien op de huwelijksfoto’s.

„Mijn beslissing heeft er niet alleen mee te maken dat ik Koreaanse vrouwen vaak zo mooi vind, hoewel ik weet dat zij dat niet van zichzelf hebben. Het is hier ook goedkoper en veiliger dan in Chinese klinieken”, zegt de jonge vrouw die ruim 6.000 euro aan haar gezicht heeft uitgegeven.

De Chinese met kleine borsten blijft over

Chinees schoonheidsideaal

Tienduizenden vrouwen en mannen uit China laten zich plastisch verbouwen in Zuid-Korea. Door dit schoonheidstoerisme zijn de betrekkingen tussen Beijing en Seoul steeds beter. Slecht nieuws voor het Noord-Korea van Kim Jong-un.

„En ik was niet eens zo lelijk, hoor”. Om vergelijkbare redenen vlogen dit jaar bijna 30.000 Chinezen, hoofdzakelijk jonge vrouwen, naar Seoul om zichzelf „te verbeteren”. Dat is een vertienvoudiging ten opzichte van het aantal in 2009. In de treinen naar de hoofdstad van Zuid-Korea, in de taxi’s en op straat domineren de reclames van de vijfhonderd grote en de ontelbare kleine klinieken in het Gangnam-district. De boodschap is simpel: wie haar ogen niet vergroot, haar kaaklijn niet aanscherpt en haar boezem niet opvult „blijft over” en zal nooit een mooie man en een goede baan vinden.

Geheime liefde

In een video in de metro, waar Chinees de tweede taal is, maakt acteur Kim Soo-Hyoon de Chinese toeristen wijs dat zij „hun gezicht tot leven moeten brengen zodat hun leven kan opbloeien”. Deze androgyn soapacteur is volgens de *Shanghai Daily* de geheime liefde van miljoenen Chinese vrouwen.

Plastische chirurgie was in Zuid-Korea al ontwikkeld tot een industrie ter waarde van 5,5 miljard dollar. Door de nieuwe ‘Koreaanse golf’ in China zijn echter zelfs de meest optimistische groeiscenario’s (van 40 procent per kwartaal in China en 15 procent in Zuid-Korea) overtroffen. Ruim twee miljoen Chinezen geven dit jaar in eigen land en in Zuid-Korea de ‘mooi-maak-sector’ een enorme impuls.

Algemene ziekenhuizen in de nieuwe ‘medische dorpen’ bij Seoul en Incheon en de winkelpaleizen in het welvarende Gangnam liften mee op

de ‘Koreaanse golf’. Dat geldt ook voor de vestigingen van gespecialiseerde Koreaanse klinieken in Shanghai en Beijing.

In de geopolitieke beeldvorming mag China dan worden vereenzelvigd met het naargeestige en geïsoleerde Noord-Korea. In de economische, politieke en sociale werkelijkheid zijn het de Chinees-Zuid-Koreaanse relaties die tot op het hoogste niveau steeds inniger worden. President Xi Jinping is al twee keer in Seoul geweest en nog nooit in Pyongyang. De meeste Chinezen hebben weinig sympathie voor het regime van ‘Kim de Vette’ en zien bovendien in Zuid-Korea een begripvolle medestander in de gespannen omgang met Japan.

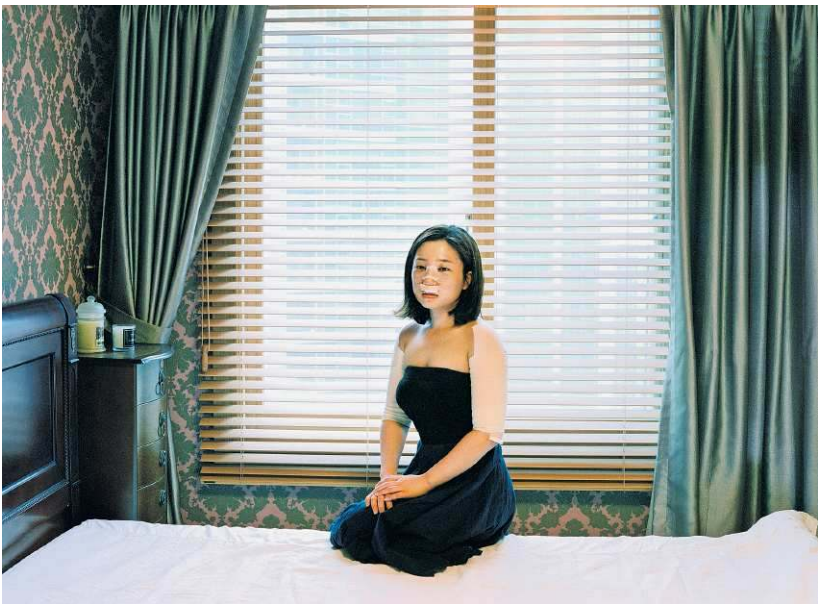
Xi en de Zuid-Koreaanse president Park Geun-hye hebben onlangs een veelomvattend vrijhandelsverdrag gesloten dat begin 2015 in werking treedt. Daardoor zal de wederzijdse handel (274 miljard dollar in 2014) in de komende jaren blijven groeien, ondanks de afzwakking van de Chinese economie. Behalve auto’s van Hyundai en KIA, chips, Samsung-telefoons en design exporteert Zuid-Korea mode en cultuur naar China: vooral popmuziek, video’s, mode en eten. De hausse in plastische chirurgie, nieuwe Korea-restaurants en modeketens in China, en de navenante explosie van gespecialiseerde reisorganisaties zijn daar een direct gevolg van.

Met een miljard Chinese ‘views’ is dit jaar *Mijn liefde van de ster* de best bekeken video van het jaar op Baidu.com, Yiqiyi.com en Youku.com. Geen Hongkongse of Taiwanese serie komt daarbij in de buurt. Het verhaal

Azië Wonden en pijn voor schoonheid

De fotoserie *Beauty Recovery Room* van de **Zuid-Koreaanse fotografe Ji Yeo** toont vrouwen nadat ze zijn geopereerd in een van de vele schoonheidsklinieken van Zuid-Korea. Ji, die woont in New York, wil de fysieke pijn tonen die vrouwen (en sommige mannen) doorstaan om te voldoen aan de druk in hun samenleving. Steeds meer Chinezen gaan naar Zuid-Korea voor schoonheidsoperaties. Mooi zijn betekent succes.

gaat over een buitenaards wezen dat op aarde landt en in de gedaante van een professor verliefd wordt op een arrogante vrouwelijke popster.

Actrice Jun Ji-hyun en acteur Kim Soo-Hyoon zijn in China supersterren geworden. De Koreaanse Toerisme Organisatie zet hen in om in China de plastische en medische industrie te bevorderen. Hun foto’s hangen onder meer in de recepties van BK Clinic in Seoul en de Shanghai Time Plastic Surgery Hospital in de Chinese metro-pool, waar in totaal 30.000 ingrepen per jaar worden uitgevoerd door negentig chirurgen.

Scherpe neuzen

In Seoul worden cliënten ontvangen door vijftien tweetalige receptionisten om vervolgens door Zuid-Koreaanse chirurgen te worden behandeld. In Shanghai kunnen zij terecht bij Chinese specialisten, maar ook bij Zuid-Koreaanse chirurgen die wekelijks een dag overkomen. „Ik voel mij in Seoul helemaal niet in het buitenland. Ik ben vanuit Shanghai eerder in Seoul dan in Beijing en je kan hier uitstekend terecht met alleen maar Chinees”, vertelt Wu Meili.

De vraag naar westerse ogen en rechte, scherpe neuzen (en wittere tanden, blekere huid en smallere tailles) is zo groot dat de klinieken in Zuid-Korea en China niet-gekwalificeerde chirurgen en zelfs onbevoegde huisartsen inhuren. De Koreaanse Associatie van Plastische Chirurgen vroeg de overheid recent de regels voor vooral kleine klinieken annex schoonheidssalons aan te scherpen. In China is de regelgeving op papier

streng, maar daar ontbreekt iedere vorm van controle waardoor er in 200.000 gerapporteerde gevallen (op 1,05 miljoen) complicaties zoals bacteriële infecties, zwerende littekens en blijvende pijn ontstonden. In Zuid-Korea kunnen soms zwaar beschadigde cliënten terecht bij klachtencommissies en desnoods de rechter, zoals blijkt uit drie rechtszaken waarin patiënten voor miljoenen euro’s aan schadevergoedingen eisen. In China verzanden procedures in juridisch drijfzand of worden afgekocht door de klinieken.

Nieuw is dat wel streng wordt gecontroleerd op het verbod op beenverlengende operaties. Sommigen jongeren gingen afgelopen jaar in hun wens om een baan bij de overheid te bemachtigen zo ver, dat zij hun benen probeerden te verlengen om aan de lengte-eis van 1,65 te voldoen. Daarbij vergeleken valt de gezichtssculptuur-gekte nog mee.

Op de terugweg naar Shanghai valt in de vertrekhal op hoeveel vrouwen zelfs na het invallen van de duisternis grote zonnebrillen, mutsen en dassen dragen om de verwondingen aan hun oogleden en gezichten te maskeren. Een on-Chinees lange jongen heeft pleisters op zijn neus. Twee vrouwen hebben hun kinnen in het verband en laten zich met hun boodschappentassen van Zara en Louis Vuitton in elektrische wagentjes naar de gate van China Eastern rijden. Misschien gaan zij inderdaad dankzij gelifte ogen en verbouwde kinnen een succesvol en rijk leven tegemoet. In ieder geval zijn zij voorlopig duizenden en soms wel tienduizenden euro’s armer.

Een Iraakse politie-agent controleert auto’s in Bagdad. Een Amerikaanse soldaat kijkt toe. Archieffoto.

DE CORRESPONDENT
GERT VAN LANGENDONCK
IN BAGDAD

Een dag later was ik net op tijd geweest voor een zelfmoordaanslag

Wie in Bagdad landt, wordt niet zomaar opgehaald. Je moet eerst met een dure taxi - of zo verkapt een goede ziel: met een gratis rode dubbeldekkerbus - naar een checkpoint kilometers van de terminal. Laith, mijn fixer, heeft niet goed begrepen waar ik sta. Ik zie met groeiende ongerustheid hoe de andere passagiers worden opgehaald. Straks sta ik hier alleen: een buitenlander langs de kant van wat de *Highway of Death* werd genoemd toen ik hier in 2003 en 2004 woonde.

Uiteindelijk daagt Laith op. Hij licht mijn bezorgdheid weg. Dat was vroeger. Buitenlanders kidnappen is geen ding meer. Misschien omdat er nog nauwelijks buitenlanders zijn. De Highway of Death ziet er netjes uit. De middenberm is een gazon dat voortdurend besproeid wordt, er zijn bloemen en af toe een fonteinje.

Ook de stad is veranderd. Dat er geen Amerikaanse tanks meer zijn, doet wonderen voor wegdek en doorstroming. Het verkeer is ordentelijk: mensen stoppen voor rood en houden zich aan de baanvakken. Nu de aftandse wit-oranje taxi’s vervangen zijn door moderne, gele auto’s, doet Bagdad denken aan het saaie Amman.

Maar het blijft wel Irak. Als ik een dag later het vliegtuig had genomen, was ik net op tijd geweest voor een zelfmoordaanslag bij het checkpoint waar ik stond te wachten. Er vielen vijf gewonden.

De veiligheid is er nochtans indrukwekkend. Group 4 Securitas heeft de leiding. Passagiers moeten twee keer de auto uit om hun bagage te laten scannen terwijl honden het voertuig doorsnuffelen.

Het probleem is dat eenmaal voorbij dat checkpoint het professionalisme ophoudt. Het volgende checkpoint, waar de zelfmoordbommenlegger voorbij moet zijn gekomen, wordt bemand door Iraakse veiligheidsdiensten. En hier wordt nog altijd een instrument gebruikt waarvan de hele wereld weet dat het niet werkt.

De ‘ADE 651’ kan zagezegd op afstand

Het sektarische denken dat door de Amerikanen is geplant, heeft wortel geschoten in Bagdad

explosieven detecteren. Maar het is letterlijk een lege doos. De uitvinder, James McCormick, zit een straf van tien jaar uit wegens bedrog.

Het schandaal is bijzonder triest voor Irak. Volgens een studie van *The Lancet* kwamen van 2003 tot 2010 meer dan 12.000 burgers om het leven door bom-aanslagen; meer dan 30.000 raakten gewond. De Iraakse regering kocht voor 85 miljoen dollar ADE 651’s. In het boek *De strijd om de toekomst van Irak* gebruikt auteur Zaid Al-Ali de ADE 651 als voorbeeld van het wanbeleid onder premier al-Maliki.

Twee weken na de veroordeling van McCormick in 2013 wordt Maliki gevraagd waarom de ADE 651 nog altijd in gebruik is in Irak. Zijn antwoord verblijft de aanwezigen. Er zijn er die werken en er zijn er die niet werken, zei Maliki; het proces ging over die die niet werken.

„Ofwel geloofde hij echt wat hij zei (wat wil zeggen dat hij niet in staat was om te begrijpen wat voor iedereen zonneklaar was), ofwel hij loog opzettelijk (wat wil zeggen dat de veiligheid van de Irakezen voor hem ondergeschikt is aan zijn eigen reputatie)”, schrijft Al-Ali.

Maliki moest in september aftreden nadat zijn leger op de vlucht sloeg voor IS. Er heerst nu een voorzichtig optimisme in Bagdad. De nieuwe premier Al-Abadi lijkt oprecht verzoening te willen met de soennieten.

Maar het sektarische gedachtegoed dat door de Amerikanen werd geplant en door Maliki gekoesterd, heeft wortel geschoten. Bijna heel Bagdad is nu shi’itisch, op twee soennitische en twee nog gemengde wijken na. Veel mensen zoeken veiligheid in de eigen gemeenschap. Laith, zelf shi’iet, denkt daar anders over.

„IS pleegt zijn aanslagen bij voorkeur in shi’itische wijken. Ze willen geen soennitische slachtoffers maken. Daarom voel ik mij juist veiliger in mijn gemengde wijk.”

Dat diversiteit veiliger is dan etnische zuiverheid, is een mooie gedachte. Hopelijk slaat hij bij meer Irakezen aan.

FOTO US ARMY

Redactievergadering

’S Avonds bel ik een bevriende collega. Hij had me die middag tevergeefs proberen te bereiken, ik was onderweg naar de kapper - ja, het leven gaat door, vooral als je van niets weet. „Het komt ook zo dichtbij”, zegt hij, nog altijd geschokt, „omdat je de situatie van zo’n redactievergadering kunt dromen.” Ik weet precies wat hij bedoelt, we hebben allebei lang in het vak gezeten, ook bij weekbladen.

Het is woensdagmiddag, het blad ligt in de kiosken, de plannen voor de komende weken moeten worden doorgenomen. Niemand heeft er veel zin in, maar het moet gebeuren, je ziet elkaar bij een weekblad toch al weinig. Er heerst gemoedelijk geroezemoes, de mensen die elkaar mogen gaan bijeen zitten, het kersverse nummer wordt snel doorgebladerd - eerst op zoek naar de plek van het eigen verhaal.

De vergaderzaal is eerder een zaaltje, want weekbladen hebben geen grote redactie. Eén lange vergadertafel is voldoende voor zo’n twintig aanwezigen. De hoofdredacteur kijkt om zich heen. Is iedereen er? Nou ja, A. natuurlijk niet, want die komt altijd te laat. De hoofdredacteur opent de vergadering.

Hij begint met een paar algemene mededelingen en gaat dan over naar het jongste nummer. Hij bladert het door, prijst hier en daar een artikel, geeft milde kritiek - de zielen van redacteuren zijn snel geschramd - en hamert vooral op de omissies. Waarom niet die reportage en dat interview? Hij had er nog zo dringend om gevraagd, maar niemand was beschikbaar, iedereen vond ‘zijn eigen onderwerp’ belangrijker. Maar om wie gaat het nou eigenlijk, de redacteur of de lezer? Hij noemt geen namen, maar iedereen denkt dat zijn buurman schuldiger is dan hijzelf.

Dan komt collega A. eindelijk binnen, ontspannen lachend, een bekertje koffie in de hand. Hij gaat zitten en heeft meteen het hoogste woord. De hoofdredacteur onderbreekt hem kalm, hij wil eerst van iedereen horen „waar hij mee bezig is”. Het taaiste gedeelte van de vergadering, waarbij de matigste redacteuren doorgaans het langst aan het woord zijn. Zij leggen uit waarom hún onderwerp zo’n uniek ei is, dat nog minstens een maand behoedzaam uitgebroed moet worden.

Dan ontstaan de eerste botsingen. Collega B. vraagt aan collega C. hoe het komt dat hij bij de concurrent al zoveel over dit onderwerp heeft kunnen lezen. Collega D. valt hem bij. Er beginnen korte, felle duels, geheel langs de lijnen van sympathie en antipathie die door zo’n redactie - een soort uitgebreide familie - lopen. De hoofdredacteur ziet toe, tamelijk machteloos.

Zou het ook bij Charlie Hebdo zo ongeveer gegaan zijn op die fatale woensdagmorgen? Het was een nogal oude redactie, heb ik begrepen, gevormd door mensen die elkaar in de libertijnse jaren zestig hebben leren kennen. Er zal veel wederzijds respect zijn gegroeid, maar ongetwijfeld ook veel oud zeer. Bij families horen nu eenmaal vetes. In de redactie van Charlie zaten bovendien veel kunstenaars-cartoonisten, ook niet de buigzaamste ego’s. Toch zal een wij-gevoel overheerst hebben: wij tegen de rest van de lullige, halfzachte, hypocriete, goedgelovige en godgelovige wereld.

Je moet er niet aan denken hoe zij, halverwege hun vergadering, opgeschrikt werden door geweerschoten in het gebouw. Het tumult kwam snel naderbij, ze keken elkaar verbijsterd aan, sommigen vluchtten weg, anderen bleven verlamd zitten. In een flits was alles voorbij. Alles.

FRITS ABRAHAMS

Arie Haan: „Leiding geven in China is echt heel anders dan in het Westen. Chinezen nemen niet snel uit zichzelf initiatief.”

Voetballegende Arie Haan schrijft boek voor zakenlui in China

Succes in China

Hij is er trainer en dus schreef Arie Haan een boek voor westerse zakenmensen over hoe je met Chinezen omgaat.

Door Camil Driessen

Arie Haan (66) speelde twee WK-finales en is een van de beste Nederlandse voetballers ooit. Sinds december heeft hij ook een boek op zijn naam staan. Een managementboek welteverstaan: *Nee bestaat niet*, een „handboek voor succes in China”.

Na zijn voetbalcarrière ging Haan coachen. Eerst bij Nederlandse, Belgische en Duitse clubs. Twaalf jaar geleden werd hij bondscoach in China. Daarna werd Haan er clubtrainer. Drie maanden geleden stond hij nog trots langs de lijn terwijl zijn Tianjin Teda de club Shanghai Shenhua oprolde.

Maar goed, dat boek. Haan wilde al langer zijn levensverhaal op papier zetten. „Ik dacht: ik begin met een boekje

over China, dat heeft zo veel bij me losgemaakt.”

Nee bestaat niet bevat elf hoofdstukken met anekdotes en tips van Haan over hoe je met Chinezen omgaat. Als bonus doet na ieder hoofdstuk een westerse zakenman in China zijn verhaal. Volgens Haan is het meer dan een managementboek. „Voor voetballiefhebbers en als reisgids is het ook interessant.”

Zijn er overeenkomsten tussen trainen en zakendoen? Moet u ook zoveel van die sterke drank baiju drinken?

„Ja, dat hoort erbij. Zeker als bondscoach - toen werd ik ieder weekend als eregast ergens uitgenodigd. Dan moet je met iedereen proosten. Als je dat kunt, dwing je respect af.”

Doet u zelf zaken in China?

„Nee. Mijn Chinese vriendin wel, en daar zat ik vaak bij. Ik heb echt veel meegekregen omdat ik woon en leef met Chinezen. Leiding geven in China is echt heel anders dan in het Westen. Chinezen nemen niet snel uit zichzelf initiatief. Ik ben er lang mee bezig om ze te leren zelf oplossingen te bedenken en die uit te voeren.”

Wat heeft u geleerd dat ook in het bedrijfsleven belangrijk is?

„Geduld. Je moet dingen eindeloos uitleggen en ook nog eens opschrijven. Ik denk vaak: ze moeten het nu toch wel een keer gaan begrijpen. Maar dat valt dan weer vies tegen.

„En ik heb geleerd dat je met je mond dicht ook tot een goed resultaat kan komen. Je moet niet, zoals we in Nederland gewend zijn, altijd maar zeggen waar het op staat.”

Bijgeloof is nogal belangrijk in China?

„Dat sluit goed aan, want ook in de voetballerij zijn we nogal bijgelovig. Als we winnen, doe ik de volgende wedstrijd hetzelfde jasje aan. En bij mijn teams stimuleer ik het. Als het bij rust 0-0 is en we de vorige wedstrijd na 0-0 wonnen, benadruk ik dat.”

Met welk cultureel verschil moeten managers rekening houden?

„Hoe erg gezichtsverlies is, dat kennen wij niet. Kritiek op spelers lever ik altijd apart en nooit in de groep. Dat gezichtsverlies gaat zo ver dat Chinezen liever niet op doel schieten. Ze kunnen mislukken, dus geven ze liever een balletje breed. Zoiets moet ik ze echt afleren.”

Storm Luister naar vogels

Door Frans van der Helm

Misschien leven zangvogels in een andere wereld dan wij denken, en vooral hóren. Volgens onderzoekers hebben zij een fijn oor voor het naderen van zware storm. Proactief zorgen ze dat ze geen speelbal van de wind worden - door hun heil een paar dagen honderden kilometers verderop te zoeken. *Evacuatie Migratie* luidt nu de dichtertelijke term voor die vorm van vogeltrek.

Kleine zangvogels zijn notoir stormgevoelig. Je kunt ze bij onverwachte windontwikkeling willoos over weiden en savannes zien wapperen. De geelvleugelzangers (*Vermivora chrysoptera*) overkwam dit niet. Die waren voor alledaags onderzoek uitgerust met minieme geolocators. Terwijl voor mensen en

hun meetinstrumenten ter plekke nog niets te merken was, ruimden zij al grootscheeps het veld voor een toevallig naderend en heftig stormstelsel (*Current Biology*, online).

De sleutel: het superlage bijgeluid van zware storm. Een vrij nieuw idee wil dat veel vogels infrageluid kunnen waarnemen, tot 0,05 Hertz waar wij al onder de 20 Hertz doof zijn. Dat extreem ver dragende geluid, van bijvoorbeeld golven die op verre kusten beuken, zouden ze gebruiken voor oriëntatie. Tijdelijke bronnen - verre kernproeven, aardverschuivingen in Groningen, naderende orkanen - vallen dus ook op. Veel is nog speculatie, maar de opwinding onder vogelonderzoekers is groot. Kortom, spreuwen opeens uit de tuin? Doe over een dag of twee de luiken dicht.

IK@NRC.NL

Geuren

Ik stap in de auto om mijn zoon en een vriendje naar het zaalhockey te brengen. Ter gelegenheid van de eerste wedstrijd in het nieuwe jaar heb ik oliebollen meegenomen. Zelfgebakken. Onderweg controleer ik mezelf op het licht geuren naar de vette olie - niet zo prettig als je zaalleiding hebt. In mijn tas moet nog een parfummonstertje rondzwerven. Na wat grabbelen in mijn ongeorganiseerde knapsak vind ik het kleinood, ruik eraan en besluit dat het ermee doorkan. Niet veel later hoor ik op de achterbank het vriendje zachtjes aan mijn zoon vragen: „Waar ruikt het hier-naar?” Waarop hij antwoordt: „O, dat is de ruitenvloeistof. Lekker, hè?”

Yvette Polman

ECONOMIE

SPORT

Wielrennen

Duitsland kent weer topploeg E10-11

Donderdag 8 januari 2015

Zij geven niet op

TomTom, Kodak en Nokia werden ingehaald door de concurrentie, maar geven zich niet gewonnen. **Pagina E6-7**

ILLUSTRATIE STUDIO NRC

PRIJZEN

Inflatie daalt naar laagste niveau in ruim 25 jaar

AMSTERDAM. De inflatie in Nederland bedroeg vorig jaar gemiddeld 1 procent. Dat is de laagste prijsstijging sinds 1988. Oorzaak is vooral de lagere prijs van gas, elektriciteit en autobrandstoffen. De huren stegen daarentegen sterk, met 4 procent. Volgens de Europese definitie komt de inflatie in Nederland uit op -0,1 procent in december en 0,3 procent voor heel 2014. In de eurozone als geheel bedroeg de inflatie vorig jaar 0,4 procent. De ECB beoogt een inflatie van tegen de 2 procent.

[+] Deflatie pagina E3

INVESTERINGEN

China beoogt verdubbeling handel met Latijns-Amerika

BEIJING. De Chinese president Xi Jinping heeft gisteren grote investeringen in Latijns-Amerika aangekondigd als onderdeel van de groeiende economische betrekkingen met het continent. China wil binnen vijf jaar de investeringen in Latijns-Amerika vergroten tot 250 miljard dollar per jaar. De wederzijdse handel moet binnen tien jaar verdubbelen tot 500 miljard dollar per jaar. President Xi overlegde gisteren met CELAC, een groep van ruim dertig landen in Latijns-Amerika. Dinsdag zegde hij toe 20 miljard dollar extra te investeren in Venezuela. (AP)

BEOORDELINGSSITES

IENS komt in handen van Amerikaanse TripAdvisor

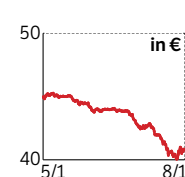
AMSTERDAM. De Amerikaanse reisbeoordelingssite TripAdvisor neemt de Nederlandse restaurant- en reserveringswebsite IENS over. Dat maakten de twee bedrijven vanmorgen bekend. TripAdvisor breidt zijn positie in restaurantbeoordelingen uit: IENS ontvangt jaarlijks naar eigen zeggen 20 miljoen bezoekers, die 200.000 restaurantbeoordelingen achterlaten. TripAdvisor kocht in 2014 ook al het bedrijf Lafourchette, dat vergelijkbare sites beheert in Frankrijk, Spanje en Zwitserland. Het overnamebedrag is niet bekendgemaakt. (NRC)

DALER VAN DE DAG

BOSKALIS

Koersdoel fors verlaagd

AMSTERDAM. Analisten van Rabobank hebben hun koersdoel voor Boskalis verlaagd van 50 naar 44 euro. De baggeraar krijgt volgens de analisten later dit jaar last van de lage olieprijs. Veel grote projecten van het concern, onder meer bij de in zwaar transport op zee gespecialiseerde dochter Dockwise, zijn gerelateerd aan de olie-industrie. Ook heeft Boskalis sinds kort een groot belang (15 procent) in Fugro, dat (zee)bodemonderzoek voor de olie- en gassector verricht. Het aandeel Boskalis verloor gisteren in Amsterdam 7,5 procent. Vanochtend herstelde de koers licht. (NRC)

MAARTEN SCHINKEL

De tijd is rijp voor geld onder het matras

Het is officieel: haal de oude sok. Of een matras. Vanmorgen werd bekend dat de inflatie in Nederland 0,1 procent bedroeg in december. Voor de hele eurozone was dat, zo bleek gisteren al, -0,2 procent. Als inflatie synoniem is met 'geldontwaarding', dan betekent deflatie dat geld eigenlijk méér waard wordt. Stel dat de deflatie van december een jaar zo blijft. Dat kan best, wanneer de prijs van ruwe olie een tijd op het huidige niveau blijft. Dan hebben we minstens tot in de herfst van 2015 een neerwaartse druk op de prijzen. En waarschijnlijk een bijbehorend negatief inflatiecijfer.

Wat moet je daarmee als belegger? De aandelenbeurzen zijn riskant. Ze kunnen stijgen of dalen - dat weet je niet. De grondstoffenmarkten zijn wild en onbetrouwbaar. Goud doet, ondanks allerlei indianenverhalen, nagenoeg niets. Dat laat over de grote categorie van obligaties. En ook daar valt weinig te halen. Omdat de rentes overal al zeer laag zijn, hebben beleggers de obligatiekoersen van zelfs de meest wrakke bedrijven en overheden opgedreven om daar nog enig rendement te halen. Met als resultaat dat de effectieve rentes al sterk zijn gedaald, bij een behoorlijk risico. Risicolooos dan? Dat kan, maar het kost geld.

Het rendement op ultraveilige Duitse staatsobligaties tot een looptijd van vijf jaar is al negatief. Dat geldt ook voor Nederlandse staatsleningen tot drie jaar. Je betaalt Angela Merkel op dit moment dus om je geld voor vijf jaar aan haar te mogen uitleenen. Je geld gewoon maar op een bankrekening zetten kan ook, maar dat is dus wel bij een, eh, bank. Vastgoed dan? Kan, maar commercieel onroerend goed is nog steeds wankel en in de huizenmarkt ligt je kapitaal langdurig vast.

Wil je je geld voor vijf jaar uitleenen aan Angela Merkel? Dat gaat je geld kosten.

Iedereen moet natuurlijk zelf weten hoe hij of zij belegt, maar voor het eerst openbaart zich nu een best wel belachelijk alternatief. Die oude sok dus. Een half miljoen euro aan biljetten van 500 euro past er best in. Cash is koning. Het wordt nu vanzelf meer waard - afgezien van de steeds meer misplaatste vermogensrendementsheffing, maar die geldt hoe dan ook. Alternatieven zijn er nauwelijks: veilig levert niets op, onveilig is steeds onveiliger. Wat te doen? De Europese Centrale Bank (ECB) wil niets liever dan dat we het geld uitgeven. Maar de prikkel daarvoor neemt af, als er deflatie is. Als het idee dat de prijzen dalen daadwerkelijk postvat in de hoofden van de mensen, dan dus ook de overtuiging dat alles morgen goedkoper is. En dan wordt uitstel lucratief.

De deflatie zet onder de huidige omstandigheden extra druk op de ECB. Over twee weken weten we of, en hoe, de centrale bank denkt extra geld in de economie te pompen en zo de waarde van dat geld te verminderen. Om, anders gezegd, de inflatie aan te wakkeren. Het opkopen van staatsobligaties dan maar? Een alternatief dat sinds mei vorig jaar circuleert, en te herleiden is tot de Griekse economie Yanis Varoufakis (Universiteiten van Athene en Texas), is om de Europese Investeringsbank leningen te laten uitgeven en die door de ECB te laten kopen. Onder meer *The Economist* en de *Central Banking Journal* besteedden er al maanden geleden aandacht aan en de Slowaakse minister van Financiën pikte het idee begin november op. Sinds voorzitter Juncker met het initiatief kwam om een investeringsgolf van honderden miljarden euro's in de EU te ontketen, heeft Varoufakis het idee daar, begin november, op losgelaten.

Prima plan. Je bent de Duitse tegenstand tegen het radicale ECB-beleid wellicht kwijt, je creëert in één klap een nieuwe categorie werkelijk Europese obligaties. Een je steunt onvesteringen die Europa zeer hard nodig heeft. Nadeel: het gaat traag. En in de tussentijd blijft die sok maar lonken.

Maarten Schinkel schrijft op deze plaats elke donderdag over economie en de financiële markten.

E2 Economie

Jeneverbedrijf Bols naar de Amsterdamse beurs

Sterke drank

De beursgang volgt „in de nabije toekomst”. Met de verwachte opbrengst van 125 miljoen wil drankenbedrijf Bols schulden aflossen.

Door een onzer redacteurs

AMSTERDAM. Drankenbedrijf Lucas Bols wil een notering aan de Amsterdamse beurs. Dat heeft het 440 jaar oude bedrijf vanochtend bekendgemaakt.

De Amsterdamse distilleerder, producent van onder meer Bols Genever, Coebergh en Pisang Ambon, verwacht 125 miljoen euro op te kunnen halen met een beursgang. Die zal „in de nabije toekomst plaatsvinden”, laat het bedrijf weten, „onder voorbehoud van marktomstandigheden”.

Bols (omzet: 79 miljoen euro) is naar eigen zeggen „het oudste gedistilleerd merk ter wereld” en verkoopt twintig merken in 110 landen. Het bedrijf is nu voor driekwart in handen van investeringsmaatschappij AAC Capital. De overige 25 procent van de aandelen zijn in handen van het bestuur en andere hoge managers.

Tot 2006 was Bols onderdeel van de Franse drankenmaker Rémy Cointreau. De distilleerder kwam terug naar Nederland toen de huidige be-

stuursvoorzitter Huub van Doorne het bedrijf met hulp van AAC Capital verzelfstandigde en weer in Amsterdam vestigde. Van Doorne werkte ten tijde van de overname voor Rémy Cointreau.

Voor Bols in Franse handen kwam, was het bedrijf eigendom van investeringsmaatschappij CVC Capital Partners. Wat daaraan vooraf ging was een kortstondige fusie met het Nederlandse voedingsbedrijf Wessanen, onder meer eigenaar van Zonnatura.

De opbrengst van de beursgang zal

„voornamelijk worden aangewend voor herfinanciering”. Met andere woorden: het terugbetalen van schuld. Die schuld bedraagt 225 miljoen euro, zo blijkt uit de laatste jaarrekening over gebroken boekjaar 2013/2014. In diezelfde periode maakte het bedrijf een winst van ruim 230.000 euro.

In Nederland loopt de verkoop van jenever sterk terug. Tussen 2001 en 2013 daalde de verkoop van jenever met 49 procent, volgens cijfers van de branchevereniging voor sterke drank-producten Spirits NL.

Vervelend voor een jeneverproducent, maar Bols wil nadrukkelijk meer dan zijn dan maker en verkoper van jenever. Het eeuwenoude merk wil een „leidende rol” spelen op „de cocktailmarkt” en „een leidende speler” zijn in de „internationale bartending community”. Die positie probeert Bols onder meer te bereiken door initiatieven als de introductie van cocktails met jenever, het aanbieden van cocktailcursussen en de opening van het hippe jenevercafé House of Bols aan het Amsterdamse Museumplein.

Met de beursgang van Bols krijgt Beursplein 5, waar Euronext Amsterdam gevestigd is, er weer een traditioneel Nederlands bedrijf bij. Afgelopen tijd kwam een aantal buitenlandse bedrijven naar de Amsterdamse beurs, zoals de Egyptische kunstmestproducent OCI en het Luxemburgse kabelbedrijf Altice.

FOTO ANP

Topambtenaar Economische Zaken pleit voor minder detailregels

Innovatie

Wet- en regelgeving zit veel innovatie en vernieuwende bedrijven in de weg, schrijft topambtenaar Camps van EZ.

Door een onzer redacteurs

DEN HAAG. Hoewel de overheid actief beleid voert ten behoeve van innovatie, werpt de huidige Nederlandse (en Europese) wet- en regelgeving juist ook veel belemmeringen op voor innovatie, die hoog nodig is voor nieuwe economische groei en welvaart.

Dat stelt secretaris-generaal Maarten Camps van het ministerie van Economische Zaken in zijn traditionele nieuwjaarsartikel dat vandaag verscheen in het vakblad *ESB*.

Volgens Camps ligt het tempo van economische innovatie tegenwoordig

zo hoog, dat veel wetten en regels bijna per definitief gedateerd zijn. Is er in de toekomst nog wel een rijbewijs nodig, als er alleen nog maar zelfrijdende auto's bestaan, vraagt de topambtenaar retorisch in het artikel.

Wetgeving is volgens Camps vooral gericht op de bestaande marktordeening, ter bescherming van de belangen van consumenten en bedrijven. „Er wordt door een oude bril naar nieuwe initiatieven gekeken en regelgeving wordt hoogstens te laat, op reactieve wijze aangepast. Hierdoor krijgen de belangen van zittende partijen en verworven rechten een zwaarder economische gewicht dan het belangen van de nieuwkomer.”

Als voorbeeld noemt Camps de opkomst van internetplatforms: Airbnb voor hotelkamers, UberPop voor taxi-ritjes of crowdfunding voor bedrijfsfinanciering. Die tasten de belangen aan van bestaande hotels, taxicentra-

les en banken. Maar zij leveren belangrijke bedrijvigheid op en bieden vaak goedkopere diensten aan consumenten. De overheid zou meer ruimte voor dit soort platformen moeten bieden, waar zij nu vooral met „wantrouwen worden bejegend”.

Daarnaast bestaat er volgens Camps veel „risicoaversie”: de overheid heeft een te „eenzijdige focus op risico's in plaats van op kansen”. Terwijl genoemde internetplatforms heel goed in staat zijn om de kwaliteit van hun diensten in de gaten te houden.

De politiek moet zich volgens Camps veel minder bezighouden met gedetailleerde regels over wat wel en niet mag. In plaats daarvan moeten beleidsmakers zich richten op wat hij noemt „doelregelgeving”: regelgeving op hoofdlijnen in plaats van details. „Het vergt durf van de overheid om los te laten in het belang van zowel de werknemer als de consument.”

OVERSLAG

Antwerpse haven verliest grote order aan Vlissingen

AMSTERDAM. Opslagbedrijf Sea-Invest in de Antwerpse haven, verliest een grote order voor 170.000 ton Chiquita-bananen per jaar aan het Vlissingse opslagbedrijf Kloosterboer. Dat laatste bedrijf neemt de volledige logistiek voor Chiquita over. Volgens het Belgische financiële dagblad *De Tijd* komt het eerste schip met bananen morgen aan in Vlissingen. Het is een gevoelige klap voor Sea-Invest, een van de grootste exploitanten van fruitterminals ter wereld, met nog een onbekend banenverlies tot gevolg. Antwerpen noemt zich de bananenhaven van de wereld, met een huidige overslag van 1,7 miljoen ton per jaar. (NRC)

Prijzen

Praten over deflatie vergroot de kans op deflatie. Daarom spreken beleidsmakers liever over negatieve inflatie of te lage inflatie.

Door onze redacteur
Hanneke Chin-A-fo

AMSTERDAM. De inflatiecijfers die vanmorgen en gisteren werden gepubliceerd voor Nederland en de eurozone boden voor ieder wat wils. De zwartkijker en de optimist, de voor- en tegenstanders van de geldpers, ze konden allemaal op hun betrokken stelling blijven staan.

De pessimisten kregen de bevestiging van wat ze al maanden vreesden: de deflatie is daar! De prijzen in de eurozone lagen in december voor het eerst sinds oktober 2009 lager dan in dezelfde maand een jaar eerder. In de eurozone was de daling 0,2 procent, in Nederland bedroeg die volgens berekeningen van het CBS 0,1 procent (Europese definitie).

De optimisten laten net even verder in het bericht van het statistiekbureau Eurostat en zagen dat de kerninflatie, dat wil zeggen de inflatie exclusief de prijsverandering van energie, voedsel en tabak, nog positief was en zelfs iets beter dan in november. Toen bedroeg de kerninflatie 0,7 procent, in december 0,8 procent. Geen paniek dus!

Hoe dan ook liggen beide cijfers ver onder de inflatiedoelstelling van de Europese Centrale Bank (ECB). Die streeft naar een inflatie van zo'n 1,8 of

1,9 procent. Officieel: onder, maar dichtbij 2 procent. Een matige geldontwaarding is alleen al wenselijk omdat dat de hoge overheidsschulden die de meeste eurolanden nu hebben, door de tijd heen draaglijker maakt.

Als inflatie omslaat in deflatie, en geld dus méér waard wordt, worden schulden dat ook. En dat is zeer onwenselijk. De overheidsschuld van de eurolanden bedraagt momenteel ruim 90 procent van het bruto binnenlands product, anderhalf keer zoveel als de door Brussel gestelde norm. Griekenland, Italië en Portugal zijn uitschieters met respectievelijk 175, 132 en 128 procent.

Angst voor deflatie is ook gebaseerd op de verwachting dat bedrijven en consumenten uitgaven zullen uitstellen, in afwachting van verdere prijsdaling, en zo de economische activiteit afzwakken. Maar vanaf welk moment gaan ze dat doen? Al na één negatief cijfer? In theorie kan de inflatie in januari weer positief zijn, al lijkt dat met de voortgaande daling van de olieprijs op dit moment vergezocht.

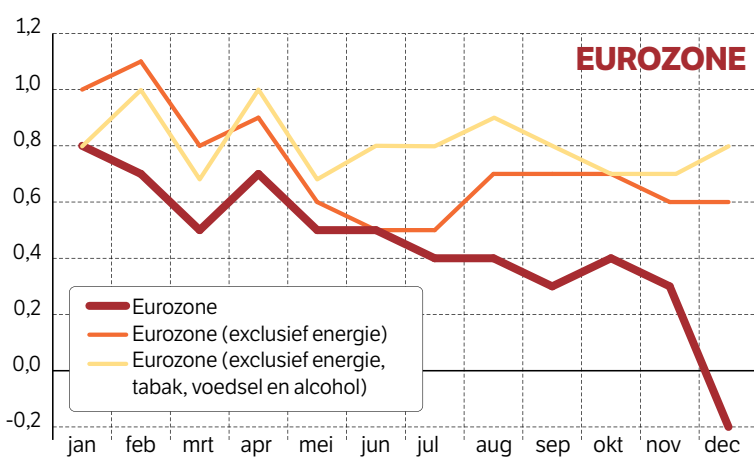
‘Negatieve inflatie’

Om te voorkomen dat die verwachting zich in de hoofden van consumenten nestelt, vermijden beleidsmakers graag het woord deflatie. Liever spreken ze over te lage inflatie of negatieve inflatie. Zo zei een woordvoerder van de Europese Commissie gisteren dat „een kortstondige negatieve inflatie iets anders is dan deflatie”.

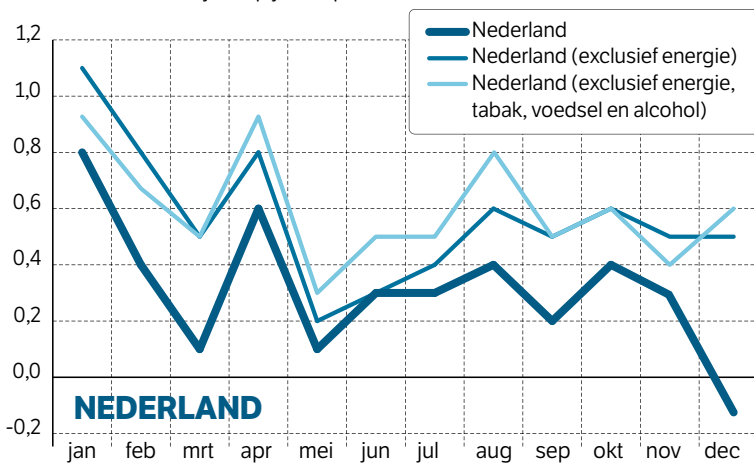
De Nederlandsche Bank definieert deflatie als „een proces van langdurige prijsdalingen die in de verwachtingen en contracten worden verankerd”. Hoofdeconoom Job Swank

Inflatie slaat om in deflatie

Inflatie eurozone, jaar op jaar in procenten in 2014

Inflatie Nederland, jaar op jaar in procenten in 2014

NRC 080115 / MJ / Bron: Bloomberg

lichtte dit onlangs zo toe: „Het wordt deflatie als de prijzen en de nominale lonen haasje-over gaan springen.” Dus als werkgevers in reactie op prijsdalingen de lonen verlagen en die weer leiden tot prijsdalingen. „Dan wordt het linke soep”, zei Swank, „maar daar zitten we nog lang niet.”

Hoe moeilijk het is om deze ‘deflationaire spiraal’ te doorbreken is zichtbaar in Japan, waar de centrale bank de geldhoeveelheid ruim verdubbelt, maar dat desondanks in recessie is, onder andere doordat werkgevers het niet zien zitten lonen te verhogen.

Geldpers

ECB-president Mario Draghi zei vorige week in de Duitse zakenkrant *Handelsblatt* dat het risico op deflatie „niet volledig kan worden uitgesloten”. Volgens hem gaat het erom wat de inflatieverwachting van consumenten is voor de middellange termijn (zeg anderhalf, twee jaar). Sinds juni zijn die verwachtingen gedaald, aldus Draghi.

De ECB verkent nu de mogelijkheden voor een grootschalig opkoopprogramma van staatsobligaties, om zo meer geld in omloop te brengen en de inflatie te stimuleren. Een optie die op grote bezwaren stuit van onder andere de Duitse Bundesbank en DNB. Zij willen voorkomen dat sterke eurolanden indirect belast worden met de risico's van zwakke landen.

Maar ook zonder de energiecomponent daalt de inflatie te hard, was de boodschap van ECB-hoofdeconoom Peter Praet vorige week in een interview. De nu gepubliceerde cijfers - of ze nu deflatie aantonen of niet - brengen het aanzetten van de geldpers dus waarschijnlijk dichterbij.

Advertentie

NRCboeken

Vakantielezen e-book actie

20 bestsellers voor maar € 7,99 per stuk

Tot wel

47% korting op e-books!

Geldig t/m 19 januari 2015

van 14,99 voor 7,99

van 14,99 voor 7,99

van 12,99 voor 7,99

van 13,99 voor 7,99

van 14,99 voor 7,99

van 14,99 voor 7,99

van 9,99 voor 7,99

van 14,99 voor 7,99

van 13,99 voor 7,99

Bestel op nrclux.nl

Joey verdient geld met poeder

Reportage Voeding Een jaar geleden dealde Joey van Koningsbruggen drugs. Nu is hij eigenaar van het bedrijf Joylent, dat maaltijdvervangers maakt.

Door **Maral Noshad Sharifi**

Joey van Koningsbruggen (25) doet open. Zijn werkplek, een grote fabriekshal in Amsterdam, wordt nog verbouwd. Hij zit er nog niet zo lang. Pas sinds een paar maanden is hij ondernemer.

Een jaar geleden verkocht hij nog drugs op feestjes. Afgelopen mei had hij ineens een visioen, in september werkte hij zijn visioen uit en nu, sinds een paar maanden, heeft hij een bedrijf dat een omzet draait van een ton per maand.

2014 was het jaar van Joey van Koningsbruggen. Hij is de oprichter van Joylent, een bedrijf dat alle voedingsstoffen die je normaal uit voedsel haalt, in een poeder stopt dat je met water mengt en opdrinkt. Boodschappen doen hoeft niet meer, koken ook niet.

„Wil je eerst een rondleiding of koffie”, vraagt Joey van Koningsbruggen. Trots loopt hij een grote hal binnen. Hij is zo iemand die er de hele dag uitziet alsof hij net uit bed is gestapt. Een van de zinnen die hij graag gebruikt: „Omdat ik het *fucking chill* vind.”

Honderden kilo's aan eiwitten, koolhydraten, calcium, vitamines - alle voedingsstoffen die je lichaam nodig heeft - staan in poedervorm in grote pakken opgestapeld in de hal. „*This is where the magic happens*”, zegt Van Koningsbruggen.

Achterin staat een enorme mixer die in twee minuten tijd drieduizend maaltijden mixt. Via zijn site kun je een zak Joylent bestellen voor 5,50 euro, er zitten drie maaltijden in. Van Koningsbruggen kwam op het idee na een tweet van internetondernemer Alexander Klöpping in mei over Soylent, een Amerikaans bedrijf dat ongeveer hetzelfde product verkoopt. „Toen dacht ik: wow, dit is echt iets voor mij. Ik ben erg lui als het op koken aankomt, eet veel ribbelchips of bestel een pizza. Ik wilde gezonder eten zonder er moeite voor te doen.”

Soylent werd alleen in Noord-Amerika verkocht. Van Koningsbruggen zocht online naar ingrediënten die alle voedingsstoffen bevatten, kocht die bij het Kruidvat en De Tui-nen en stelde zelf een poeder samen. Een maand lang at hij het iedere dag en hield een op YouTube een videoblog bij. „Ik wilde weten of ik erop kon leven en dat lukte prima. Na die maand voelde ik me een stuk gezonder.”

Zijn vrienden wilden het ook proberen. Hij vond een compagnon, Sam Rohn, die 30 procent van de aandelen kocht. Rohn had een loods waar ze het poeder gingen maken. Van Koningsbruggen maakte een website en richtte met een paar vrienden in september het bedrijf op.

Op sociale media werd erover gesproken, webmagazine *Vice* schreef er een stuk over. Inmiddels, drie maanden verder, verkopen ze volgens Van Koningsbruggen zo'n drieduizend maaltijden per dag in 29 landen.

„Iedere minuut die ik wakker ben werk ik aan mijn bedrijf, ik overzie alle processen en doe de media en marketing. Pablo Pena, een vriend van mij, is voedseltechnoloog en doet het onderzoek en de ontwikkeling. Arthur Groenendaal, ook een vriend, is de boekhouder en Nino Levicar leidt de productie.”

Nu Joylent goed loopt, maakt Van Koningsbruggen, die eerder kunstenaar was, plannen voor een volgend bedrijf: een pizzabezorgservice. „Er zijn geen goede pizzeria's in Amsterdam die thuisbezorgen.”

Joylent is niet het enige poeder dat Van Koningsbruggen ooit heeft verkocht. Een jaar geleden studeerde hij mediamarketing en was hij fulltime drugsdealer.

Drie maanden lang verkocht hij bijna alle drugs, van wiet tot xtc, lsd en cocaïne in Amsterdam. „Ik vond het leuk om op feestjes een belangrijke persoon te zijn. Vooral als je de goede drugs hebt, word je overal uitgenodigd.” Hij vroeg eerst aan andere dealers waar ze hun drugs vandaan haalden en ging het zelf ook verkopen. Hij verdiende 3.000 euro per maand, zegt hij.

Was u niet bang gepakt te worden?

„Het interesseerde me niet zoveel, het was allemaal voor het avontuur. Eén keer werd ik gepakt op het Leidseplein. Het was zo'n heel toffe undercoveragent met zo'n nep-Gucci-pet op. Hij vroeg me of ik wat te verkopen had. Toen ik het liet zien deed hij z'n petje af - een signaal naar de rest van het politiecorps. Er stormden agenten op me af en ik rende weg. Bij de eerste greep gooide ik mijn jas uit en rende ik door. Daarna pakten ze me weer en gooide ik mijn trui en shirt uit, ik rende in mijn blote bast over het plein. Toen dacht ik: fok, mijn telefoon en mijn dagboek zitten in mijn jas, het heeft geen zin om weg te rennen, dus ik gaf me over en werd in de boeien geslagen.”

Omdat Van Koningsbruggen werd uitgelokt door de politie en het zijn eerste delict was, kwam hij er van af met een taakstraf (van zestig uur).

U vertelt het nogal vrolijk.

Met een glimlach: „Ja, ik vind het ook echt heel tof dat dit me overkomen is.”

Is opwindend een drijfveer?

„Ja, de auteur van het zelfhulpboek *The Seven*

Ik vind het ook echt heel tof dat dit me overkomen is

Hypocriet dat gebruik van drugs verboden is. Ik vind het juist nobel om te dealen

Hour Work Week schreef dat je in het leven op zoek moet gaan naar opwindend in plaats van geluk. Je kunt bij het raam zitten, naar buiten kijken, iets moois zien en je gelukkig voelen. Ik vind het makkelijk om gelukkig te zijn en me gelukkig te voelen. Ik vind het veel leuker om opwindend na te streven.”

Op uw 24ste was u drugsdealer, op uw 25ste oprichter van een succesvol bedrijf - bent u niet bang dat u steeds extremere vormen van opwindend gaat zoeken?

„Daar heb ik nog nooit over nagedacht, misschien wel. Maar het hoeft ook echt niet altijd extreem te zijn, mijn interesses veranderen natuurlijk ook. Ik vind het ook tof om kunst te maken en niet te weten wat er gaat komen wanneer ik begin, dat geeft mij ook al dat gevoel.”

Van Koningsbruggen komt uit een „heel gemiddeld en burgerlijk” gezin. Hij groeide op in een rijtjeshuis in Den Helder. Zijn moeder bakt creatieve taarten en schildert. Zijn vader informeert bedrijven over milieuwetgeving.

Toen zijn ouders erachter kwamen dat hij in drugs dealde, zetten ze hem op straat. „Ze vinden het vervelend dat ik er in de media over praat, omdat ze denken dat het slecht is voor mijn imago. Ik vind dat onzin.”

Waarom vind u het onzin?

„Drugs worden op grote schaal gebruikt en ik vind het bizar dat we daar zo geheimezinnig over moeten doen. Ik vind het eigenlijk heel nobel om drugs te dealen en hypocriet dat de overheid harddrugsgebruik verbiedt. Er werken daarom bijna geen capabele mensen in die wereld, alleen mensen die niet meedraaien in de normale wereld. En het is bijvoorbeeld *not done* om high te worden. Dat vind ik heel onverantwoord. Als je iets verkoopt moet je toch weten wat het doet?”

Wat zou u andere ondernemers willen aanraden?

„Ik had een idee en heb het snel uitgevoerd, ik heb niet eerst marktonderzoek gedaan. Ook is het goed dat je oprecht geïnteresseerd bent in het product dat je maakt. Joylent past bij mij, omdat ik te lui ben om te koken. Ook ben ik blij dat ik met mijn vrienden werk, dat maakt alles veel leuker. Maar misschien werkt dat juist niet voor anderen. Weet je, ik weet niet of ik algemeen advies kan geven. Ik doe gewoon wat ik zelf fucking leuk vind, misschien moeten andere mensen het op een andere manier doen.”

Joey van Koningsbruggen in de fabriekshal waar Joylent, een maaltijdvervanger in poedervorm, wordt gemaakt.

Deze rubriek belicht elke donderdag een nieuw bedrijf. Dit keer: **zelfinzicht door feedback**.

Een app voor feedback van je collega's

Bedrijf: Impraise
Oprichters: Arnaud Camus (25), Filipe Dobreira (24), Bas Kohnke (26) en Steffen Maier (26).
Medewerkers: elf
Website: www.impraise.com

Het is bijna tijd voor je functioneringsgesprek en eigenlijk heb je geen flauw idee wat je sterke en zwakke punten zijn. De start-up Impraise geeft je daar inzicht in. Het bedrijf ontwikkelde een app die het collega's makkelijk maakt feedback te delen.

Hoe werkt het?

Jij en je collega's downloaden de app en kunnen elkaar direct beoordelen. Hoe werkt iemand samen in het team, of hoe goed zijn de leiderschapskwaliteiten van de ander ontwikkeld? De app stuurt je een bericht, zodra je feedback van collega's hebt ontvangen. Vervolgens heb je toegang tot je persoonlijke 'dashboard' met een overzicht van je sterke kanten én je groei-mogelijkheden. Je kunt op elk moment feedback met elkaar uit wisselen op de vaardigheden die belangrijk zijn voor je functie.

Waarom is daar een app voor nodig?

Natuurlijk kun je je collega's ook zelf vragen. Maar wees eerlijk: heb jij dat ooit gedaan? Ook aan die collega met wie de samenwerking nou net niet zo goed gaat? Daarom is zo'n app handig.

Wat is het verdienenmodel?

Impraise richt zich vooral op bedrijven, dus personeelsmanagers en afdelingshoofden. Maar als je heel ambitieus bent, kun je ook zelf een account aanmaken, je collega's uitnodigen en als team beginnen. De start-up verdient geld door licenties aan bedrijven te verkopen. Per werknemer betalen ze ongeveer 5 euro per maand. Impraise heeft onder andere Booking.com als klant.

Bestaat zoiets al?

Er is de website Small-Improvements, maar die richt zich wat specifiek op beoordelingsgesprekken. Bij Impraise gaat het om het ontwikkelen van vaardigheden gedurende het hele jaar.

Charlotte van 't Wout

FOTONIELS/BEKEMOLLEN

AEX-index

Verandering in %

+ 1,22 %

08/01 10:31 uur

416,23

411,21

Aandeel

	10:32 uur	Vor. slot	%
Aegon	6,05	5,98	1,19
Ahold	14,75	14,66	0,61
Akzo Nobel	58,60	57,38	2,13
Altice	61,67	61,49	0,29
ArcelorMittal	8,76	8,66	1,18
ASML	85,43	84,95	0,57
Boskalis	40,86	40,20	1,63
Corio	41,26	42,20	-2,23
Delta Lloyd	18,02	17,78	1,35
DSM	46,46	46,51	-0,10

Aandeel

	10:32 uur	Vor. slot	%
Fugro	16,45	16,44	0,06
Gemalto	67,33	65,76	2,39
Heineken	58,18	57,47	1,24
ING	10,64	10,43	2,06
KPN	2,54	2,53	0,32
OCI	26,83	26,49	1,28
Philips	23,54	23,28	1,12
Randstad	40,05	38,99	2,71
Reed Elsevier	19,52	19,36	0,80
Royal Dutch Shell A	27,15	26,87	1,04

Aandeel

	10:32 uur	Vor. slot	%
SBM Offshore	9,10	9,08	0,23
TNT Express	5,35	5,26	1,75
Unibail-Rodamco	215,95	213,15	1,31
Unilever	32,42	31,93	1,53
Wolters Kluwer	25,52	24,94	2,31

bron: vwdgroup:

Terugkeer van oude koplopers

Technologie

Hoezo TomTom, Kodak en Nokia definitief verslagen door innovatieve concurrenten? De drie bedrijven werken hard aan een terugkeer.

Door onze redacteur
Wouter van Noort

AMSTERDAM. Als er drie bedrijven zijn die de laatste jaren hebben geworsteld met vernieuwing, zijn het wel Nokia, Kodak en TomTom. De telefoonfabrikant, het foto-bedrijf en de navigatiekastjesmaker zagen innovatieve concurrenten te laat aankomen, hadden grote moeite om hun verdienmodellen aan te passen en raakten daardoor in grote problemen. Het zijn de bekendste slachtoffers van 'disruptie' door Apple, Android en apps: gevallen sterren.

Maar de laatste dagen blijken ze hard bezig aan hun comeback. TomTom kondigde dinsdag een grote nieuwe samenwerking aan met de Duitse autogigant Volkswagen. Nokia lanceerde een nieuwe tablet, en Kodak toonde de eerste smartphone met zijn naam erop. Een teken dat het allemaal wel meevalt met de gevolgen van steeds snellere technologische vernieuwing?

TomToms deal met Volkswagen houdt in dat de autofabrikant (een van de grootste van de wereld) kaarteninformatie voor zijn ingebouwde navigatiesystemen inkoopt bij het Amsterdamse technologiebedrijf. Vanaf volgend kwartaal begint Volkswagen daarmee in Noord-Amerika, in de modellen Jetta, Passat en Beetle.

Het is een teken dat de nieuwe strategie begint te werken. TomTom richt zich namelijk steeds minder op geld verdienen aan fysieke apparaten. „Voor nieuwe klanten maken we helemaal geen hardware meer”, zegt financieel woordvoerder Taco Titulaer. „Als de lopende contracten met bedrijven waarvoor we dat nog wel doen klaar zijn, kunnen we ons helemaal richten op kaarten, verkeersinformatie en navigatiediensten.”

Verkeersinformatie

TomTom als software- en databedrijf dus. Voor betrouwbare verkeersdata is alleen wel een kritische massa aan gebruikers nodig: als je maar twee auto's in de gaten houdt, kun je moeilijk inschatten of er ergens file staat. Door meer deals met autofabrikanten te sluiten, vergroot TomTom de

accuraatheid en de waarde van zijn data. Woensdag maakte het bedrijf ook nog eens bekend dat het zijn verkeersinformatiediensten uitbreidt naar Chili en Mexico.

De overeenkomst met Volkswagen voedt bovendien de hoop dat TomTom erin slaagt een serieuze plek te veroveren in de *connected car*, de slimme auto, waarvan de komende jaren veel wordt verwacht.

Het Amsterdamse bedrijf begint zichzelf dus eindelijk minder afhankelijk te maken van zijn voormalige melkkoe: de losse navigatiekastjes. Dat is ook de divisie die het de laatste jaren zwaar te verduren kreeg door de opkomst van gratis navigatie-apps als Google Maps en Waze.

Na het bekend worden van de Volkswagen-deal steeg de beurskoers van TomTom ruim 13 procent, naar 6 euro. Een welkom lichtpuntje, al blijft het hoogtepunt uit 2007 nog mijlenver uit zicht. In dat jaar, toen TomTom nog een lichtend voorbeeld was voor ondernemend Nederland, bereikte het een beurskoers van 56 euro: bijna tien keer zo hoog.

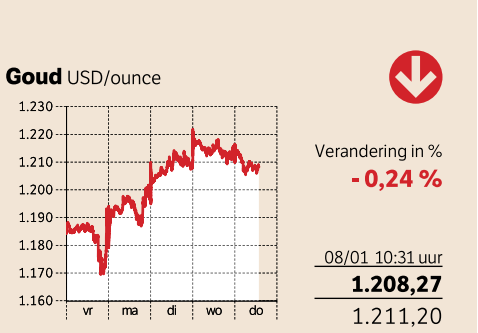
De omzet van TomTom kromp van 1,7 miljard euro in 2007 tot (volgens verwachtingen) ongeveer 940 miljoen in 2014. De winst zakte in van 317 miljoen tot zo'n 55 miljoen euro. Wel groeide het aantal medewerkers: van 1.300 tot 4.000 wereldwijd.

Nokia

Nokia, ook al zo'n voormalig boegbeeld van Europese innovatiekracht, verkocht vorig jaar noodgedwongen zijn smartphonetank aan het Amerikaanse Microsoft. Het overblijvende Finse bedrijf richt zich nu vooral op netwerkinfrastructuur en locatie-informatiediensten – inderdaad, een belangrijke concurrent van TomTom.

Vergeleken met topjaar 2007, is ongeveer een vijfde van de omzet overgebleven in het nieuwe bedrijf. Exacte cijfers over het allereerste boekjaar van het nieuwe Nokia, 2014, zijn er nog niet.

Nokia zet inmiddels weer kleine stappen in de consumentenmarkt. Woensdag startte de verkoop van de nieuwe tablet, de Nokia N1. Maar dit kan nog lang niet worden geïnterpreteerd als een poging van de

Meer koersen¹⁾ slot, ²⁾ vorige dag

Naam	10:32 uur	Vor. slot	%
Tienjaarsrente	0.5810	0.5620	3,38
Dollar in euro	0.8471	0.8451	0,24
Dow Jones ²⁾	17.584,52	17.371,64	1,23
Nasdaq ²⁾	4.650,47	4.592,74	1,26
Nikkei ²⁾	17.167,10	16.885,33	1,67
Dax	9.621,16	9.518,18	1,08
FTSE 100	6.496,08	6.419,83	1,19

Finnen om net zo dominant te worden in tablets als in mobiele telefoons vroeger. Er werkt maar een klein team aan de ontwikkeling. Het bouwen, verkopen en distribueren besteedt het uit aan de Taiwanese fabrikant Foxconn. Alleen de merknaam, het ontwerp, en de patenten zijn van Nokia.

Kodak

Kodak maakte van de drie de hardste val. Op zijn top in de jaren '80, toen Kodak de onbetwiste fotokoning van de wereld was, werkten er 145.000 mensen. De omzet piekte in 1996 op 16 miljard dollar. Maar het bedrijf slaagde er niet in om de omschakeling te maken naar digitale fotografie en doorstart; nu werken er ongeveer 8.800 mensen, en zal de jaaromzet volgens de eigen voorspellingen rond de 2,3 miljard dollar uitkomen. In 2013 behaalde het een

TOMTOM

Omzet en werk

1,7

miljard euro was de omzet van in 2007.

940

miljoen euro is de (verwachte) omzet in 2014.

4.000

werknemers heeft TomTom.

operationele winst van 78 miljoen dollar, tegen 1,3 miljard in 1996.

Het nieuwe Kodak richt zich vooral op materiaal- en beeldtechnologie. En het leent zijn merknaam en technische snufjes aan de nieuwe camera-smartphone Kodak IM5, een telefoon die het bedrijf overigens niet zelf produceert.

Zowel Nokia als Kodak krijgen het bepaald niet makkelijk in een smartphone- en tabletmarkt, die in hoog tempo wordt ingenomen door Chinese fabrikanten met stunts. Zo groot als ze ooit waren zullen ze niet snel meer worden. Ook voor TomTom zal het niet meevallen om de oude glorie helemaal te herstellen.

De gevolgen van ontwrichtende innovaties worden dus wel degelijk flink gevoeld bij de drie, en dat zal ook nog wel even zo blijven. Maar de eens zo machtige markt-leiders zijn zeker niet uitgespeeld.

De camera-smartphone IM5 (links) en de tablet N1 waarmee Kodak respectievelijk Nokia terrein willen terugwinnen.

LUCHTVAART

Vrachtvervoer per vliegtuig groeit

AMSTERDAM. De luchtvaartsector profiteert sinds de tweede helft van 2014 van een stevig aantrekkende wereldhandel. Dat blijkt uit cijfers die de internationale brancheorganisatie IATA gisteren heeft gepubliceerd over november 2014. De vraag naar vrachtvervoer door de lucht nam in die maand met 4,2 procent op jaarbasis toe, terwijl de beschikbare capaciteit met 3,3 procent groeide, al waren vrachtvliegtuigen bij vertrek gemiddeld nog altijd voor meer dan de helft leeg. Vooral maatschappijen uit Azië en het Midden-Oosten plukken de vruchten van de aantrekkende wereldhandel. Zij namen in november respectievelijk 55 procent en 38 procent van de totale groei voor hun rekening. Het vrachtvervoer van en naar Latijns-Amerika zakte in door de zwakke economische prestaties van met name Brazilië. (ANP)

MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

Kwart minder bijstand voor ondernemers

AMSTERDAM. Het aantal ondernemers in het midden- en kleinbedrijf dat vorig jaar financiële hulp van de overheid heeft gekregen, is ten opzichte van 2013 met 27 procent gedaald naar circa 3.100. Dat blijkt uit cijfers van het IMK, Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf. Het schrijft de daling toe aan de verbeterde economische omstandigheden. Het wijst er wel op dat het percentage hulpvragen nog altijd 23 procent hoger ligt dan dat van voor de economische crisis, die zich in de loop van 2008 aandien. Mkb-ondernemers die in moeilijkheden raken, kunnen een beroep doen op bijstand in de vorm van een krediet of uitkering. Dat kan sinds 2004 op basis van de regeling Bijstand voor zelfstandigen, die door gemeenten wordt uitgevoerd. Het IMK meent dat de aanvragen namens driekwart van alle gemeenten. (ANP)

BOILER ROOMS

AFM waarschuwt opnieuw voor fraudeurs

AMSTERDAM. De Autoriteit Financiële Markten (AFM) waarschuwt beleggers voor vijf nieuwe frauduleuze partijen. Beleggers moeten niet ingaan op het aanbod van deze zogeheten boiler rooms, aldus de beurswaakhond gisteren. Boiler rooms zijn frauduleuze organisaties die gehaaid verkopers laten bellen naar potentiële beleggers, om ze te interesseren voor waardelose aandelen. „Beleggers worden onder grote druk gezet om geld naar het buitenland over te maken. Boiler rooms gebruiken vaak betrouwbaar ogende websites. Soms gebruiken ze namen die lijken op die van een bekende financiële organisatie”, zo laat de toezichthouder in een verklaring weten. De AFM waarschuwt voor de boiler rooms Schwarz & Stien Partners, Trading London Investment, CC Wealth Ltd, Q Asia Pacific en Ftradition Ltd. (ANP)

nrcQ VANDAAG OP NRCQ.NL

ELEKTRONICA

Fabrikanten ruziën over de koptelefoon van Dr. Dre

Audiobedrijf Monster sleept Beats Electronics voor de rechter. Monster maakte tot voor kort de dikke zwartrode koptelefoons met de naam van rapper Dr. Dre. Volgens Monster zitten zij achter het idee en de technologie van de herkenbare koptelefoons van Dr. Dre, maar is die met zijn zakenpartner Jimmy Iovine, platenbaas van Interscope Records, er op slinkse wijze vandoor gegaan met het idee en de winst. Wat is er gebeurd? Een relatiedrama in vijf stappen.

1 Fabrikant zoekt aanspreken de 'poster boy'
In juli 2013 maakte techgigant Gizmodo een uitgebreide reconstructie van de samenwerking tussen Monster en Dr. Dre. Te lezen is dat Monster-baas Noel Lee en zijn zoon Kevin in Dr. Dre de gedroomde naam vonden om hun kwaliteitsaudio-producten aan de man te brengen. Vergelijk het met brein Steve Wozniak, die met de charismatische Steve Jobs Apple oprichtte. Of, dichterbij huis, slimmerik Marten Blankesteijn die de televisiegenie Alexander Klöpping bij Blendle betrok.

5 De natrap: 'zo belangrijk was Monster nooit'
Volgens de mannen van Beats is het allemaal onzin, en hebben Dr. Dre en Iovine zelf het concept en de technologie bedacht, en was Monster slechts verantwoordelijk voor het maken van de koptelefoons. Monster en co noemen dat het ontdekken van hun rol, wat deel uitmaakt van de aanklacht. De rechter moet zich er nu over buigen. Tekenen misschien voor de animositet is de slogan die Monster dit jaar op technologiebeurs CES in Las Vegas hanteert: *The beat goes on*.

Peter van der Ploeg

Ga naar nrcq.nl en schrijf je in voor de gratis nieuwsbrief

Advertentie

BELEGINGSFONDSEN ZONDER AEX NOTERING notering in euro tenzij anders aangegeven

INSINGER de BEAUFORT ASSET MANAGEMENT
T: 020 521 54 78 E: www.insinger.com E: portfolio@insinger.com

	Laatste	+/-%	%	Vorige
kB MM Defensive Balanced - EUR Class	121,72	-0,18	-0,15	121,90
kB MM Balanced - EUR Class	110,85	-0,48	-0,43	111,33
kB MM Equity - EUR Class	103,83	-0,77	-0,74	104,60
Multiple Managers European Bond - EUR Class	171,08	0,04	0,02	171,04
ARS Multi Manager Hedge - EUR	122,20	1,56	1,29	120,64

Uw beleggingsproducten publiceren in deze rubriek:

IEX Media BV
Telefoon: 020 - 435 21 70
E-mail: sales@iex.nl
www.freemediaagroup.nl

Bron koersinformatie in deze rubriek:

vwd group
Telefoon: 020 - 710 17 10
www.vwd.eu

NRC Handelsblad en vwd group aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele onvolkomenheden of onjuistheden.

COLOFON

NRC Media BV

Hoofdredacteur: Peter Vandermersch
Algemeen directeur: Rien van Beemen

Redactie

Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam t.a.v. de rubriek of persoon.
Redacteuren zijn te bereiken op voortelster.achternaam@nrc.nl, zoals:
Redacteur van de Krant op rvandekrant@nrc.nl. Rubrieken:

Amsterdam		amsterdam@nrc.nl		020 - 755 3005
Binnenland		binnenland@nrc.nl		020 - 755 3005
Buitenland		buitenland@nrc.nl		020 - 755 3009
Economie		economie@nrc.nl		020 - 755 3007
Cultuur		kunst@nrc.nl		020 - 755 3061
Achterpagina		ap@nrc.nl		020 - 755 3061
Sport		sport@nrc.nl		020 - 755 3019
Media		media@nrc.nl		020 - 755 3015
Opinie		opinie@nrc.nl		020 - 755 3011
Wetenschap		wetenschap@nrc.nl		020 - 755 3057
Boeken		boeken@nrc.nl		020 - 755 3059
Weekend		weekend@nrc.nl		020 - 755 3035
Lux (bijlage)		lux@nrc.nl		020 - 755 3033
Fotoredactie		fotoredactie@nrc.nl		020 - 755 3021
Hoofredactie		hoofredactie@nrc.nl		020 - 755 3045
nrc.next		next@nrc.nl		020 - 755 3041
Internet		internet@nrc.nl		020 - 755 3443
Den Haag		denhaag@nrc.nl		070 - 311 8333
Ombudsman		ombudsman@nrc.nl		

Advertenties

Telefoon: +31 20 - 755 3049, e-mail: sales@nrc.nl, of nrcmedia.nl

Lux webwinkel

T: 088 - 572 0202.
E: klantenservice@nrcnl.nl

Ingezonden brieven

Wilt u reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan een ingezonden brief van maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld altijd uw naam, adres, tel. nummer.

Bezorgklachten

Wij streven ernaar de krant doordeeweeks voor 18.30 uur en op zaterdag voor 13.00 uur te bezorgen. Ga naar nrc.nl/service, of T: 088 - 572 0555 op ma-vr tussen 08.00 - 19.45 uur en za tussen 11.00 - 16.30 uur

Abonnementen

Ga voor nieuwe abonnementen, wijzigingen of bezorging in het buitenland naar nrc.nl/service. T: 088 - 572 0572 ma-vr 08.00 - 19.45 uur, en za tussen 11.00 - 16.30 uur. Vakantieonderbreking van de bezorging: nrc.nl/service

Omgang persoonsgegevens

NRC Media BV legt van abonnees en gebruikers van online dienst-

verlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van NRC Media BV en NRC Lux BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). U kunt zich desgewenst afmelden via privacy@nrc.nl.

Text-Syndication
The Interview People GmbH, E: syndication@theinterviewpeople.com, T: +49 8161 8074 978

Auteursrecht

© NRC Handelsblad, 2015. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij de auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

Colofon

Opgave van een familiebericht
Bij voorkeur online opgeven via
www.familieberichtenonline.nl of via
e-mail familieberichten@nrc.nl

Informatie
Telefoonnummer: 020-7553052
(ma t/m vr 08.30 uur - 1700 uur)
e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Voor plaatsing op de dag zelf: 08.00 uur
Voor plaatsing op zaterdag: vrijdag 15.00 uur

Voor geboorteberichten
Online opgave via geboorteregister.nrc.nl

Voor huwelijksberichten
e-mail: familieberichten@nrc.nl

Een familiebericht in het weekend doorgeven voor de krant van maandag is alleen mogelijk via
www.familieberichtenonline.nl of een e-mail
naar familieberichten@nrc.nl tot uiterlijk
maandag 08.00 uur.

Overleden

Met grote verslagenheid en verdriet hebben wij kennis genomen van het onverwachte overlijden van onze dierbare collega

EDWARD PRZESPOLEWSKI
transfusiearts/senior donorarts

Edward is de afgelopen twintig jaar werkzaam geweest als arts bij Sanquin Bloedvoorziening. Als bekwaam generalist en eigenzinnig denker heeft hij in zijn werk en zijn vele nevenfuncties een belangrijke bijdrage geleverd aan de geneeskundige zorg van de Bloedbank. Edward deed zijn werk met grote betrokkenheid en gedrevenheid.

Wij zullen Edward herinneren als een markant en welbespraakt mens, die altijd voor iedereen klaar stond. Met zijn humor, heldere analyses en lichte zelfspot hield hij ons bij de les. Wij zullen hem enorm missen.

Wij wensen familie en vrienden veel sterkte bij het verwerken van dit grote verlies.

De collega's
Stichting Sanquin Bloedvoorziening

Diep geschokt zijn wij door het plotselinge overlijden van onze collega

Edward Przespolewski

Wij zullen zijn enthousiasme en inzet erg missen en wensen Gerda, Frank en Adriaan veel sterkte met dit grote verlies.

Bestuur Ned. Vereniging voor Donorgeneeskunde

De Stichting Sanquin Bloedvoorziening heeft met grote droefheid kennisgenomen van het overlijden van

Edward Przespolewski
Transfusiearts/senior donorarts

Met het overlijden van Edward verliezen we een zeer gewaardeerde en geliefde collega, die bekend stond om zijn grote betrokkenheid bij donor en patiënt.

Onze gedachten gaan uit naar zijn familie en naasten. We wensen hen veel sterkte met het verwerken van dit onverwachte verlies.

Namens de Raad van Bestuur
Stichting Sanquin Bloedvoorziening

Jeroen de Wit

Bedroefd hebben wij kennis genomen van het overlijden van

Prof.dr. Jan Minderhoud

Oud-decaan Faculteit der Geneeskunde/UMCG

Emeritus hoogleraar en
oud-afdelingshoofd Neurologie

Professor Minderhoud was van 1973 tot 1995 werkzaam als hoofd van de afdeling Neurologie van het UMCG. Als decaan van de Medische Faculteit stond hij in 1987 aan de wieg van de samenwerking tussen de Rijksuniversiteit Groningen en het Academisch Ziekenhuis Groningen.

Wij gedenken hem als een collega die zeer betrokken was bij de ontwikkelingen binnen de patiëntenzorg en de wetenschap en zeer gewaardeerd werd om zijn persoonlijke inzet en toewijding.

Wij wensen zijn vrouw en kinderen veel sterkte bij het dragen van dit verlies.

Namens de afdeling Neurologie,
Berry Kremer, afdelingshoofd

Namens de Raad van Bestuur van het
Universitair Medisch Centrum Groningen,
Jos Aartsen, voorzitter
Folkert Kuipers, decaan

Onverwacht is overleden mijn lieve zorgzame partner, onze zuster, schoonzuster en tante

Theresia Jacoba Maria Nederkoorn

Haarlem, 6 juni 1929 Overveen, 5 januari 2015

J.A Kuijper
kinderen en kleinkinderen
te Overveen

Familie A.J.M Knötschke - Nederkoorn
kinderen, kleinkinderen
te Den Haag

Familie W.J.J Nederkoorn - de Zwart
kinderen, kleinkinderen
te Uden

Familie C.A.J Nederkoorn - de Zwart
kinderen, kleinkinderen
te Doetinchem

Trees is in het Yarden Uitvaartcentrum Kennemerland, Zijlweg 183 te Haarlem.

De crematieplechtigheid vindt plaats op zaterdag 10 januari om 9.45 uur in de aula van Crematorium Westerveld, Duin en Kruidbergerweg 2-6 te Driehuis.

Na afloop is er gelegenheid tot condoleren in de ontvangkamer van het crematorium.

*In uw hand leg ik mijn leven,
HEER, trouwe God, u verlost mij. Psalm 31 vers 6*

In dankbaarheid na een rijk leven is, in vertrouwen op God, mijn trouwe en zorgzame man, onze lieve en eigenwijze (schoon)vader, mijn superopa, rustig heengegaan

Dick Peter Willem Keizer

Oud huisarts te Goes

Zoon van Dirk Paul Roelof Keizer
en Henriette Ernestine Heuzeveldt

Surabaya, 7 maart 1942 Goes, 5 januari 2015

Goes: Willemien Keizer - de Mol van Otterloo
Den Haag: Corneliëke Keizer

Sem Keizer
Rotterdam: John van Tiggelen
Montgomery (V.S.): Willemijn Keizer

De dankdienst voor het leven van Dick wordt gehouden op maandag 12 januari om 12.30 uur in de Grote of Maria Magdalenakerk, Singelstraat 21 te Goes. Voorafgaand aan deze dienst is er in deze kerk van 10.00 tot 12.00 uur gelegenheid tot condoleren.

Aansluitend aan de dienst zal de begrafenis plaatsvinden op de algemene begraafplaats aan het Geldelozeepad te Goes.

Mocht U overwegen bloemen rond zijn kist te leggen vragen we u uit naam van Dick dit bedrag te besteden voor een gift aan de Stichting Netherlands Sri Lanka, IBAN: NL83RABO0111799112. Tevens staat hiervoor een collectebus in de kerk.

Correspondentieadres:
Uitvaartverzorging 'De Bevelanden'
T.a.v.: Familie Keizer
Postbus 12, 4430 AA 's-Gravenpolder

Het werd, het was, het is gedaan.
M. Vasalis

Op 5 januari 2015 is mijn lieve en zorgzame man, onze vader, grootvader en overgrootvader overleden

Professor Dr. Karel Gill

Oud Huisarts te Zwammerdam

Emeritus hoogleraar Huisartsgeneeskunde
aan de Universteit van Leiden

Officier in de Orde van Oranje - Nassau

* Utrecht, 23 januari 1923 † Gorinchem, 5 januari 2015

Gorinchem : Marry Gill- Allis

Oegstgeest : Karel Gill en
Margreet Goede
Bartho
Niels en Lotty
Renée
Timo

Lyminge (UK) : Paulien Gill en
Adrian Hackford
Tom
Claire

Gorinchem : Renske Gill †
Renée en Joeri
Vivian, Eva
Boy en Natasja
Naomi

Correspondentieadres:
Nassaulaan 30
2341 ED Oegstgeest
karelgill@solcon.nl

Het afscheid en de daaropvolgende condoleance zal plaatsvinden op zaterdag 10 januari vanaf 10:30 uur in het crematorium Alphen aan de Rijn, Verlengde Aarkade 22, 2406 LB Alphen aan de Rijn.

Op oudejaarsavond is vredig ingeslapen, omringd door zijn kinderen en kleinkinderen, mijn dierbare man, onze inspirerende vader en onze kleurrijke Pachi

Mr Christiaan Pieter van Eeghen

Amsterdam, 20 november 1921 Den Haag, 31 december 2014

Den Haag M.A.C. van Eeghen - Langeveld

Qatar Willemien Mansell - van Eeghen
Michiel Mansell

Voorburg Ada Marius - van Eeghen
Henk Marius

Amsterdam Chris van Eeghen
Famke van Eeghen -
Hajonides van der Meulen

München Isa van Eeghen
Arjen Bongard

Amsterdam Hester van Eeghen
Roland Kupers

Colin Dennis Eduard Jet Louise Lucas Mei Michael
Piet Rogier Sanne Fien Jasper Jet Manne Skief

Chris is inmiddels in kleine kring gecremeerd.

Correspondentieadres: Reguliersgracht 79, 1017 LN Amsterdam

Op Oudejaarsdag overleed mijn jongste broer,
onze oom en oudoom

Christiaan Pieter van Eeghen

Amsterdam 20 november 1921 Den Haag 31 december 2014

Hij was een blijmoedig mens.
Wij zullen hem missen.

Amsterdam,

G.M Langelaan-van Eeghen

Neven en nichten, achterneven en achternichten
Korthals Altes, Croockewit en Langelaan

Dankbaar voor de bijzondere plaats die hij in ons leven had, geven wij u kennis van het overlijden van mijn lieve man, onze vader en opa

Ton Dries

9 maart 1937 5 januari 2015

Puttershoek, Bep Dries-van Driel

Overveen, Mark en Emilie
Peer, Stijn

Maarn, Tijn en Ineke
Jip, Okke

Correspondentieadres: Familie Dries
p/a Zuidema's Begrafenis Onderneming
Oud-Cromstrijensedijk O.Z. 87b
3286 BM Klaaswaal

Wij nodigen u uit voor de afscheidsplechtigheid die zal worden gehouden op vrijdag 9 januari om 13.30 uur in "Alcazar", Groeneweg 16 te Puttershoek.

Aansluitend zal de begrafenis plaatsvinden op begraafplaats de Essenhof aan de Sportlaan 2 te Puttershoek waarna er in "Alcazar" gelegenheid is tot condoleren.

Aan de vooravond van zijn 84e verjaardag is thuis overleden onze lieve Hub, Hubert, daddy en opa

Hubertus Jacobus Rutten

Oogarts in ruste

Beesel Ysbrechtum
6 januari 1931 5 januari 2015

Hanny Rutten - Jorna

Joep en José Rutten - Hoffmann
Niek, Teije

Aniëlla Rutten en Marinus Eijkelenboom
Loes, Frank, Anne

Margot Rutten en Han Roelofsén
Coen, Hester

Hugo en Ilse Rutten - Vermeltfoort
Hidde, Hannah, Julia, Simon

Er is gelegenheid om afscheid te nemen en schriftelijk te condoleren op zaterdag 10 januari van 12.30 tot 13.30 uur in de kerk van Ysbrechtum.

Wij brengen hem in besloten kring naar zijn laatste rustplaats, in de nabijheid van zijn geliefde pastorietain.

Tsjerkepaed 3
8633 KT Ysbrechtum

Een markant mens heeft onze familie verlaten

Wij hebben voorgoed afscheid moeten nemen van onze bijzondere en veelzijdige zwager en oom

Hub Rutten

Echtgenoot van onze zus en schoonzus
Hanny Rutten-Jorna

Joop Jorna
Annette Jorna-Bosch

Nel Jorna †

Paul Jorna
Hennie Jorna-van Koeveringe †

Loes Jorna

Wil Brenninkmeijer-Jorna
Hein Brenninkmeijer

Neven, nichten en hun kinderen

Wat blijft is
de emotie...

familieberichten

familieberichtenonline.nl

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC Handelsblad.

Marcel Kittel heeft al acht etappes in de Tour de France gewonnen, maar is bij het Duitse publiek niet echt bekend.

FOTO AFP

Wielrennen moet voor de Duitsers opnieuw beginnen

Reportage Giant-Alpecin

Voor het eerst in vijf jaar wordt weer een Duitse wielerploeg op het hoogste niveau actief. „Het fundament was volledig weg.”

De nieuwe Giant-Alpecin ploeg die gisteren in Berlijn werd gepresenteerd.

FOTO AFP

Door onze redacteur
Maarten Scholten

BERLIJN. Een lange rij van camera-mensen, fotografen en verslaggevers staat voor de ingang van de Franse ambassade in Berlijn, als om de hoek een opvallende colonne over Unter den Linden rijdt richting Brandenburger Tor. Zes fietsende agenten voor en achter, met daartussen twee ploegauto's en de bus met renners van de wielerploeg Giant-Alpecin, plus een bus vol sponsors en genodigden.

Een half uurtje later, in het afgelden auditorium van de ambassade, kloppen de Duitse oud-minister Rudolf Scharping en de Nederlandse ploegbaas Iwan Spekenbrink elkaar amicaal op de schouder. Naast hen de Duitse minister van justitie Heiko Mass, de Franse ambassadeur, Tour-directeur Christian Prudhomme en de voorzitter van de internationale wielunie UCI, Brian Cookson. Met shampoo-merk Alpecin is er voor het eerst sinds vijf jaar weer een Duits bedrijf dat een wielerploeg sponsort op het hoogste niveau. Voor het eerst rijdt een World Tour ploeg weer met Duitse licentie. „Welkom bij de Renaissance van de Duitse wielersport”,

jubelt *Pressesprecher* Marc Bator.

Toen Team Milram in 2010 geen sponsor meer vond, leek het gedaan met profwielrennen in Duitsland. Nergens maakten aanhoudende dopingschandalen zoveel kapot. Weg gouden tijd van Jan Ullrich en Erik Zabel, van liefst drie ploegen (T-Mobile, Gerolsteiner en Milram) aan de top. Geen tv-uitzendingen meer bij ARD (nota bene voormalig sponsor van de T-Mobile-ploeg) of ZDF. En vooral: weg markt van miljoenen wielersfans, van 44 miljoen fietsers en 28 miljoen fietsland in Europa en de mensen geven er het meeste geld uit per fiets”, stelt Spekenbrink. „Maar het fundament onder het Duitse profwielrennen was volledig weg geslagen.”

De Nederlandse eigenaar was gisteren de gevierde man bij de presentatie van zijn ploeg, die vorig jaar nog Giant-Shimano heette. Bij zijn entree in 2008 zagen velen hem als een naie-sponsor Argos serieus vrezende voor de wereldverbeteraar, die topsport zonder doping stelde boven winnen. In 2013 moest hij na plots afhaken van sponsor Argos serieus vrezende voor de wereldverbeteraar, die topsport zonder doping stelde boven winnen. In 2013 moest hij na plots afhaken van sponsor Argos serieus vrezende voor de wereldverbeteraar, die topsport zonder doping stelde boven winnen. Nu zet de 38-jarige Tukker op de meest symbolische plek in Berlijn het Duitse

MARCEL KITTEL

Wereldsprinter

Marcel Kittel (Arnstadt, 11 mei 1988) was ook bij de teampresentatie in Berlijn het boegbeeld van Giant-Alpecin. Vorig jaar zorgde de sprinter voor een mijlpaal met de gele leiderstrui in de Tour de France, nadat hij de eerste rit had gewonnen. In totaal won hij vier ritten, een prestatie die hij in 2014 evenaarde. De Duitser lijkt de Brit Mark Cavendish voorbij als snelste sprinter van het peloton.

In de interviews na afloop benadrukte Kittel dat zijn ploeg dopingvrij is. Hij was ook nauw betrokken bij de nieuwe, strenge antidopingwet van minister van justitie Heiko Mass. „Ik begrijp dat iedereen in Duitsland kritisch naar ons kijkt. Maar onze boodschap is helder: we staan voor een schone en transparante wielersport.”

JOHN DEGENKOLB

Klassiekerwinnaar

John Degenkolb (Gera, 7 januari 1989) brak voor het grote publiek door met vijf ritzeges in de Ronde van Spanje van 2012, waarbij hij het werk van de door Koen de Kort geleide sprinttrein van de ploeg feilloos afmaakte. Afgelopen jaar won de machtssprinter in de Vuelta vier ritten.

Komend jaar aast Degenkolb op winst in een topklassieker als Milaan-Sanremo. Eerder won hij al eendagskoersen als Parijs-Tours, Vattenfall Cycliclassics en Gent-Wevelgem. Hij vertelde gisteren trots te zijn voor een ploeg uit te komen met een Duitse licentie. „Het waren moeilijke jaren voor het Duitse wielrennen. Maar het harde werken van veel mensen heeft ertoe geleid dat een Duitse sponsor terugkeert in deze sport.”

TOM DUMOULIN

Contractverlenging

Tom Dumoulin (Maastricht, 11 november 1990) maakte bij de teampresentatie bekend zijn contract bij Giant-Alpecin met een jaar te verlengen tot en met 2016. „Ik ben hier op de juiste plaats”, zei hij in de Franse ambassade in Berlijn. „Ik heb de laatste jaren grote stappen gemaakt, net als de rest van de ploeg.”

Met zijn derde plaats bij de WK tijdrijden brak Dumoulin afgelopen jaar door naar de absolute wereldtop op het zware onderdeel. Komend seizoen richt hij zich op de openingstijdrit van de Tour de France, over dertien kilometer in Utrecht. „**Natuurlijk mag hij dromen van de gele trui**”, stelde ploegbaas Iwan Spekenbrink, die Dumoulin ook verder ziet ontwikkelen als ronderenner.

wielrennen terug op de kaart. Met een Duitse sponsor, die tot en met 2018 een bedrag van ongeveer zestien miljoen euro steekt in een internationale topploeg met Duitse boegbeelden Marcel Kittel en John Degenkolb. En zie, de ARD maakte gisteren direct bekend de live-uitzendingen van de Tour in 2015 te hervatten. „Dit helpt enorm om onze geweldige sport ook in Duitsland te laten leven”, sprak UCI-baas Cookson glunderend.

Jan Ullrich was ook idool van miljoenen Duitsers

De Duitse wederopstanding is grotendeels te danken aan de successen van een nieuwe lichting toprenners, als Kittel (acht keer ritwinst in de afgelopen twee Tours), Degenkolb (in totaal negen ritzeges in de Vuelta) of drievoudig wereldkampioen tijdrijden Tony Martin. Maar een topploeg met Duitse licentie was er niet geweest zonder Marc Bator. De voorma-

lig ankerman van de *Tagesschau* en sinds 2013 van *Satt-Nachrichten*, legde afgelopen zomer via de manager van Kittel en Degenkolb het contact tussen Alpecin en Spekenbrink.

„Daarna is besloten dat ik bij de ploeg blijf, om de Duitse kant van dit project te coördineren.” Overdrevende, een zwaargewicht uit de media als woordvoerder van een wielerploeg? „We zitten met de Duitse wielersport in een zeer sensibele situatie”, legt Bator uit. „We zullen 80 miljoen Duitsers moeten overtuigen dat deze sport is veranderd. We kunnen ons de komende jaren geen slechte berichten veroorloven, anders moeten we voor heel lange tijd de deuren sluiten.”

Het beladen verleden is in de Franse ambassade nooit ver weg. Al was het maar omdat Alpecin, al sinds 1949 betrokken bij de wielersport, de laatste jaren met een knipoog („doping voor het haar”) ook Jan Ullrich ondersteunde bij diens trainingskampen voor wielertoeristen op Mallorca. „We moeten onze ogen niet sluiten voor het verleden maar er wel normaal mee omgaan”, stelt Bator. „We hoeven geen mensen kapot te maken. Jan Ullrich was toch ook een idool van miljoenen Duitsers.” Kan de gevallen

ster in de toekomst als gast van Giant-Alpecin de Tour bezoeken? „Ik zou dat persoonlijk toejuichen.”

Nieuwe toppers als Kittel en Degenkolb zullen het publiek volgens Bator net zo aanspreken als Ullrich of Zabel. „Ze hebben al veel gewonnen maar zijn in Duitsland nog niet zo bekend bij het grote publiek. We proberen de jonge generatie groot te maken in een nieuw klimaat.” Vandaar dat de Duitse ambitie zo goed past bij de filosofie van Spekenbrink, zegt Bator. „Iwan is de sleutelfiguur. Hij heeft zijn gelijk internationaal allang bewezen. We hebben een Nederlandse kern, een internationale team en een Duits hart.”

Als de ruim 150 journalisten en de vele prominenten de Franse ambassade allang hebben verlaten, schuift Spekenbrink om half vier 's middags in de Starbucks naast de Brandenburger Tor aan bij een tafeltje bij de ook hier aanwezige Tourbaas Prudhomme, die hem al in 2009 openlijk steunde door zijn team uit te nodigen voor de grootste wielervedstrijd van het jaar. Tevreden roert hij in een cappuccino. „Dit is een historische dag met veel symboliek”, had hij eerder al verteld. „Het is een nieuw begin voor het wielrennen in Duitsland.”

Barça verliest in snel tempo status van dé modelclub

Achtergrond Crisis bij FC Barcelona

De gouden jaren van Barça zijn voorbij. De club verkeert in zwaar weer. Met de onvrede van Messi als grootste zorg.

Door onze correspondent
Koen Greven

MADRID. Met het vervroegd uitschrijven van verkiezingen probeert Barcelona-voorzitter Josep Maria Bartomeu de onrust binnen de club weg te nemen. Bartomeu, die het sinds vorig jaar heeft overgenomen van de opgestapte Sandro Rosell, heeft dat gisteren kenbaar gemaakt en zal zichzelf verkiesbaar stellen. Hij zal waarschijnlijk de strijd aan moeten gaan met voormalig voorzitter Joan Laporta - die altijd de steun heeft genoten van Johan Cruyff - en drie andere kandidaten.

Het is maar zeer de vraag of de rijen zich de komende maanden weer sluiten. De ontakeling van het lang zo ongenaakbare FC Barcelona voltrekt zich in sneltreinvaart. Het is binnen alle gedingen van de Catalaanse voetbalgrootmacht crisis. De club mag tot 2016 geen transfers meer doen, aankopen als Thomas Vermaelen en Douglas spelen nooit, het huidige elftal is een schim van de ploeg die jaren achtereen in Europa domineerde en de relatie tussen trainer Luis Enrique en sterspeler Lionel Messi is ernstig bekoeld. Onder deze omstandigheden speelt Barcelona vanavond thuis in de achtste finales van de Copa del Rey tegen degradatiekandidaat Elche.

Voorzitter Bartomeu is vooral uitgegroeid tot een crisismanager. De uitstraling van het almachtige Barça dat als een modelclub voor de rest van de wereld functioneert is verdwenen. In een poging het imago van de club weer op te poetsen werd technisch directeur Andoni Zubizarreta als eerste „wegens gebrek aan vertrouwen” geslactofferd. Het vertrek van de oud-doelman betekende ook het einde van diens adjutanten Albert Valenti en Narcis Julia. Oud-voetballer Carles Puyol kondigde daarop vrijwillig zijn vertrek aan. Luis Enrique maakte gisteren in een persbijeenkomst duidelijk het ontslag van Zubizarreta te betreuren. „Hij heeft me naar deze club gehaald en is me altijd trouw gebleven”, zei de trainer.

De onrust binnen de club is de voorbije week overgeslagen op de spelersgroep van de *blaugrana*. Een vrijwel kansloze nederlaag van afgelopen

zondag bij Real Sociedad (1-0) werkte als een soort katalysator. Het besluit van Luis Enrique om Messi en Neymar - die beiden later dan de rest van de selectie van vakantie waren teruggekeerd - te passeren pakte in meerdere opzichten verkeerd uit. Barcelona verloor niet alleen drie kostbare punten, maar kreeg ook te maken met een ontevreden Messi. De spelmaker meldde zich maandag met vage buikkachten af voor de training.

Messi zorgde vervolgens zelf voor paniek toen hij op instagram de Londense voetbalclub Chelsea ging volgen. Zijn partner Antonella Rocuzzo deed hetzelfde op twitter. Deze handelingen zorgden voor tal van speculaties op de verschillende sociale media. De kans dat Messi daadwerkelijk naar Chelsea zal vertrekken lijkt niet groot. Messi, die zich vrijwel nooit in het openbaar uitspreekt over wat hem dwars zit, wil via deze weg waarschijnlijk laten zien dat hij de huidige situatie zat is.

De nummer tien van FC Barcelona steekt al langere tijd niet helemaal goed in zijn vel. Messi is er niet van gediend dat Luis Enrique hem zo nu en dan veroordeeld tot een bijrol aan de rechterkant. Messi wil altijd en overal de belangrijkste schakel van FC Barcelona zijn. Zo glorieerde de Argentijn ook onder Pep Guardiola, die al snel inzag dat een vruchtbare samenwerking tussen Messi en Zlatan Ibrahimovic vrijwel onmogelijk was. Guardiola koos, net als diens opvolgers Tito Vilanova en Gerard Martino, onvoorwaardelijk voor Messi. En Messi betaalde dat vertrouwen terug.

Luis Enrique wil met FC Barcelona echter zijn eigen plan trekken. De oud-voetballer voelt er weinig voor Messi openlijk een status aparte te verstrekken. De trainer overwoog begin deze week Messi te straffen, maar werd van dat idee door een aantal andere bepallende spelers afgehouden. Op de vraag hoe Luis Enrique zijn relatie met Messi zou kwalificeren antwoordde hij gisteren droogjes: „Ik heb met al mijn spelers vanaf het begin van het seizoen dezelfde relatie.”

Een paar uur later liet voorzitter Bartomeu weten dat de positie van Luis Enrique niet onder druk staat. „De trainer moet zich gewoon richten op zijn werk. Maar alle onrust binnen de club heeft een bepaald effect op het team. Daarom houden we na dit seizoen verkiezingen.” Voor Bartomeu en Luis Enrique is er maar één remedie om de crisis te overwinnen: prijzen veroveren. Het functioneren van Messi is daarbij cruciaal. Hij heeft de sleutel van Camp Nou in handen.

ORANJE

Vakantie in Afrika doet Hiddink goed: hij heeft veel zin in dit jaar

AMSTERDAM. Bondscoach Guus Hiddink (68) ziet de toekomst bij Oranje positief tegemoet. Dat zegt hij vandaag in *De Telegraaf*. „Ik heb tijdens mijn vakantie in Afrika in alle rust de afgelopen maanden als bondscoach de revue laten passeren en een beeld gevormd van wat ik wel en niet goed heb gedaan”, zegt hij. „Dat werkt altijd verfrissend. Ik heb in ieder geval als bondscoach weer heel veel zin in het komende jaar.” Hiddink had een belabberde start met Oranje in de kwalificatie voor het EK in 2016: de ploeg staat na twee nederlagen en twee zeges derde in groep A. Eind maart is het eerstvolgende duel, thuis tegen Turkije. (ANP)

ZESDAAGSE VAN ROTTERDAM

Wielrenners Niki Terpstra en Belg Iljo Keisse prolongeren titel in Ahoy

ROTTERDAM. Wielrenner Niki Terpstra (30) heeft met zijn Belgische collega Iljo Keisse (32) gisteren voor het derde jaar op rij de Zesdaagse van Rotterdam gewonnen. In sportpaleis Ahoy stelden de titelverdedigers in de afsluitende ploegkoers op indrukwekkende wijze de eindzege veilig. Het duo zette de Deense concurrenten Michael Morkov en Alex Rasmussen op ruime afstand (drie ronden). De 33ste editie van de Zesdaagse trok ruim 29.000 bezoekers. Daarmee werd het toeschouwersaantal van vorig jaar overtroffen. (ANP)

FOTO ANP

VOETBAL

Liverpool-icoon Steven Gerrard kiest in nadagen van zijn carrière voor LA Galaxy

AMSTERDAM. Steven Gerrard (34) verhuist komende zomer van Liverpool naar Los Angeles Galaxy. Dat maakte de Amerikaanse club gisteren bekend. Gerrard, icoon van Liverpool, maakte vorige week al bekend dat hij na dit seizoen vertrekt, na bijna zevenhonderd wedstrijden gespeeld te hebben voor de club. LA Galaxy pakte vorige maand de Amerikaanse titel, voor de derde keer in vier jaar. Gerrard treedt bij de club in de voetsporen van landgenoot David Beckham, die in de nadagen van zijn carrière ook bij LA Galaxy voetbalde. (ANP)

FOTO REUTERS

Advertentie

NRC Restaurant Café

Rokin 65
Amsterdam
(vlakbij de Dam)
T 020 755 35 53

Zaterdag 10 januari
NRC JAZZ: JOÃO COELHO TRIO
Jonge, talentvolle muzikanten presenteren zich op informele wijze in NRC Café. Deze week: João Coelho trio met **João Coelho** (piano), **Giuseppe Romagnoli** (contrabas), **Andréu Pitarch** (drums). I.s.m. Conservatorium van Amsterdam.

Aanvang 16.00 uur | Gratis entree
Meer informatie op nrcrestaurantcafe.nl/agenda

nrc.nl/fotowedstrijd

NEDERLAND FOTOGRAFEERT

Plaats uw mooiste foto
die aansluit op het
thema van januari
'De mens'.

Doe mee en maak kans op de
vakjury- en/of publieksjuryprijs.

In samenwerking met

NRC

cultuur

Donderdag 8 januari 2015

Vooruitblik op het **cultuurjaar 2015**

Met:

- 8 hete hangijzers in het cultuurbeleid
- Joachim Wtewael in het Centraal Museum
- Vervolgfilms in Hollywood
- Adele: waar blijft haar cd?
- Ruth Mackenzie over het Holland Festival
- Charles Avery in het GEM
- De Bijbel op toneel
- Barrie Kosky en de operette

EN VERDER

C18 Sierlijk baksteen School in Amsterdamse schoolstijl | **C19 Wim T. Schippers** Zijn nieuwe toneelstuk | **C19 Prijzengala** Musical Awards | **C20 Persbreidel** Journalisten kunnen weinig in Turkije | **C21 Sociale media** Hoe komt Twitter 2015 door?

Entree

Paul Steenhuis

Wat staat ons te wachten in het cultuurjaar 2015?

Twee grote gezichtsbepalende tentoonstellingen die de komende maanden in Nederland te zien zullen zijn, bespreken we niet in dit nummer dat vooruitblijkt naar de cultuur van het eerste half jaar in 2015. Dat zijn de grote expositie *Late Rembrandt* die volgende maand, op 12 februari, in het Rijksmuseum Amsterdam open gaat, en een groot overzicht van vooral het kleurige geknipte werk van Matisse, *De oase van Matisse* die op 27 maart in het Stedelijk Museum in Amsterdam begint. Belangrijke exposities, zeker, die grote publiekstrekkers zullen worden. Maar ze waren afgelopen jaar al in Londen te zien, in The National Gallery en Tate Modern, en we hebben ze al uitvoerig besproken in onze cultuurbijlages (*Het mysterie van de late Rembrandt*, CS 28 augustus 2014, en over Matisse: *Ongehoord vrolijk en vrij*, CS 19 april 2014). We zullen, als ze binnenkort in Amsterdam openen, er zeker opnieuw aandacht aan besteden.

Maar in dit nummer waarin we vooruitkijken naar de kunst op komst dit komende half jaar willen we vooral nieuwe aspecten belichten. Zoals de bijzondere expositie van de betrekkelijk onbekende zeventiende-eeuwse meester Joachim Wtewael (spreek uit *U-te-waal*) waar het Centraal Museum in Utrecht ons vanaf 15 februari mee verast, met erotisch en religieus werk (pagina C4). En wat zal het Holland Festival ons bieden, dat 31 mei begint onder leiding van de Britse Ruth Mackenzie? Ze vertelt over haar plannen (pagina C8). Verder staan we stil bij nieuwe, jonge kunstenaars die u dit jaar in de gaten moet houden, zoals de Rijzende Sterren (C10) en de opzienbarende expositie van Charles Avery in het GEM in Den Haag (C12). We signaleren trends: de Bijbel op het toneel (C14), vervolgfilms in Hollywood (C6) en de wederopstanding van de operette (C15). Voor een overzicht met de belangrijkste cultuur op komst, zie de kalender op pagina C16-17.

Het cultuurpolitieke debat zal dit jaar al in het teken zal staan van de komende subsidieperiode 2017-2020. *De shape of things to come*, de acht heetste hangijzers op cultuurpolitiek gebied die wij dit jaar voorzien, hebben we hiernaast samengevat. Er is natuurlijk nog veel meer op komst - zoals de filmversie van de softporno-bestsellertrilogie *Fifty Shades of Grey* in februari. U zult daarover en over veel meer in onze culturele bijlagen kunnen lezen. We hopen u door een verrassend cultureel 2015 te mogen gidsen - dat gisteren overigens met de moord op tekenaars en andere medewerkers van het Franse satirische blad *Charlie Hebdo* een inktzwart begin kreeg.

Paul Steenhuis is chef cultuurredactie

WAARDERING

- zwak/ontgoochelend
- matig
- goed
- zeer goed
- buitengewoon

Cultuurbeleid

Voor de culturele instellingen wordt 2015 een belangrijk jaar. In april komt de Raad voor Cultuur met zijn advies voor de periode 2017-2020. Subsidieaanvragen moeten worden voorbereid. Welke discussies zullen gevoerd gaan worden?

8 hangijzers in cruciaal cultuurjaar

Door Claudia Kammer en Daan van Lent

Met de heissies zijn ze al begonnen: de gezelschappen, musea, orkesten en andere culturele instellingen. Of ze zouden het rap moeten doen. Begin volgend jaar moeten ze hun subsidieaanvraag indienen voor de volgende subsidieperiode. Die vangt pas aan over twee jaar, op 1 januari 2017, maar dit jaar al worden de belangrijkste kaders gezet.

Alleen, wat vragen ze aan? Gisteren diende minister Jet Bussemaker (Cultuur, PvdA) haar adviesaanvraag in bij de Raad voor Cultuur. Eerder heeft ze al aangegeven dat ze het huidige subsidiestelsel vier jaar na de bezuinigingsoperatie van haar voorganger Halbe Zijlstra niet fundamenteel wil wijzigen. Ook lijkt het uitgesloten dat er geld bij komt om de bezuinigingen te repareren. *Business as usual?*

Nee, dat ook weer niet. Als de Raad voor Cultuur in maart met zijn advies komt en de minister later dit jaar dat advies overneemt, zal blijken welke culturele instellingen zich op moeten maken voor veranderingen en hoe het budget herverdeeld wordt. Dan weten de musea, orkesten en gezelschappen pas echt met welke plannen ze kansrijk zijn om zich vanaf 2017 van voldoende subsidie te verzekeren. Bovendien zullen ze dit jaar meer inzicht geven hoe ze de bezuinigingen hebben kunnen verteren; met de cijfers over 2013, de laatste die nu bekend zijn, is dat moeilijk vast te stellen.

De Raad voor Cultuur heeft na zijn *Cultuurverkenning* uit juni vorig jaar overal in het land debatten gehouden. Musea en orkesten hebben nota's en visies geschreven. Uit dat alles is te distilleren waar in het subsidiestelsel wijzigingen verwacht kunnen worden en wat verlangens zijn. Ook is het de vraag of het huidige stelsel na de komende vier jaar nog kan overleven of dat vanaf 2020 toch grotere wijzigingen noodzakelijk zijn. Ook daarop zullen de instellingen zich alvast moeten oriënteren. En er zitten nog wat gaten in het stelsel. Hiernaast de acht punten waarover dit jaar ongetwijfeld nog veel gedebatteerd zal worden.

1 Meer of minder cultuurbudget?

Een hoger cultuurbudget zal er ook vanaf 2017 niet in zitten. Die boodschap heeft minister Bussemaker al verscheidene malen laten horen. Maar zelfs een stabilisering van de subsidies zou al meer culturele instellingen in problemen kunnen brengen. De waarschuwing van het Concertgebouw-orkest was op zijn minst opmerkelijk het afgelopen jaar. Hoewel het nauwelijks subsidie inleverde in de huidige periode, stelde het toch te vrezen voor oplopende tekorten. De reden: anders dan in het verleden worden de subsidies niet meer bijgesteld voor inflatie. De kosten voor bijvoorbeeld huur en lonen nemen wel toe. Over een periode van vier tot vijf jaar gaat het dan al snel om 4 tot 5 procent. En dat geldt niet alleen voor het Concertgebouw-orkest. Per instelling gaat het dan meestal om niet meer dan enkele tienduizenden euro's tot enkele tonnen, maar berekend voor het hele cultuurbudget komt het neer op 30 tot 35 miljoen euro. Als het budget gelijk blijft dwingt het kabinet de culturele instellingen de kostenstijgingen op te brengen uit verdere verhoging van de bezoekers- en sponsorinkomsten en mecenaat. Verhoging van sponsorinkomsten en particuliere giften bleek in het eerste bezuinigingsjaar echter geen gemakkelijke opgave. Lukt dat ook de komende jaren niet, dan zijn verdere kostenbesparingen onvermijdelijk bij meer instellingen. En komen er meer oproepen tot subsidieverhoging zoals van het Concertgebouw-orkest.

2 Meer of minder instellingen subsidiëren?

In de lopende subsidieperiode (2013-2016) krijgen 83 culturele instellingen direct subsidie van het Rijk. Dat waren er meer: bij de bezuinigingen die staatssecretaris Zijlstra (VVD) per 2013 doorvoerde, werden festivals, ontwikkelinstellingen, sectorinstituten en productiehuizen geschrapt uit de 'basisinfrastructuur'. De vraag is of er niet nog steeds te veel culturele instellingen direct uit diezelfde rijksruif eten. „Het Nederlandse kunstenbestel is te groot, te versnipperd”, schreef Melle Daamen, raads-lid en directeur van de Stadschouwburg Amsterdam, in deze krant. „Goed cultuurbeleid kiest”, vindt hij. „Dus minder instellingen, maar dan ook een betere financiële basis en niet knijpen op subsidie.” De Raad voor Cultuur heeft de afgelopen periode echter ook aangegeven witte plekken te zien: E-cultuurinstellingen, ensembles, festivals en instellingen voor talentontwikkeling hebben geen zicht meer op langjarige subsidies.

De Raad voor Cultuur wil meer vrijheid krijgen in het aantal instellingen waarover de subsidies moeten worden verdeeld en in de normbedragen voor de subsidies. Zo geeft het Rijk nu subsidie aan zes presentatie-instellingen. Maar waarom niet alleen de twee grootste (De Appel en Witte de With) meer rijkssubsidie geven en de overige vier verwijzen naar het Mondriaan Fonds? Dat zou dan wel meer budget en meer ruimte moeten krijgen om subsidies meerjarig te verstrekken. Ook het Fonds Podiumkunsten zou die ruimte moeten krijgen.

3 Wat te doen met het Metropole Orkest?

Op de valreep werd ruim twee jaar geleden het Metropole Orkest door de Tweede Kamer gereed met een noodoplossing. Deels met een potje uit het omroepbudget, deels met geld uit de Cultuurbegroting. Vanaf 2017 zou het Metropole Orkest op eigen benen moeten staan. Of: opgenomen worden in die basisinfrastructuur. De vraag is of er niet nog steeds te veel culturele instellingen direct uit diezelfde rijksruif eten. „Het Nederlandse kunstenbestel is te groot, te versnipperd”, schreef Melle Daamen, raads-lid en directeur van de Stadschouwburg Amsterdam, in deze krant. „Goed cultuurbeleid kiest”, vindt hij. „Dus minder instellingen, maar dan ook een betere financiële basis en niet knijpen op subsidie.” De Raad voor Cultuur heeft de afgelopen periode echter ook aangegeven witte plekken te zien: E-cultuurinstellingen, ensembles, festivals en instellingen voor talentontwikkeling hebben geen zicht meer op langjarige subsidies.

De Raad voor Cultuur wil meer vrijheid krijgen in het aantal instellingen waarover de subsidies moeten worden verdeeld en in de normbedragen voor de subsidies. Zo geeft het Rijk nu subsidie aan zes presentatie-instellingen. Maar waarom niet alleen de twee grootste (De Appel en Witte de With) meer rijkssubsidie geven en de overige vier verwijzen naar het Mondriaan Fonds? Dat zou dan wel meer budget en meer ruimte moeten krijgen om subsidies meerjarig te verstrekken. Ook het Fonds Podiumkunsten zou die ruimte moeten krijgen.

4 Eén reizend operagezelschap?

Opera is de duurste vorm van podiumkunst. De subsidie per bezoeker valt onvermijdelijk hoger uit dan bij welke kunstvorm ook door de inzet van zangersensemble, orkest en koor en vaak kostbare decors. Zo is de subsidie voor de drie operagezelschappen met ruim 36 miljoen anderhalf keer wat 8 toneelgezelschappen nu ontvangen. De status van De Nationale Opera is onomstreden en die behoefte in 2013 maar beperkt subsidie in te leveren. Maar de Nederlandse Reisopera werd in de bezuinigingen hard getroffen: van de 8,5 miljoen euro subsidie hield het gezelschap er 3,5 miljoen euro over. Het waagde na een forse reorganisatie een flinke vlucht vooruit en geeft vooral ruimte aan jong talent. Het maakt meer producties en is een samenwerking aangegaan met Carré in Amsterdam. Het verlies was met 4,5 ton hoog in het eerste bezuinigingsjaar 2013. Ook Opera Zuid is kwetsbaar. Wegens de 'zorgelijke financiële situatie' maakt het gezelschap nog maar twee grote producties per jaar. Voorzichtig klinken er geluiden of deze twee operagezelschappen op de lange duur wel levensvatbaar zijn. Of hun beperkte reserves bij één mislukte productie niet te snel zijn uitgeput en omvallen dreigt. Samenvoeging tot één steviger gesubsidieerd reisgezelschap dat alle steden buiten Amsterdam bedient zou wellicht beter zijn, wordt al voorzichtig geopperd.

5 Rijksakademie en de Ateliers: hoe verder?

Vanaf 2017 krijgen de Rijksakademie, de Ateliers en de Jan van Eyck Academie geen subsidie mee. Althans, dat is besloten door het vorige kabinet. Dat wilde destijds ook een fusie afdwingen tussen de Rijksakademie en de Ateliers in Amsterdam. De krachtenbundeling mislukte, omdat bij de Ateliers de angst leefde dat de eigen identiteit van de instelling verloren zou gaan. Voorzitter Joop van Caldenborgh haalde vervolgens geld op bij particuliere geldschieters. De Rijksakademie behield haar subsidie, de Ateliers moest genoegen nemen met een aflopende subsidie. Bussemaker stelt zelf in haar adviesaanvraag de vraag wat er nu met deze instellingen moet gebeuren. Ze noemt het belang dat „bij één of meerdere instellingen” voldoende mogelijkheden blijven bestaan voor beeldend kunstenaars om zich gedurende een wat langere periode onder begeleiding te ontwikkelen. De Raad voor Cultuur heeft al eerder gewaarschuwd dat de drie academies het niet reddend zonder overheidssteun. Wat betekent dat? Zal Bussemaker toch geld vrij maken, in de basisinfrastructuur of via het Mondriaan Fonds? En wie krijgt het? Komt er een keuze tussen de Rijksakademie en de Ateliers in Amsterdam? En wat gebeurt er met de onderdog in Maastricht, de Jan van Eyck Academie?

6 Kan de kunstenaar nog iets verdienen?

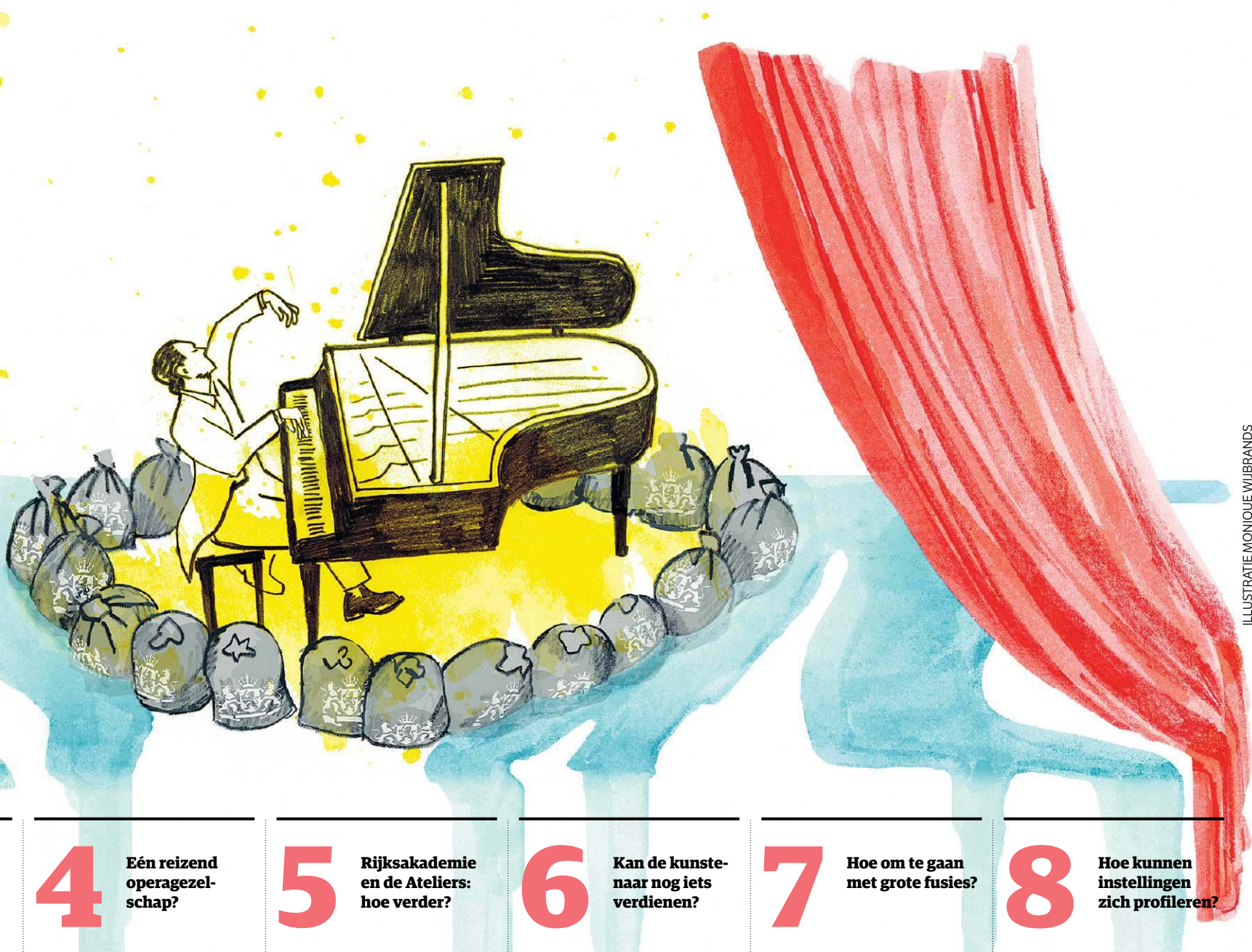
Door de bezuinigingen zijn bij veel culturele instellingen banen verdwenen. Veel werkloosheid is echter verborgen, omdat kunstenaars weten te overleven met zeer lage inkomsten uit losse klussen en deeltijdbaantjes. Ze werken als kleine zelfstandige (zzp'er) of freelancer. De Raad voor Cultuur heeft contact gezocht met de Sociaal-Economische Raad en wil samen een verkenning doen naar de positie van de groeiende groep culturele zzp'ers. Wat krijgen zij betaald en hoe zijn hun sociale voorzieningen geregeld? Worden hun rechten, zoals auteursrechten, wel voldoende gerespecteerd? Een acteur verdient gemiddeld maar 12.000 euro per jaar. Voor autonome kunstenaars, zoals schilders en beeldhouwers, is de situatie vaak nog ongunstiger. Zij krijgen bovendien als hun werk wordt tentoongesteld geen of nauwelijks een vergoeding van musea. Hooguit een onkostenvergoeding. En als er wel een honorarium wordt gegeven, gaat het om bedragen van 150 tot 3.000 euro, zo bleek dit najaar uit onderzoek. In onder meer Canada en Zweden zijn musea verplicht om 'hang- en stagelend' te betalen aan kunstenaars. Er gaan stemmen op om dit ook in Nederland eindelijk te regelen. Dat hoeft niet per se in een wet - het zou ook een subsidievoorwaarde kunnen zijn voor musea om kunstenaars een behoorlijk honorarium te betalen.

7 Hoe om te gaan met grote fusies?

De Rotterdamse Schouwburg gaat fuseren met het Ro Theater, Wunderbaum en het Rotterdams Productiehuis. In Den Haag onderzoeken de Koninklijke Schouwburg en het Nationale Toneel een fusie. Rijksge subsidieerde gezelschappen gaan zo samen met door de gemeente gesubsidieerde gebouwen. Dat is lastig in het huidige subsidiestelsel, maar de overheden hebben al toegezegd die subsidies te faciliteren. De stad is de thuisbasis, het speelveld is de wereld, schreef de Raad voor Cultuur al in zijn *Cultuurverkenning*. Gezelschappen zoeken verbinding met hun eigen stad, maar zoeken ook de internationale podia. In de debatten die de Raad in het hele land heeft gevoerd, blijkt dat grotere steden hun eigen culturele profiel zoeken. De theaters, musea en gezelschappen sluiten daarbij aan. Strikte landelijke prestatiecriteria passen daar eigenlijk niet bij. Zo zal voor het ene gezelschap rondreizen door het land nog heel vanzelfsprekend zijn, maar aan een ander zouden minder reisverplichtingen opgelegd moeten worden. Daar kan het Rijk voor de periode na 2017 al aan werken. Maar naarmate de trend doorzet dat podia, grotere en kleinere gezelschappen gaan fuseren, zal het subsidiestelsel na 2020 op zijn kop moeten.

8 Hoe kunnen instellingen zich profileren?

Het publiek van culturele instellingen is minder trouw dan voorheen. Kochten mensen vroeger een seizoensabonnement, de moderne cultuurconsument kijkt vaak op het laatste moment waar hij heen wil. De instellingen zijn hun 'gidsfunctie' kwijtgeraakt, het publiek laat zich steeds meer leiden door tips van gelijkgestemden. Om publiek te trekken en aan zich te binden, zullen culturele instellingen zich steeds duidelijker moeten profileren. Ze doen nu te veel hetzelfde. Dat is niet alleen hun eigen schuld, de overheid heeft dat soms ook opgelegd. Zo moeten alle culturele instellingen nu nog een aanbod hebben op het gebied van cultuureducatie. De Amsterdamse Kunstraad signaleerde vorige maand al dat scholen last hebben van keuzestress. De Raad voor Cultuur wil graag meer maatwerk in de manier waarop instellingen bij de subsidieaanvraag worden beoordeeld. Nu gelden voor alle instellingen precies dezelfde criteria. Is het echt nodig dat alle instellingen aan cultuureducatie doen? Zou het niet beter zijn als sommige instellingen zich daarin specialiseren, en andere zich concentreren op andere zaken waar ze goed in zijn? Ook een criterium als publieksbereik kan best eens onder de loep worden genomen. Gaat het er alleen om hoeveel kaartjes een instelling verkoopt? Of is het ook belangrijk dat instellingen nieuwe doelgroepen trekken?

ILLUSTRATIE MONIQUE WUBRANDS

GERRIT BENNER

'Zeldzame puurheid' NRC
★★★★ de Volkskrant

fries museum en
museum belvédère

TOT EN MET 1 MAART 2015

Drents

'Perfekte expo' ★★★★★ NRC

Kazimir
MALEVICH

De jaren van de figuratie
t/m 15 maart 2015

DRENTSMUSEUM.NL

mk

MICHAEL
SAILSTORFER

KOPF UND
KÖRPER 28.9:14
- 25.1:15

Museum Kurhaus Kleef – Ewald Mataré-Verzameling
www.museumkurhaus.de

op het eerste gezicht
t/m 8 februari 2015

TEYLERS
museum

Oude meester

Het Centraal Museum organiseert in februari de eerste tentoonstelling ooit over Joachim Wtewael, de briljante Utrechtse schilder van erotische meesterwerken. Hoe komt zo'n grote internationale expositie tot stand?

'Joachim Wtewael was een warmbloedig man'

Door Arjen Ribbens

Joachim Wtewael (1566-1638) is geen Rembrandt, Frans Hals of Johannes Vermeer, schilders van wie een overzichtstentoonstelling als vanzelf leidt tot dranghekken en extra supposieten. Zelfs voor het correct uitspreken van zijn achternaam (*U-te-waal*) is vaak al hulp vereist.

Daar staat tegenover dat kenners Wtewael rekenen tot de grote vernieuwers in de schilderkunst van de Gouden Eeuw. Een status die spreekt uit recente veilingopbrengsten: zijn erotisch getinte schilderijtjes verwisselen voor miljoenenbedragen van eigenaar.

Het Centraal Museum Utrecht, dat eerder tentoonstellingen wijdde aan Jan van Scorel en Abraham Bloemaert, twee andere Utrechtse oude meesters, besloot vijf jaar geleden dat het tijd werd voor een grote expositie over Wtewael. Die tentoonstelling, de eerste ooit, gaat volgende maand open, en zal daarna doorreizen naar de National Gallery of Art in Washington en het Museum of Fine Arts in Houston.

Hoe krijg je dat als stedelijk museum voor elkaar, zo'n internationale samenwerking met veel grotere instellingen? En hoe maak je het publiek warm voor een relatief onbekende kunstenaar? Liesbeth M. Helmus, conservator oude kunst bij het Centraal Museum, geeft een kijkje in de keuken.

Rugwervel

Het moeilijkste moment in de voorbereiding? Helmus hoeft niet lang na te denken. Augustus vorig jaar brak ze op haar eerste vakantie­dag in Saint-Tropez een rugwervel bij een ongeluk op een speedboot. In een op maat gemaakt korset en languit liggend op een eerste­klas­stoel vloog ze drie weken later samen met haar zakelijk directeur naar New York en Washington. Helmus: „Jedereen verklaarde me voor gek. Maar de tijd begon te dringen. We moesten met de Amerikaanse musea hoognodig afspraken maken.”

Het Centraal Museum bezit met elf schilderijen, waaronder het enige zelfportret, de grootste collectie Wtewael ter wereld. Maar voor een grote overzichtstentoon­stelling – met onder meer 40 van de 120 schilderijen die van Wtewael bewaard zijn gebleven – kan je niet zonder een strategische partner, legt Helmus uit.

Lange tijd leek het Fine Arts Museum of San Francisco die partij te zijn. Het eerste projectplan schreef Helmus nog samen met de conservator daar. Maar eind 2012 haakte het Californische museum opeens af. Helmus: „We zijn anderhalf jaar aan het lijntje gehouden.”

Plotseling stond de expositie op losse schroeven. Bij het Mondriaan Fonds vroeg Helmus meteen 10.000 euro aan voor een ‘handelsreizigersmissie’ naar de VS. Bij de Amerikaanse musea in haar netwerk ging ze de belangstelling voor een Wtewael-tentoonstelling peilen. Het Metropolitan in New York reageerde lauw. Het J. Paul Getty Museum in Los Angeles wilde alleen de erotische schilderijtjes tonen, niet Wtewael's grote schilderijen met religieuze en mythologische onderwerpen. Maar in Houston en Washington had het Centraal Museum beet. In New York sprak Helmus ook met Anne W. Lowenthal, de grote Wtewael-deskundige, over de opzet van een tentoonstelling.

Projectplan

In april 2013 schreef Liesbeth Helmus een nieuw projectplan plus een begroting. Een paar maanden later zette ze, in haar korset, in New York en Washington met haar Amerikaanse partners de puntjes op de i. Wie doet wat? Hoe de kosten te verdelen? En wat wordt de titel van de tentoon­stelling?

Dat laatste bleek een struikelblok. Op aanraden van kunstkriticus Julian Spalding, een educatiegoeroe in museumkringen (zie kader), wilde het Centraal Museum publicitair de nadruk leggen op de kleine, erotische schilderijen van Wtewael. In Nederland staat op het affiche en de catalogus daarom *Liefde & lust* en een zinderend schilderij van een blote Venus en Mars. Te expliciet voor Washington en New York. Daar heet de expositie: *Pleasure & Piety*, plezier en vroomheid. Helmus: „Wij wilden benadrukken dat Wtewael een warmbloedig man was, die plezier had in het schilderen.”

Half september 2013, zeventien maanden voor de opening in Utrecht, had Helmus haar plannen rond. Maar op dat moment was er nog geen bruikleen­aanvraag de deur uit, stond voor de catalogus nog geen letter op papier, en moesten de benodigde fondsen nog worden geworven.

Heel kort dag, zegt ze. „In Amerika moeten catalogi een jaar van tevoren klaar zijn.

We zijn anderhalf jaar aan het lijntje gehouden
Liesbeth M. Helmus,
conservator

En als je bij grote musea als het Louvre een bruikleen aanvraagt, duurt het wel een jaar voor je antwoord krijgt.”

De National Gallery in Washington benaderde de Amerikaanse bruikleengevers, Helmus ging in de slag met de Europese musea en verzamelaars. Helmus: „Gelukkig bleek het enthousiasme voor de tentoonstelling onder collega's groot.” Niettemin moest ze soms zwaar geschut inzetten. „Een brief is bij belangrijke bruiklenen niet genoeg. Je moet persoonlijk contact zoeken en gebruikmaken van je connecties.” Neem het museum in Braunschweig. Daar leek een bruikleen moelijk, tot de invloedrijke Nederlandse kunsthandelaar Bob Haboldt op verzoek van Helmus een goed woordje deed bij de directeur.

Het editorial department van de National Gallery in Washington (Helmus: „Een hele afdeling!”) bleek bereid de productie van de catalogus op zich te nemen. Helmus beloofde in ruil de administratieve afhandeling van de bruiklenen te doen.

Februari vorig jaar verstuurde het Centraal Museum de eerste ondersteuningsverzoeken aan de culturele fondsen. Drie maanden later zegde het Mondriaan Fonds een ton toe. Uiteindelijk haalde het museum een half miljoen euro bij elkaar, het merendeel uit eigen middelen. Helmus: „Je begint altijd met een droomscenario, een lange lijst van wensen. Als duidelijk is hoeveel geld je bij elkaar krijgt, stel je de plannen bij.”

Afgelopen zomer werkte de conservator door om de teksten voor de catalogus af te krijgen. Pas toen ontwerper Ramin Visch haar artikelen las, kreeg hij ideeën hoe hij de tentoonstelling in de stallen van het Centraal Museum zou inrichten: in donkere kleuren met veel rood en voor de erotische koperschilderijtjes bouwde hij twee kamers in de grote ruimten.

Op hoeveel bezoekers zij rekent? Verkeerde vraag, zegt Liesbeth Helmus. „Je moet vragen op hoeveel bezoekers ik hoop.” Haar droom is 150.000 bezoekers in drie maanden tijd. Misschien niet realistisch, zegt ze, maar Joachim Wtewael is het waard: een meester-verteller, wiens werken over liefde, jaloezie en lust van alle tijden zijn.

Liefde & lust. De kunst van Joachim Wtewael (1566-1638). 21 febr t/m 25 mei in het Centraal Museum Utrecht. Catalogus 29,95 euro. Inl: centraalmuseum.nl

Joachim Wtewael, **Venus en Mars verrast door Vulcanus**, 1601. Olieverf op koper, 20,8×15,7 cm (collectie Mauritshuis, Den Haag)

Zakenman annex kunstschilder

Joachim Wtewael (1566-1638) was een Utrechtse zakenman annex kunstschilder. Hij handelde succesvol in vases en schilderde voornamelijk historische stukken: bijbelse en mythologische voorstellingen in een verfijnde stijl naar Italiaans voorbeeld: in de trant van Michelangelo en Rafaël. Zeer geliefd zijn ook zijn schilderijtjes

op klein formaat, soms geschilderd op koper, met vaak een sterk erotisch karakter. Schilderijen van zijn hand bevinden zich in musea over de hele wereld. Maar het Centraal Museum Utrecht bezit met elf schilderijen de grootste Wtewael-collectie ter wereld. Daarbij is het enige bewaard gebleven zelfportret van de schilder.

Joachim Wtewael,
Zelfportret
(detail), 1601
FOTO CENTRAAL
MUSEUM

Julian Spalding: 'Laat de schilder tot leven komen'

Drie horden moet het Centraal Museum nemen om van de Joachim Wtewael-tentoonstelling een publiekstrekker te maken. Dat is de conclusie van Julian Spalding, de Britse kunstkriticus en voormalig museum­directeur. Naar aanleiding van een artikel in deze krant, waarin Spalding in juli 2013 de collectiepresentatie van het vernieuwde Rijksmuseum veroordeelde (kop: 'Waarom het Nieuwe Rijks is mislukt'), nodigde het Centraal Museum hem uit voor een advies over de Wtewael-tentoonstelling.

Spalding moest lachen om het verzoek, zegt hij. „Zelfs in Utrecht kende niemand Wtewael. Zijn kunst is bovendien het product van een tijd die zo verschilt van de onze. Ik kan me geen moeilijker opdracht voorstellen.”

Na twee dagen in het museum te hebben doorgebracht, raakte Spalding steeds enthousiaster over Wtewael's kunst. „Zijn werk is zeer intens en ook, hoewel verpakt in een complexe, voor ons vreemde mythologie, heel persoonlijk. Ik zag een menselijk verhaal.”

Je moet bezoekers mee terug in de tijd nemen, hield Spalding de museummedewerkers voor. „Maak duidelijk dat fantasie destijds alleen kon worden verbeeld door haar te schilderen. En nog ingewikkelder: neem bezoekers mee in de toenmalige, door het geloof bepaalde gedachtenwereld.”

Tweede opgave, volgens Spalding: laat de schilder zelf tot leven komen. „Geef bezoekers het idee dat je Wtewael ontmoet, dat je hem en zijn familie leert kennen. Zijn seksleven was een belangrijk en zeer ongebruikelijk aspect in dit verhaal.”

Spalding droeg zijn gehoor ten slotte op van de tentoonstelling zo'n visuele belevens te maken, dat de bezoekers er met mond-tot-mondreclame een succes van maken. Spalding: „Met advertenties lok je geen bezoekers naar een schilder die niemand kent.”

De kunstkriticus reikte de museummedewerkers diverse manieren aan om de drie horden te nemen. Spalding: „Ik heb ze voorgesteld dat ze een potentiële winnaar in handen hebben, een tentoonstelling waar nog jaren over zal worden gepraat. Wtewael is echt een briljante kunstenaar, zeker met zijn miniaturen op koper.”

Spalding is nieuwsgierig naar de gekozen oplossingen. Hij zal de eerste zijn die de tentoonstelling volgende maand ziet, want het museum nodigde hem uit de expositie te openen.

Hollywood

Het nieuwe filmseizoen biedt dit jaar opvallend veel vervolgen op bestaande successen. Regisseurs gieten virtuoos oude wijn in nieuwe zakken. Niet te slaafs, niet te origineel: dan steigen de fans van het eerste uur.

2015 wordt jaar van vervolgfilm

Door Coen van Zwol

In de actiefilm *Back to the Future 2* vliegt de held Marty McFly met een tijdmachine naar het jaar 2015. Daar wordt hij aangevallen door een hologram van een haai: reclame voor de film *Jaws 19*, zo blijkt. Hollywood was in 1985, toen *Back to the Future* uitkwam, al in de ban van 'sequelitis': de productie van voorspelbare serie-films. Dat resulteerde op termijn in verveling en toenemend succes voor *indies*: eigenzinnige films van kleine, onafhankelijke productiemaatschappijen. Tot die *indies* halverwege de jaren 90 zoveel Oscars, prestige en winstmarge oppeuzelden dat de grote studio's ook maar op avontuur gingen. Anno 2015 zijn we *Back to the Past*: dertig jaar na dato draait het in Hollywood opnieuw om voorspelbaarheid en replicatie. Nu het blijkt te lonen om enorme budget-

Waarom galopperen die voorheen zo bloeddorstige vleeseters opeens vreedzaam naast de held door een bos?

ten in een beperkt aantal spektakelfilms te steken - het 'blockbustermodel' - sluit men elk risico uit. Want juist oorspronkelijke concepten - *Jon Carter*, *47 Ronin*, *Edge of Tomorrow* - draaien in Hollywood opvallend vaak uit op een fiasco. Dus biedt Hollywood ouderwets veel genummerde films: *Ted 2*, *Night at the Museum 3*, *Pitch Perfect 2*, *Mission Impossible 5*, *Furious 7*, *James Bond 24* en *Magic Mike XXL*, om er een paar te noemen. Maar dat is niet waar fans zich echt over opwinden: dat zijn 'reboots'. Zoals pretparken steeds dezelfde achtbanen verbergen achter steeds nieuwe decors, zo zijn grote filmseries om de zoveel jaar toe aan een opfrisbeurt. Jonge acteurs in net iets andere omstandigheden (*re-imagining*), terug naar het begin (*origin stories*), bijfiguren met een eigen serie (*spin-offs*) of - momenteel nogal in trek - assembles van (super)helden: Batman vs Superman, Spider-Man vs The Avengers.

Afstoffen
De nieuwe heersers van Hollywood, regisseurs als J.J. Abrams of Joss Whedon, gieten virtuoos oude wijn in nieuwe zakken. Het draait bij hen om afstoffen, sampelen, recombineren en herverpakken met behoud van nestgeur. Dat is een delicate operatie. Niet te slaafs, niet te origineel: dan steigen de fans van het eerste uur. Maar vind je de juiste verhouding, dan kan de studio weer jaren vooruit. In 2015 hoopt Hollywood drie grote series te reanimeren. Voorop *Star Wars*: zal J.J. Abrams erin slagen om na *Star Trek* ook de dichtgeslibde aderen van deze beroemde sf-serie te dotteren? De anticipatie voor zijn in december geplande zevende deel -

Drie vervolgfilms die in 2015 verschijnen: **Terminator: Genisys** (boven), **The Force Awakens** (midden) en **Jurassic World** (onder)

The Force Awakens - is zo immens dat de film nauwelijks kan mislukken: de eerste trailer trok vorige maand in een paar dagen al 52 miljoen kijkers. Even vertrouwd oogt de trailer van *Jurassic World*: deel 4 van *Jurassic Park* (1993). Ook ditmaal ontsnappen dinosauriërs uit de drastisch gemoderniseerde die-rentuin om personeel en bezoekers te verorberen. En net als bij *Star Wars* bevat de filmtrailer genoeg prikkelende details om internet aan het gonzen te krijgen. Wat betekent die renbaan met velociraptors bijvoorbeeld? En waarom galopperen die voorheen zo bloeddorstige vleeseters opeens vreedzaam naast de held door een bos? Gaat het soms om intelligente dino's, gemixt met menselijk DNA? De trailer van *Terminator: Genisys* (deel 5) mixt al net zo handig vraagtekens met bekende elementen. Als in *Terminator* (1984) sturen machines een robot terug in

Het draait in Hollywood nu om afstoffen, sampelen, recombineren en herverpakken met behoud van nestgeur

de tijd om de moeder van John Connor te doden, die de opstand tegen de machines leidt. Maar ditmaal belanden ze in een alternatief verleden waarin de oude Arnold Schwarzenegger het opneemt tegen zijn jongere evenbeeld, plus de robots van vloeibaar metaal uit andere Terminator-delen. **Hutspot**
Dat klinkt als een rommelpotje, maar nu filmbudgetten de 200 miljoen dollar naderen - volgens gelekte e-mails van Sony dreigt de nieuwe *James Bond* zelfs 300 miljoen te kosten - is het hoofdzakelijk risico uit te bannen. Een beetje blockbuster is een hutspot van succesvolle ingrediënten. Als het monster dat zichzelf vorig jaar in de film *I Frankenstein* voorstelde als 'een dozijn gebruikte onderdelen uit acht verschillende lijken'. Aan de regisseur de taak die zo bekwaam aan elkaar te naaien dat het publiek zich niet stoort aan de naden. Met zo weinig speelruimte zal ook in 2015 de uittocht van talent richting televisie doorzetten: kanalen als HBO en Netflix bieden wel geld en artistieke vrijheid. De achterblijvers mogen op hun best variëren op bekende thema's. Zo komt Joe Wright (*Anna Karenina*) in 2015 met *Pan*, een film over de jeugd van Peter Pan. Bekijkten we in *Frankenstein* de jeugd jaren van Victor Frankenstein, ditmaal gezien door de ogen van zijn assistent, de lijkenpikker Igor (Daniel Radcliffe). En hervertelt Ron Howard de sage van Moby-Dick, *In The Heart of the Sea*, als een 'origin story': het ware verhaal van walvisvaarder Essex die in 1820 door een rancuneuze walvis tot zinken werd gebracht. Voor avontuur moet je de komende jaren niet in Hollywood zijn.

Adele

Het is alweer bijna vier jaar geleden dat de Britse popdiva Adele haar succesvolle album '21' uitbracht. Inmiddels wordt reikhalzend uitgekeken naar een opvolger, die in 2015 wordt verwacht. Lijdt Adele aan een writer's block?

Al drie jaar geen liefdesverdriet

Door Jan Vollaard

Ze had nog maar één ambitie, verklaarde Adele eind 2011 na het ongekende succes van haar album *21*: „Verdwijnen in obscuriteit om een groentetuintje te beginnen.” Het was een enerverend jaar geweest waarin de zangeres uit het Engelse Tottenham (Noord-Londen) records had gebroken met de miljoenenverkoop van haar tweede album. De teller stond op 17 miljoen wereldwijd. In februari 2012 nam ze maar liefst zes Grammy Awards in ontvangst, in categorieën waar ze Katy Perry, Mumford & Sons, Lady Gaga en Rihanna het nakijken gaf. Adele Adkins, toen nog maar 22 jaar jong, was in luttele jaren de grootste artiest ter wereld geworden. Tijd om in een groentetuintje te schoffelen kwam er niet. Ten minste 21 miljoen mensen kijken reikhalzend uit naar haar volgende album, want zoveel exemplaren gingen inmiddels over de fysieke en/of digitale toonbank van de vorige. Adele kreeg er nog vier Grammy's bij, onder andere voor haar titelsong van de James Bondfilm *Skyfall*. Ze moest optredens afzeggen wegens stemproblemen en onderging een keeloperatie. Bij de Grammy-uitreiking zong ze alweer, maar twee maanden later verklaarde ze het rustiger aan te gaan doen om een nieuw album voor te bereiden. Twee jaar dacht ze daarvoor nodig te hebben. Het was hard gegaan met de zangeres die nog maar drie jaar eerder de wereld veroverd had met haar debuutalbum *19*, dat soepel laveerde tussen pop, jazz en soul. Vergelijkingen met Dusty Springfield en Amy Winehouse kon ze makkelijk de baas. Na de wat schutterige optredens uit haar beginperiode, onder andere in *Paradiso* op 8 april 2011, ontwikkelde ze zich tot een podiumpersoonlijkheid met de vanzelfsprekende uitstraling van een soul-diva. Onderdeel van haar talent was dat Adele zelf in belangrijke mate verantwoordelijk was voor de composities waarin ze haar eigen emoties en liefdesperikelen centraal stelde. Producers Jim Abiss en (op het tweede album) Paul Epworth en Rick Rubin hielpen haar bij het realiseren van onopgesmukte, doorleefde muziek waarin haar veelzijdige en warme stem optimaal tot zijn recht kwam.

Liefdesverdriet
Een belangrijke ontwikkeling na het van liefdesverdriet en wachten op de 'one and only' doordrenkte *21* is dat Adele inmiddels haar grote liefde lijkt te hebben gevonden. In januari 2012 maakte ze haar relatie met ex-bankier en 'entrepreneur in goede doelen' Simon Konecki openbaar. In oktober dat jaar werd hun zoon Angelo geboren. Geruchten over een verloving of

een geheim huwelijk werden weggewimpeld. Afgelopen Kerst maakte Adele via Twitter bekend dat ze nog steeds samen is met haar 'boyfriend' en de vader van haar kind. Als het waar is dat liefdesverdriet een goudmijn is voor een songschrijver, dan moest Adele het in de afgelopen drie jaar zonder die van tranen doordrenkte bron van inspiratie stellen. Bij haar 26ste verjaardag in mei vorig jaar postte Adele een cryptisch bericht op Twitter: „Bye bye 25... See you again later in the year.” De boodschap werd uitgelegd als de aankondiging van een nieuw album, gemaakt in haar 25ste levensjaar zoals *19* en *21* ook naar haar leeftijd bij het opnemen van de muziek hadden verwezen. Er werd gespeculeerd dat Adele, in navolging van Beyoncé, haar nieuwe plaat onaangekondigd via iTunes zou laten verschijnen. Songschrijvers James Ford, Kid Harpoon, Ryan Teddens, Phil Collins en Diane Warren verklaarden betrokken te zijn bij schrijfsessies met de zangeres. Vooral die laatste twee zijn opmerkelijk: Warren is de door de wol geverfde professional achter songs als Celine Dion's *Because You Loved Me* en Collins scoorde zijn grootste hits in de jaren tachtig, solo of als zanger van Genesis.

Writer's block
Heeft Adele last van een *writer's block* en doet ze daarom een beroep op die enigszins oubollige veteranen uit het songschrijversgilde? Feit is dat haar platenmaatschappij XL in oktober vorig jaar een lagere winstverwachting dan in eerdere jaren aankondigde, met de reden dat Adele in 2014 geen nieuw album zou uitbrengen. Intussen is er alle reden om te vermoeden dat het dit jaar wel zal gebeuren. Haar afwezigheid in Londen bij de Band Aid 30-sessie van november vorig jaar werd door insiders verklaard wegens haar drukke werkzaamheden aan het nieuwe album. Columniste Bryony Gordon van *The Telegraph* gaf de zangeres groot gelijk niet op te komen draven bij die „zichzelf feliciterende orgie van belastingontduikers”. In plaats daarvan doneerde Adele stilzwijgend een bedrag aan Oxfam. Terug naar november 2010, toen Adele Adkins in een Amsterdams hotel naar hartelust vertelde over de muzikale inspiratie die ze in de VS opdeed. De chauffeur van haar toerbus had haar kennis laten maken met country en die eerlijke, simpele muziek was haar nieuwe passie. Ze droeg een bloemetjesjurk en vroeg samenzweerderig of de deur van de hotelkamer open mocht, zodat ze stiekem kon roken tijdens het interview. Roken doet ze niet meer, maar haar muziekhart klopt nog altijd op de juiste plaats. Hoe lang het ook gaat duren; nieuwe muziek van Adele is het wachten waard.

Adele moest het zonder inspiratiebron stellen

Adele in 2013 bij de Oscaruitreiking in Hollywood

FOTO: JASON MERRITT / GETTY IMAGES

Interview Ruth Mackenzie

Het Holland Festival heeft een nieuwe directeur, de Britse Ruth Mackenzie. Haar ideaal: topkunst voor een breed publiek dat ook zelf actief meedoet. „Come and join the elite!”

‘Kunst helpt ons om de wereld beter te begrijpen’

Door Mischa Spel en Herien Wensink

Haar kamer, boven in het Muziekgebouw aan ’t IJ, vindt ze „marvellous”. Het panoramisch uitzicht over het IJ inspireerde zelfs de aankoop van een appartement op het KNSM-eiland. Een fijn fietstochtje, zou je denken. „Fietsen!? Oh nee, ik ben als voetganger al als de dood om overreden te worden”, lacht ze. De vraag is hoeveel vrije uren Ruth Mackenzie (1957) überhaupt in haar Amsterdamse appartement zal doorbrengen. Ze combineert het directeurschap van het Holland Festival met een baan als „interim launch director” van The Space in Londen, digitaal kunstplatform van de Arts Council en de BBC - al verwacht ze dat die verantwoordelijkheid vanaf maart minder belastend zal zijn omdat ze dan geen directeur meer is. Daarnaast is ze - geen verrassing voor wie haar volgt op Twitter - 250 avonden per jaar van huis. „Ik ga erg graag naar voorstellingen en concerten. Het aanbod in Amsterdam benijdde ik al jaren. Jullie hebben Toneelgroep Amsterdam, het beste theatergezelschap ter wereld. Jullie hebben het Concertgebouworkest, een van de beste orkesten. Het Nationale Ballet, en De Nationale Opera - óók supertop. Al voor ik werd aangesteld kwam ik al veel en graag in Amsterdam. De Romeinse tragedies van TGA heb ik vijf keer gezien. Minstens.”

Publieksparticipatie Mackenzie werd geboren in Reading, een universiteitsstadje op zestig kilometer ten westen van Londen. Met haar ouders, Zuid-Afrikaanse journalisten, woonde ze daarna in Londen. „Ik geloof dat ik een vrij lastig kind was”, vertelt ze. „Mijn redding was dat mijn ouders me meenamen naar de Finchley Childrens Music Group. Dat is een gerenommeerd kinderkoor dat gespecialiseerd is in eigentijdse klassieke muziek. Daár leerde ik zingen en echt luisteren. Omdat we alle muziek noot voor noot tot samenklanken opbouwden, zijn de ‘moderne’ klanken in eigentijdse muziek nooit wezensvreemd voor me geweest.” In Cambridge studeerde Mackenzie Engels en speelde ze ook zelf toneel - omringd door generatiegenoten als regisseurs Simon McBurney, Annabel Arden, Roger Michell en Stephen Fry. „Ik was een vrij slechte actrice”, zegt ze. „Schrijven en regisseren heb ik trouwens ook gedaan, en ook daarin waren anderen beter. Gaandeweg ontdekte ik dat ik wel een goede programmeur en producent was.” Achteraf gezien was vooral het koorlidmaatschap een levensveranderende gebeurtenis, zegt ze. „Als ik zelf niet actief aan de kunsten had deelgenomen, zat ik nu niet hier.” Het is precies die kunstopvatting die Mackenzie - kek zwart jasje, hoge hakken, korte zilver-

grijze coupe - onderscheidt van haar voorganger Pierre Audi, die artistiek directeur van De Nationale Opera die het Holland Festival tien jaar lang leidde. Onder Audi was er wel opera op een groot scherm in het Oosterpark, maar publieksparticipatie en interactie trof je in zijn programma’s niet of nauwelijks aan. Mackenzie besteede bij haar programmering van de Culturele Olympiade in Londen (2012) juist opvallend veel aandacht aan publieksparticipatie. Er was een jeugdorkest samengesteld via YouTube-audities en vijf miljoen mensen dansten in de straten van Londen onder begeleiding van professionele choreografen. „Een van de beste manieren om mensen bij kunst te betrekken is ze deelnemer te maken en ze hun eigen creativiteit te laten ontwikkelen”, vindt ze. Concrete projecten voor het Holland Festival wil ze nog niet noemen. Maar haar ogen beginnen te stralen als ze het heeft over de productie *Bordergame* van het National Theatre of Wales, waaraan ze onlangs meedeed. „Wij - het publiek - waren actieve deelnemers in een project over immigratie. Je was óf live een vluchteling, overgeleverd aan mensenhandelaren, of je deed online mee als grenspolitie. De kunst is altijd de online ervaring net zo spannend te laten zijn als de echte, maar hier was de verdeling goed: de online spelers hadden alle macht. Het was geweldig.” Pierre Audi en Mackenzie hebben in hun smaak ook veel gemeen. Wie MacKenzies invulling van de Culturele Olympiade doorbladert, ziet voorstellingen van Robert Wilson, Peter Brook, Peter Sellars en Deborah Warner - de-

zelfde ‘gevestigde avant-garde’ als het afgelopen decennium de kleur van het Holland Festival bepaalde. „Pierre en ik delen helden”, beaamt ze. „Mijn komst hier ontkent geen revolutie, *I loved it as it is*. Amsterdam neemt het festival een beetje voor lief, maar dit is een van de allerleukste ere-divisiefestivals in Europa; een van de weinige plekken waar opkomende talenten én de allergrootsten worden getoond en omarmd.” En Mackenzie heeft recht van spreken. Ze was programmeur bij de Wiener Festspiele, directeur van de Scottisch Opera en cultureel adviseur van de Britse regering, maar leidde ook al verscheidene culturele festivals: naast de Olympiade ook in Chichester en Manchester. Juist daarom is het Holland Festival haar ‘droombaan’, zegt ze. „Het gras is hier gewoon groener. Dat je een driedaags programma met de muziek van componist Luigi Nono kunt uitverkopen, dat is uniek.” Dat het festival ook een beetje een feestje zou zijn voor de *happy few*, wijst Mackenzie van de hand. „Met 82 procent zaalbezetting is de kaartverkoop extreem goed! Ik keek daar vanuit eerdere functies juist altijd jaloers naar. En dat publiek komt uit heel Nederland: maar 39 procent is Amsterdams.” Natuurlijk is het een uitdaging om ook voor nieuw publiek met weinig geld je deuren te openen, erkent ze. „Iedereen verdient topklasse. Je hebt *early adopters* - onze vaste achterban - en mensen die wel ontvankelijk zijn voor topkunst, maar voor wie je meer moeite moet doen.” De nieuwe vormgeving van affiches en brochure is een eerste stap. Maar de oplossing schuilt wat

haar betreft niet in populairder programmeren, zoals het festival poogde met voorstellingen als de Broadway-musical *Fela!* en *War Horse*. „Voor mij bestaat er geen tegenstelling tussen toegankelijk en excellent”, zegt ze. „Vergelijk het met sport. Daar betekent ‘elite’ gewoon: het beste. Maar in de kunst is elitair verdacht. Waarom? Onze kaartjes zijn een stuk goedkoper dan die van een voetbalwedstrijd. Dus ik zou willen zeggen: *Come and join the elite!*” Dat sport voor een groot publiek gemakkelijker te volgen zou zijn dan kunst, vindt Mackenzie onzin. Met nadruk: „Daar ben ik het totaál niet mee eens! Kunst hoort bij de mens. Kijk naar de oertijd: we ontdekten vuur, vonden eten en zochten onderdak in een grot. Maar meteen daarna gingen we tekenen, elkaar verhalen vertellen en muziek maken. Kunst helpt ons onze wereld te begrijpen. Niet voor niets werden de meeste grote Europese kunstfestivals kort na de Tweede Wereldoorlog opgericht. Europa was verwoest, en wat gingen we doen? Kunst maken.”

Theatervernieuwers Sinds de oprichting - in 1947 - heeft het Holland Festival een ‘traditie van vernieuwing’, stelt Mackenzie. Het ontdekte en koesterde vele muziek- en theatervernieuwers. Componisten als Stockhausen, Britten en Boulez. Theatermakers als Wilson, Brook en The Wooster Group. Choreografen als Pina Bausch en Anne Teresa De Keersmaeker. Een kanttekening daarbij is dat wie 65 of 30 jaar geleden vernieuwend was, dat nu niet altijd meer is. Mackenzie draait die gedachte liever om. „Dat je als kunstenaar lang meedraait, wil niet zeggen dat je op safe speelt. Pierre Boulez is straks negentig, maar hij staat op het festival omdat hij al zijn hele carrière vernieuwend is. Ik doe niet aan leeftijdsdiscriminatie; jonge mensen hebben niet het monopolie op vernieuwing! Maar we moeten ook de Boulezen en de Wilsons van twintig en dertig vinden. Waar het mij om gaat, is dat het festival in 2025 nog net zo innovatief is als het in de beginjaren was.” Het programma van 2015 wordt eind deze maand bekendgemaakt - eerder dan voorheen, om de verkoopperiode te verlengen. Vier producties werden al onthuld voor Kerst. Boulez is daarbij. Maar ook de opera *The End* van de Japanse componist Keiichiro Shibuya (41), met in de hoofdrol het bizarre tienerpopidool Hatsune Miku: een zingend hologram in schooluniform. Mackenzie, lachend: „Als dat geen verjonging is! Miku is in Japan een fenomeen; ze heeft 2,5 miljoen Facebookvrienden, goeddeels onder de twintig, en verzorgde het voorprogramma voor Lady Gaga. Natuurlijk is het vreemd: een opera met een hologram als hoofdpersoon, met een stem uit de computer. Ik was vooraf heel sceptisch. Maar toen ik de voorstelling zag, moest ik huilen - net als driekwart van het publiek.”

Culturele omnivoor schreef toneelstukken, was operadirecteur en cultureel adviseur

Ruth Mackenzie (1957) werd geboren in Reading, Groot-Brittannië. Ze studeerde aan Cambridge en de Sorbonne. In 1980 was ze medeoprichter van Moving Parts Theatre Company, een socialistisch-feministisch gezelschap waarvoor ze enkele toneelstukken schreef. Daarna was ze onder meer artistiek directeur van het Bradford

Multicultural Festival, directeur van het Notting-ham Playhouse en dramaturg bij de Wiener Fest-wochen. Mackenzie gaf leiding aan The Scottish Opera, het Chicester Festival en het Manchester International Festival, en was tussen 1999 en 2002 cultureel adviseur van het Britse ministerie van Cul-

tuur, Media en Sport. Tussen 2010 en 2012 leidde ze de Culturele Olympiade in Londen. Momenteel combineert ze de tijdelijke functie van interim launch director bij het digitale kunstplatform The Space met het directeurschap van het Holland Festival. Mackenzie woont afwisselend in Londen en Amsterdam.

Ruth Mackenzie, directeur van het Holland Festival: „Het publiek verwacht een rijk aanbod met veel kleuren en smaken.”

Van de rest van het programma wil Mackenzie één troef al wel onthullen: in het Concertgebouw komt een evenement in navolging van The Proms in de Royal Albert Hall in Londen, dat wel eens is omschreven als ‘het meest democratische muziekfestival ter wereld’. Het idee van de ‘Amsterdamse Prom’: twaalf uur klassieke muziek door de beste orkesten ter wereld in het Concertgebouw, opgedeeld in vier concertblokken die elk toegankelijk zijn voor 10 euro per plaats. Let wel: staplaats. Zonder stoelen kunnen in het Concertgebouw tweeduizend mensen naar muziek luisteren alsof ze op een popfestival zijn. En wie liever zit, kan terecht op een van de zevenhonderd duurdere zitplaatsen op podium en balkon. Mackenzie: „The Proms zijn een geweldig concept. Omdat de kaarten goedkoop zijn, maar ook omdat de ervaringsvorm anders is - en daarmee de sfeer. Klassieke muziek wordt er informeler van als iedereen staat of ligt, toegankelijker.”

Ik doe niet aan leeftijdsdiscriminatie; jonge mensen hebben niet het monopolie op vernieuwing!

Eén nadeel: financieel zal de Amsterdamse Prom het Holland Festival niet veel verder helpen. Bij de cultuurolympiade kon Mackenzie werken met 100 miljoen. Bij The Space met 16 miljoen. Bij het Holland Festival moet ze het doen met 6 miljoen - een zeer krap budget in vergelijking met vergelijkbare festivals elders in Europa. „Dat is een groot punt van zorg”, erkent ze. „Het dwingt je het allerbeste te kiezen, terwijl je toch ook avontuurlijk moet zijn. Dat je daarvoor bijna alles in samenwerking met andere instellingen moet produceren, vind ik niet erg. Dat is gewoon slim omgaan met gemeenschapsgeld. En zoals Boulez ooit zei: de beste waakhonden hebben honger. Weinig hebben maakt gretig en alert. Ik moet ons budget zo creatief mogelijk gebruiken, daar ben ik zeer zorgvuldig in.” Onder Audi is het festival gegroeid. Producties worden of van elders ingevlogen, of met andere partners gecoproduceerd. De optie te kiezen voor een minder omvangrijk, maar meer ‘eigen’ programma, wijst Mackenzie van de hand. „Het publiek verwacht een rijk aanbod met veel kleuren en smaken. De oplossing is geen kleiner programma, maar een groter budget. We hebben dringend meer bemiddelde vrienden nodig. Dat gaat ook lukken. Ons merk is sterk, het bereik groot. En het kan nog groter.”

FOTO MARTIJN VAN DE GREENDT

Jong talent

Ze hebben zich in de afgelopen jaren al flink in de kijker gespeeld. Nu staan ze aan het begin van een jaar dat hun veel moet gaan brengen. Vier portretten van talenten van wie we in 2015 veel verwachten.

Klassiek:
Gijs Leenaars

Nuchtere koor- en orkest-dirigent

Kun je over een Rijzende Ster spreken als iemand gestaag wereldcarrière maakt? Toch maar even, want echt wereldberoemd is de geweldige koordirigent Gijs Leenaars (1978) nog niet. Terwijl daar wel alle aanleiding voor is.

Leenaars begon piepjong. Hij was zes toen hij als „vervelend” jongetje op pianoles moest. Als puber begeleidde hij eerst koren als pianist. Toen een lokaal koor zonder dirigent zat, sprong hij zelf in het diepe. Met zijn nuchtere, montere karakter en veeleisende muzikaleit bleek hij er gevoel voor te hebben. Van één koor werden het drie. Staatsexamen piano deed Leenaars naast de middelbare school, daarna volgden lessen orkestdirectie en studies koordirectie en zang aan het Conservatorium van Amsterdam. Nog tijdens zijn opleiding werd hij assistent-dirigent van het Groot Omroepkoor en verzorgde instuderingen voor onder meer Mariss Jansons, Nikolaus Harnoncourt en Valery Gergiev. In 2012 werd hij zelf chef van het Omroepkoor en werkte daarnaast met talloze an-

dere koren, waaronder Cappella Amsterdam, het Nederlands Studenten Kamerkoor en zijn eigen Bachkoor Holland, waaraan hij nog steeds verbonden blijft.

Maar dit jaar volgt ook zijn toetreding tot de eredivisie. Leenaars wordt chef van het Rundfunkchor Berlin, waar hij ook programma's in combinatie met orkest zal dirigeren - zoals *Ein deutsches Requiem* van Brahms op tournee. Zo'n twaalf weken per seizoen staat hij voor het koor, want als je het dan doet, neem dan ook de verantwoordelijkheid om grondig te werken aan klank en intonatie. Daarnaast rest genoeg tijd voor zijn andere ambitie: zich behalve als koordirigent ook als orkest-dirigent te ontwikkelen. In Nederland kunnen we hem dit kalenderjaar nog horen voor het Residentie Orkest en het Radio Filharmonisch Orkest. Het verschil in metier is kleiner dan men vaak denkt, vindt Leenaars. Muziek is muziek. „Het gaat erom dat je iets wilt en dat je dat voor elkaar krijgt.”

Mischa Spel

Beeldende kunst:
Magali Reus

Minimalistisch en menselijk

In het afgelopen jaar hoorde je haar naam al regelmatig rondzingen. Ze deed mee aan groepstentoonstellingen in Haarlem, New York, Zürich, Kassel, Milaan, Hannover en Lausanne. Het toonaangevende kunsttijdschrift *Artforum* besprak haar expositie in de Londense galerie The Approach. En de nieuwe directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam, Beatrix Ruf, kondigde bij haar aantreden in november aan graag met haar samen te werken.

Maar 2015 belooft een nog succesvoller jaar te worden voor Magali Reus (Den Haag, 1981). Ze is druk bezig met de voorbereiding van een solotentoonstelling die op 2 mei opent in het Sculpture Center in New York, in juli doorreist naar The Hepworth in Wakefield en in oktober te zien zal zijn in de Westfälischer Kunstverein in Münster. Ze zal er haar koele, strakke sculpturen laten zien waarmee ze in korte tijd zo'n enorme internationale belangstelling wist te trekken. Zoals haar installaties met metalen blokkendozen die nog het meest op pastelkleurige koelkasten lijken, maar geen *readymades* zijn. Of haar composities van pannen, die ze zelf met de hand in de gewenste vorm hamerde.

Reus begon in 2001 aan de Gerrit Rietveld Academie, maar verhuisde na het basisjaar naar Londen om Goldsmiths College te volgen, waar ze in 2008 cum laude afstudeerde. In 2013 kreeg ze een residency aan de Rijks-

akademie in Amsterdam, maar inmiddels werkt Reus weer vanuit Londen.

Reus is duidelijk beïnvloed door de minimalistische beeldhouwtraditie van Donald Judd en Carl Andre - het formele, meedogenloze gezag van hun werk noemt ze een „onvermijdelijke erfenis”. Haar beelden hebben op het eerste gezicht dezelfde perfecte, industriële uitstraling. Wie beter kijkt, ontdekt al snel onvolkomenheden en smetten in haar installaties. Onder de gladde oppervlakken tref je handgemaakte vertalingen van verkoelde etensresten of verkreukelde takeawaybakjes. Achter die afstandelijke beelden blijken menselijke verhalen te schuilen. In die zin heeft het werk van Reus meer affiniteit met de maatschappelijk betrokken, verhalende beelden van Paul Thek en David Hammons.

Reus ziet schoonheid in alledaagse spullen en plekken. Ze liet zich inspireren door de industrieel vervaardigde opklapstoeltjes die te vinden zijn in de trein en wachtruimtes in de openbare ruimte. Ze is geïnteresseerd in de relaties tussen duurzaamheid en vergankelijkheid, tussen industriële producten en alledaags afval. Want waarom zou het één een interessanter beeldhouwmateriaal zijn dan het ander? Juist in de meest nederige materialen, vindt Reus, zijn er vaak „momenten van extreme elegantie, humor of ruïneuze schoonheid te vinden”.

Sandra Smallegange

Rijzende sterren

Theater:
Joke Emmers

Rauw en geraffineerd tegelijk

Schaamteloosheid en fysieke humor, dat is de kracht van Joke Emmers (24) op toneel. Ze huft rond in haar bh, tongzoent een slagroomtaart of wurmt haar (vol-slanke) lijf in een te krap rokje. Maar dat alles zeker niet met slapstickdoeleinden alleen. Haar tekstbehandeling is even sterk als haar mimiek. Onder de kolder schuilt melancholie en tragiek. Die combinatie van fysiek vertoon en subtiel, gelaagd spel maakt Joke Emmers rauw en geraffineerd tegelijk. Ze is eigenlijk verlegen en zelfs een beetje preuts, zegt Emmers. Maar op toneel dan mag ze, dan gaan alle remmen los.

Emmers (Neerpelt, 1990) studeerde toneel aan het Koninklijk Conservatorium van Antwerpen. Helden, voorbeelden en inspiratie haalt ze uit de hoge én lage cultuur: uit Ibsen, Molière en de *Abele Spelen*, maar net zo goed bij James Dean, Marilyn Monroe en Eminem, op wie ze een voorstelling baseerde. Emmers paart hoog aan laag, fysiek aan geestrijk, plat aan verheven. Als persoon is ze even goedlachs als scherpzinnig.

Ook praktisch is Emmers allround: ze schittert op televisie (*Charlie*) en op toneel, als deel van een groot ensemble in de schouwburg, of solo in een klein zaaltje, intiem en dicht op de huid. Ze viel op in *Tartuffe* bij Toneelgroep Amsterdam en *Villa Europa* van de Warme Winkel. Met haar afstudeervoorstelling *Damiën*, over de geliefde van Esmoreit in de *Abele Spelen*, won ze in 2012 de IT's Parade Parel.

Komend jaar treedt Emmers toe tot het ensemble van Toneelgroep Maastricht. Dat betekent groei, en een grotere zichtbaarheid. Met Servé Hermans maakt ze er de voorstelling *Waar het vlakke land gaat plooiën*. En ze staat naast René van 't Hof, een bewonderde fysieke acteur, in *Not the Tommy Cooper Story*. In Vlaanderen volgen dit jaar bovendien twee tv-series. En hoe daarna verder? Emmers droomt hardop: samenwerken met Luk Perceval, spelen met Viviane De Munck, werken in New York en Duitsland. Haar grootste wens: „Dat ik op mijn veertigste nog aan het spelen ben.”

Herien Wensink

Pop:
Bea

Hypnotiserend en mysterieus

Met een broeierige blik, omhuld door stoomdampen, kijkt zangeres Bea recht in de camera op de selfiestick. Ze prikkelt visueel met haar natte haren, de huidkleurige bodysuit, de lijnstrakke wenkbrauwen met als opvallend detail het stukje dat uit de linkerwenkbrauw is geschoren. Op het door Auto-Tune vervormde zinnetje *'we like the hard born'* na, blijft Bea's mond gesloten. Een computeranimatie van een labrador zingt het refrein.

De 23-jarige Bea uit Amsterdam hult zich graag in mysterie. Haar achternaam vermeldt ze bewust niet. En haar website biedt behalve foto's en links naar de artikelen over haar op buitenlandse sites weinig informatie. Alleen in haar muziek wil Bea, die zich ook wel Beal1991 noemt, deuren en ramen openzetten, „anders word je geremd”. De vragen die ze oproept, laat ze van zich af glijden. Bea heeft geen statement en hangt geen filosofie aan. Ze gelooft in de kracht van haar uitgesproken desoriënterende beeldtaal die moet aansluiten bij de muziek waaraan ze lang sleutelde. Van muziekterminologie weet ze verder niets: „Ik ben misschien meer een schilder die vanuit een droomtoestand ontspant in muziek.”

Uit het niets verscheen vorig jaar maart het donkere, hypnotiserende nummer *Breadwinner* met hoge kreunende vocalen op Sound-

cloud, vergezeld door de intrigerende persfoto van de zangeres in een spierpak, zittend in bad. Dat trok meteen aandacht van opvallend veel Britse media. BBC Radio 1 tipte haar in een playlist, muziekblad *NME* had haar op de radar en *The Guardian* noemde het liedje in een blog een *'slow-burning slice of sophisticated electropop'*.

De dochter van Britse ouders groeide de eerste jaren van haar leven op in een woonwagenveld. Een wat alternatief, punky bestaan, omschrijft ze, dat zich onder meer afspeelde op het Stenen Hoofd. Ze leerde zichzelf gitaar en piano spelen. Lang zat ze op de circuschool, ze was bedreven in luchtacrobatiek, trad op met onder meer Circus Elleboog. Geld verdient ze met modellenwerk en haar perfecte Britse uitspraak in voice-overs, maar muziek met dj's en 'creatieve producties' werden steeds meer haar prioriteit.

Afgelopen november bracht Bea in de kleine zaal van Paradiso de liedjes van haar EP *Good Thinking*. Ze schreef ze samen met producer Benny Sings die haar eerdere liedjes in de sfeer van Massive Attack had beluisterd. Bea blinkt nu uit in dromerige, soms wat minimale electropop met triphopbeats, soms op Lykke Li lijkende vocalen en intrigerende teksten. De band waarmee ze onder meer in Groningen op Eurosonic/Noorderslag (14-17 jan) gaat optreden is net gevormd.

Amanda Kuyper

KUNST&ANTIEK WEEKEND

22 - 25 januari

GROTE KERK NAARDEN-VESTING

GEOPEND VAN 11-18 UUR
VRIJDAG TOT 21.30 UUR

KUNST&ANTIEK WEEKEND

Download uw kortingskaart via
www.kunstenantiekweekend.nl

Tentoonstelling

In het GEM in Den Haag is vanaf 14 februari een presentatie te zien van The Islanders, het project waar Charles Avery sinds 2004 aan werkt. In dit fictieve universum hebben alle eilandbewoners een filosofische inslag en een interesse in paling en kunst.

Charles Avery, **Duculi (the Indescribable)**, 2013. Brons, 308×160×145 cm

Door **Hans den Hartog Jager**

Bij elke nieuwe expositie van Charles Avery's levenswerk *The Islanders* denk ik even aan Harry Potter. Planning, daar gaat het daarbij om, of noem het beheersing. De kracht van de Harry Potter-serie namelijk bestaat er voor een belangrijk deel uit dat de wereld die schrijfster J.K. Rowling over zeven boeken heen opbouwt zo coherent is, dat ze alle verhaallijnen zo consequent uitwerkt en met elkaar in verband brengt dat haar wereld onontkoombaar wordt. Maar: in hoeverre had Rowling die lijnen al bedacht toen ze begon aan de serie? Wist ze bijvoorbeeld bij deel een al welke nieuwe personages er in deel drie zouden opduiken? Had ze gepland dat in deel vier het Toversonschool Toernooi uit de hand zou gaan lopen? En wist ze dat Dobby de Huiself in deel zeven het loodje zou gaan leggen?

Charles Avery (1973), die in februari een solo krijgt in GEM in Den Haag, zit op dit

moment middenin dat proces. Met *The Islanders* bedacht hij, als een soort romantische God-schepper, tien jaar geleden een heel eigen wereld, The Island. Op exposities, maar ook in de boeken over The Island, schotelt de Schotse kunstenaar ons telkens nieuwe delen uit die wereld voor - delen die noodzakelijkerwijs fragmenten zijn van een veel groter geheel, noem het puzzelstukken, waartussen wij als toeschouwers zelf de meeste verbanden mogen leggen. Zo kun je wegdromen bij bomen waar grote kristalstructuren aan groeien, je verbazen over 'Alephs' met het formaat van olifanten, denken over een maatschappij waarbij iedereen filosofische belangstelling heeft en die vol staat met borstbeelden die getooid zijn met hoeden die verwijzen naar moderne kunstwerken, of je verdiepen in de vele filosofische of artistieke hints waarmee Avery gretig strooit.

Het maakt The Island bijzonder rijk, prettig en prikkelend - als toeschouwer ben je een ontdekkingsreiziger in een nieuwe, onbekende wereld. Maar tegelijk blijf je je voortdurend bewust van het gevaar

dat je in die wereld kunt verdwalen: je hebt geen idee of je cruciale informatie hebt gemist, waar Avery naartoe gaat, of hij welbewust informatie achterhoudt, of er een groot goddelijk plan achter zijn wereld zit. En doet dat er eigenlijk toe?

Filosofisch statement

Avery begon *The Islanders* in 2004, naar eigen zeggen omdat hij zijn kunstenaarschap (dat al bestond uit beelden, tekeningen, objecten en noem maar op) tot dat moment te gefragmenteerd vond. Avery had behoefte aan een overkoepelend idee waarin al zijn soorten werk en alle ideeën een plaats konden vinden. En dus schiep hij een eiland, dat met nadruk niet als imaginair moet worden beschouwd - op zich al een intrigerend filosofisch statement. The Island heeft een hoofdstad, Onomatopoeia, waar bijna alle werken zijn gesitueerd, de bewoners zijn vaak opvallend dun en hebben grimmige blikken, en er lopen vreemde beesten rond, waarvan de Noumenon het fascinerendst is - zelf heb ik hem in Avery's werk nog niet kunnen vin-

den, maar het feit dat zijn naam verwijst naar een object of gebeurtenis die alleen maar in de geest kan bestaan (het begrip noumenon is vooral bekend van Kant), maakt nieuwsgierig.

Tegelijk hebben The Islanders allerlei curieuze preoccupaties: zo houden ze enorm van eieren op gin (Henderon's Eggs), zijn ze gefascineerd door palingen en door kunst. En wat Avery's universum extra aantrekkelijk maakt: het komt in een rijke variatie van vormen. Om het geheel te begrijpen zijn Avery's grote tekeningen het belangrijkste, want daarop laat hij scènes zien uit het leven van Onomatopoeia: de markt in de buurt van The Avenue of the Gods bijvoorbeeld (waar onder andere schedels, horloges en abstracte geometrische voorwerpen worden verkocht), een café (Heidless Magregor's Bar) of 'gewoon' een groep mensen op straat. Het is allemaal heel prikkelend en aantrekkelijk: je blijft je verbazen over de rijkdom van Avery's fantasie, er zijn op dit moment maar weinig artistieke oeuvres waarin je zo prettig en diep kunt onderdompelen.

De bewoners zijn opvallend dun en hebben grimmige blikken

Toch wringt er ook iets - en dat zit 'm in de kloof tussen taal en beeld. Avery schept met *The Islanders* nadrukkelijk een wereld in beelden - taal is ondergeschikt, veel uitleg over The Island wordt er op tentoonstellingen niet gegeven. Zo stelt Avery subtiel allerlei klassieke modernistische kwesties aan de orde: 'Kun je een verhaal vertellen met louter beelden?' 'In hoeverre verschilt de ervaring van de werkelijkheid op papier en in drie dimensies?' Tegelijk trekt hij nauwelijks de consequenties uit die dilemma's: Avery werkt de modernistische problemen die hij aanstipt niet uit, maar tekent en bouwt vrolijk door, zonder zich (bijvoorbeeld) af te vragen of de toeschouwer misschien af en toe niet wat meer (tallige) uitleg nodig heeft, en of zijn steeds verder uitdijende wereld niet te fragmentarisch en onnavolgbaar wordt.

Dat slaat je als toeschouwer met dubbele gevoelens: je wordt aan de ene kant steeds nieuwsgieriger naar wat Avery zich eigenlijk tot doel heeft gesteld. Tegelijk lijkt hij de kunstgeschiedenis wel erg makkelijk als uitvlucht te gebruiken: de vorm van het

verwijzen naar een onzichtbare onderliggende structuur plaatst zijn project nadrukkelijk in de conceptuele traditie, maar verder geeft zijn werk nauwelijks aanleiding om te geloven dat hij werkelijk in die traditie is geïnteresseerd. Daarvoor zijn de tekeningen te traditioneel verhalend en zijn beelden veel te ambachtelijk. Zo bekeken lijkt Avery's 'open' concept verdacht veel op een excuus - wat meteen zou verklaren waarom Avery's werk zelden is te zien op de grote, hippe biënnales en aanverwanten. Daar houden ze niet van conceptuele onmacht.

Tolkien

Beter lijkt het om te zeggen dat Charles Avery de J.K. Rowling, of misschien nog wel beter: de Tolkien is van de hedendaagse kunst. Volgens de strenge wetten van de moderne traditie kun je allerlei bezwaren hebben tegen zijn werk, maar dat maakt het nauwelijks minder aantrekkelijk. Avery zal de kunst vermoedelijk geen stap verder brengen, maar wie houdt van het oude, romantische principe van de kunstenaar die

de toeschouwer als een ontdekkingsreiziger nieuwe werelden binnen leidt, verleidelijke dromen en fantasieën voorschotelt en je even laat ontsnappen uit de wereld van alledag mag Avery niet missen.

Rowling trouwens, schijnt het laatste hoofdstuk van Harry Potter al helemaal aan het begin te hebben geschreven en in een kluis te hebben gelegd (al moest het later nog wel worden aangepast). Misschien onderscheidt dat Avery van haar: hij lijkt werkelijk nog geen idee te hebben waar zijn project toe leidt.

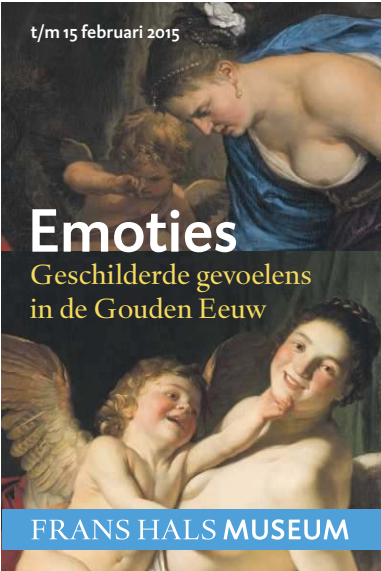
In die zin is Avery veel minder een godheid die zijn eigen schepping bepaalt, maar loopt hij hand in hand met de toeschouwer The Island op, om zich daar net zo te verbazen over wat hij aantreft als jij. Conceptueel is dat misschien verwarrend, maar juist die verwondering maakt Avery's oeuvre open en ongrijpbaar, en sympathiek.

Charles Avery: What's the matter with Idealism? 14 febr. t/m 6 juni in GEM, Den Haag. Inl: gem-online.nl

Charles Avery, **Untitled (Design for Jadindagadendar)** (detail), 2014. Inkt, acryl en gouache op papier, 233×330 cm.

FOTO GERT JAN VAN ROOIJ

BRAFA
ART FAIR

24 JAN-01 FEB 2015
TOUR & TAXIS / BRAFA.BE

BRUSSELS

GUEST OF HONOUR: THE BELGIAN COLLECTOR
BY THE KING BAUDOUIN FOUNDATION

DELEN
PRIVATE BANK

stedelijk museum schiedam

herman
LAATSTE WEKEN!
Ge vries. all

20 september 2014 – 25 januari 2015

ik hou van holland.
nederlandse kunst na 1945
tot 6 september 2015

www.stedelijkmuseumschiedam.nl

HET GEHEIM
VAN DRESDEN

VAN REMBRANT TOT CANALETTO

GRONINGER MUSEUM

Relitoneel

Theatermakers Arie de Mol en Johan Doesburg brengen dit seizoen beiden de Bijbel op het toneel. In de ontkerkelijkte samenleving is er toch behoefte aan een gezamenlijk beleden overtuiging. „Religie als onderwerp is actueler dan ooit.”

Door **Herien Wensink**

De stille tocht, de zeeën van bloemen en knuffelbeertjes, het applaus bij de rouwauto's na de vliegcramp met de MH17 - allemaal bewijzen van onze behoefte aan religieuze rituelen, volgens theatermakers Arie de Mol en Johan Doesburg. En dat in een vrijwel ontkerkelijkt samenleving. De Mol: „Ik vind het frappant dat we iets hebben weggegooid wat we merkbaar zo missen.” Doesburg: „We hebben God afgeschaft, maar de behoefte aan een gezamenlijk beleden overtuiging is onverminderd.” Beide regisseurs brengen dit seizoen de Bijbel op toneel. Doesburg regisseert in april *Genesis*, het eerste boek uit het Oude Testament, bij het Nationale Toneel. En, ook in april, vertelt Arie de Mol bij Toneelgroep De Appel het verhaal van Jezus en zijn volgelingen uit het Nieuwe Testament, in de voorstelling *Zie de Mens*.

Dat ze zich allebei juist nu bezighouden met deze religieuze thematiek, is toeval, en toch ook weer niet. Arie de Mol: „Wereldwijd neemt de spanning tussen gelovigen en ongelovigen toe. Gechargeerd is dat ook de spanning tussen oost en west; wij zijn ons geloof kwijtgeraakt, zij bouwen dat van hen steeds hoger op. Door die botsing is religie als onderwerp veel actueler dan zes, zeven jaar geleden.”

Ook Doesburg ziet een sterke actuele relevantie. „Theater wil grote levensvragen stellen. Dat kun je doen aan de hand van de Oude Grieken, of een nog ouder boek als *Gilgamesj*, maar die hebben maar heel weinig relatie met de wereld waarin wij nu leven. Wij zijn allemaal besmet met de joods-christelijke leer. De Bijbel staat aan de basis van ons wetboek, ons moreel besef, ons arbeidsethos, onze opvattingen over de liefde. Of je nu gelovig bent of niet, de Bijbel zit in ons collectieve DNA.”

Het boek *Genesis* bevat onder meer het scheppingsverhaal en de zondeval, de zondvloed en de ark van Noach, en de torenbouw van Babel. Allemaal „fantastische verhalen” verdeeld over vijftig hoofdstukken, die Doesburg en bewerkster Sophie Kassies terugbrengen tot 4,5 uur toneel. Zo'n driehonderd personages werden geschrapt; de overgebleven vijftig worden vertolkt door tien acteurs. Doesburg: „We gaan hink-stap-sprong door de verhalen, met een lichte, speelse toon, en zoomen ergens op in als we dat relevant vinden voor deze tijd.”

Doesburg ontdekte twee hoofdthema's die aansluiten bij de wereld van vandaag. „In de Bijbel is de mens ontheemd. Vijf boeken lang gaat het over de reis naar het beloofde land, en komt men daar nooit aan.” Die verplaatsing van volkeren kun je vergelijken met migratie en immigratie nu, zegt Doesburg. „Linksom of rechtsom zijn bevolkingsgroepen op drift. Toen ik in 1976 in Den Haag ging wonen, woonden er om de hoek twee Turken. Nu worden er - in dezelfde wijk! - 130 talen gesproken.”

Daaruit volgt het tweede thema, dat Doesburg met een zelfverzonnen term 'referentieloosheid' noemt. „Wie migreert verliest zijn houvast. Je moet je een nieuwe taal en nieuwe gewoontes eigen maken. Dat leidt tot identiteitsconflict; wie ben ik, waar hoor ik bij?” Hij hoeft zijn materiaal dus niet eens te actualiseren om het van nu te maken, zegt Doesburg. „De actualiteit perst zich door de verhalen heen.”

Het zoeken naar sociale houvast en iden-

Hannah Hoekstra en Reinout Scholten van Aschat als Adam en Eva in *Genesis* van het Nationale Toneel

titeit is ook een belangrijk thema in *Zie de mens* van Arie de Mol. Hij brengt het verhaal rond de opkomst en ondergang van de leidersfiguur Jezus van Nazareth, maar zonder het goddelijke aspect. „Jezus is bij ons dus niet de zoon van God, maar gewoon een charismatische figuur waar mensen achteraan lopen. Ik wil me niet zozeer op hem concentreren als wel op zijn volgelingen: wat drijft hen? Zij zijn dolende figuren op zoek naar richting. Hun geloof geeft ze kracht; plotseling zijn ze deel van een groter plan. In die zin zie ik parallellen met bijvoorbeeld Syriëgangers.”

De Mol onderzoekt in *Zie de mens* ook het psychologische aspect van geloven. „Het is toch een vorm van zelfbedrog. De hemel grijpt niet in op het moment dat Jezus sterft, dus hij blijkt niet de zoon van God. En wat doen die volgelingen dan? Ze verzinnen de wederopstanding! Want dat is het: verzinsel, of massapsychose. Dat vermogen van de mens om de ratio uit te schakelen om zijn geloof te kunnen behouden, is even krachtig als krankzinnig.”

Doesburg zat in zijn jeugd op rooms-katholieke scholen, maar noemt zichzelf „niet-kerkelijk, niet-dogmatisch”. De Mol is christelijk opgevoed, maar heeft het ge-

De actualiteit perst zich door de verhalen heen

loof „achter zich gelaten”. Toch zien ze al lebel aspecten aan het geloof die in de westerse samenleving van nu node worden gemist. De Mol: „Als je geen kerk meer wilt, bouw dan ten minste een ideologische kerk. Werk aan de waarden van de beschaving, aan het vormgeven van de gemeenschap. Dat is natuurlijk veel minder sexy dan heldenverering en martelaarschap, maar hier geloof ik heilig in.”

Doesburg: „Het verlangen naar iets wat groter is dan wijzelf kennen we allemaal. Maar dat kan ook op andere manieren worden bevredigd. Artistieke inspiratie kan soms bijna religieus voelen. In zekere zin zou het theater de plaats van de kerkdienst kunnen innemen. Ook het theater brengt morele dilemma's in kaart in een sociale context. Als een preek, maar zonder het moralisme. En het theater biedt de nu zo gemiste gemeenschappelijkheid. Een mooie première, een goed onthaal, op zo'n moment wordt iedereen - spelers én publiek - samen even opgetild.”

Zie de mens, van Toneelgroep De Appel, vanaf 2/4. Inl: toneelgroepdeappel.nl
Genesis van het Nationale Toneel. Vanaf 15/4. Inl: nationaletoneel.nl

Interview Barrie Kosky

De regisseur is sinds 2012 intendant van de Komische Oper in Berlijn. Hij is er medeverantwoordelijk voor een renaissance van de operette. In Berlijn wordt dat gevierd met een operettefestival.

De herrijzenis van de operette

Door **Joep Stapel**

Operette, dat klinkt toch een beetje naar suikertaarten en mufte burgerlijkheid. Scherpslijper Theodor Adorno noemde het genre zelfs een 'abscheuliche Ausgeburt' - afschuwelijk misbaksel. Maar in Berlijn weet men beter. Sinds enkele jaren beleeft operette er een opvallende revival. In het hart van deze ontwikkeling staat de Komische Oper in Berlijn, waar eind deze maand een festival en een symposium aan de operette gewijd worden.

Op het eerste gezicht lijkt het wat vreemd dat de Berlijnse operetterenaissance wordt voorgedaan door een flamboyante Australiër: regisseur Barrie Kosky, sinds 2012 intendant van de Komische Oper. In zijn kantoor in het gebouw tussen de Behrenstraße en Unter den Linden, met een driedagenbaard en een vrolijke bril, ringen aan zijn vingers en grote laarzen, hangt Kosky gemakkelijk onderuit op een sofa. Zijn liefde voor het genre zat er al vroeg in, vertelt hij. Via zijn Hongaarse grootmoeder maakte Kosky als kind kennis met de operettes van Emmerich Kálmán, die samen met Bartók nog steeds tot zijn favoriete componisten behoort. Bovendien verschaft de blik van de outsider hem juist voordeel: hij beziet de cultuur van buitenaf en heeft er geen belang in.

Het gaat goed met de Komische Oper sinds Kosky's aantreden. Tijdens zijn eerste seizoen, in 2013, werd de Komische Oper door het tijdschrift *Opernwelt* tot Operahuis van het Jaar gekozen (net als in 2007). Zelf ontving Kosky bij de International Opera Awards 2014 de onderscheiding voor beste regisseur. Onder zijn leiding steeg de zaalbezetting van 70,6 procent in 2012 naar 78 procent in 2013 en maar liefst 87,7 procent in 2014. Kosky's contract als intendant werd afgelopen herfst tussentijds verlengd tot juli 2022.

Grote revues

Kosky verklaart het succes uit de authenticiteit van zijn aanpak, dat wil zeggen: trouw zijn aan de identiteit en geschiedenis van het huis. Onder de oorspronkelijke naam Metropol Theater was de Komische Oper in het fin de siècle wereldwijd beroemd om zijn grote revues. Nadat het huis in de jaren negentig ondermaats had gepresteerd, nam Kosky die kosmopolitische sfeer van weleer opnieuw tot uitgangspunt, evenals de radicala gevarieerde programmering en het moderne muziektheater van Walter Felsenstein, de eerste naoorlogse intendant.

Dus kun je bij de Komische Oper de ene avond naar *La belle Hélène* van Offenbach en de andere naar *Don Giovanni* of Schönbergs *Moses und Aron*. „Er is een enorme dorst naar intelligent entertainment”, zegt Kosky. „Niet elke avond bij de opera hoeft een existentieel drama te zijn. Ik ben dol op *Wozzeck* en *Lulu* en *Onegin*, maar ik wil die stukken niet iedere avond doen. Niet elke kunstervaring hoeft levensverande-

De Grieken hadden gelijk: er is tragedie en er is komedie

rend te zijn; plezier is een heel belangrijk onderdeel van het theater. De Grieken hadden gelijk: er is tragedie en er is komedie. Het zijn twee kanten van hetzelfde gezicht.”

Het verschil is dat je voor komedie veel harder moet werken. De Komische Oper heeft een vermaard vast ensemble van performers die kunnen zingen, dansen én acteren, een driedubbelkunst die je verder eigenlijk alleen nog in musicals ziet - al heeft Kosky voor de huidige gefotokopieerde franchisemusicals geen goed woord over. Voor een productie als *Ball im Savoy* van Paul Abraham wordt uitputtend gerepeteerd, eindeloos geschaafd aan de haast wetenschappelijk precieze timing, en dat is niet altijd een pretje; om het echt grappig te maken, moet je „de humor er helemaal uit laten” tijdens de repetities, aldus Kosky. Daarom doet hij af en toe iets heel anders, zoals een Wagner-opera: „Wagner is een uitje vergeleken met het regisseren van een grote operette.”

Toen hij zich verdiepte in de geschiedenis van de Komische Oper ontdekte Kosky een weelde aan vergeten stukken. Een goed voorbeeld is Abrahams operette *Ball*

im Savoy uit 1932, die vlak na de zeer succesvolle première door de nazi's als 'joodse negermuziek' uit de geschiedenis werd geschrapt en 81 jaar onuitgevoerd bleef. Kosky's regie, die deze maand wordt hernomen in het operettefestival, kreeg in 2013 een jubelend onthaal.

Duitse cultuur

Tot 1933 vormde operette een belangrijk deel van de Duitse cultuur, maar in de naoorlogse periode was het genre voor Kosky's Duitse leeftijdsgenoten „iets waarvan hun oma's hielden: vreselijke, mottige, opgeschoonde troep. Als ik daarmee was opgegroeid zou ik operette ook haten.”

De Berlijnse operette van een eeuw geleden was juist sexy en subversief, jazzy en zweterig - en joods. Hongaarse componisten als Kálmán en Abraham kwamen naar de Duitse hoofdstad en creëerden zinderende meesterwerken. Het grootschalige volksvermaak was extreem populair, óók bij de nazi's. „Hitler hield van Kálmán”, vertelt Kosky. „Hij heeft zelfs geprobeerd hem een Arisch paspoort te geven, maar Kálmán weigerde.”

Wat de nazi's in plaats daarvan deden,

was de stukken neutraliseren: ze haalden de jazz eruit, de seks, de subversiviteit. De schade die zij aanrichtten, werkt nog steeds door: „De Kálmán-opnames uit de jaren vijftig hebben niets met het origineel te maken. Alsof het nog niet erg genoeg was dat deze mensen naar Auschwitz werden gestuurd, heeft men hun werken geperverteerd.”

Een recent voorbeeld van die doorwerking is het ZDF-nieuwjaarsconcert, dat door ruim 1,6 miljoen Duitsers bekeken werd. Christian Thielemann dirigeerde in Dresden een concertante uitvoering van Kálmán's operette *Die Csárdásfürstin* (1915), met sterren als Anna Netrebko en Juan Diego Flórez. Mooie reclame voor het genre? Kosky gruwet van Thielemann's benadering. „Hij heeft naar de platen van zijn grootmoeder geluisterd en de muziek gepresenteerd zoals die klonk onder het Derde Rijk. Hij begrijpt niets van het genre. Thielemann is een geweldige Wagner- en Bruckner-dirigent, maar bij dit repertoire moet hij uit de buurt blijven.”

Komische Oper 23/1-8/2: Operettenfestival. Inl: komische-oper-berlin.de

De operette *Ball im Savoy* uit 1932 van Paul Abraham wordt deze maand door Barrie Kosky hernomen tijdens het Operettefestival in Berlijn

Wat is er de komende maanden te doen volgens

NRC

1. **Berlinde De Bruyckere** exposeert in het Haagse Gemeentemuseum.
2. De Nationale Opera & Ballet speelt de complete versie van Bergs **Lulu**.
3. **John Stezaker** in het Fotomuseum.

Januari

- 1 **Beeldend** Tino Sehgal, Stedelijk Museum, Amsterdam. T/m 31/12
- 9 **Theater** Première Hollandse Luchten II: Pandgenoten, Trouble Man/Frascati Products. Tournee t/m 21/3
- 10 **Beeldend** Toon Verhoef, De Pont, Tilburg. T/m 3/5
- 10 **Theater** Première Een sneeuw, Het Toneel Speelt, Stadsschouwburg Amsterdam. Tournee t/m 10/5
- 10 **Theater** Première De Onrendabelen, Toneelgroep Oostpool, Huis Oostpool. T/m 24/1
- 11 **Film** Uitreiking The Golden Globes
- 14 **Pop** Eurosonic Noorderslag, Groningen. T/m 17/1
- 15 **Film** The Theory of Everything. James Marsh
- 16 **Film** P'tit Quinquin. Bruno Dumont
- 16 **Pop** Kraftwerk, Paradiso, Amsterdam. T/m 23/1
- 16 **Dans** Flamenco Biënnale, Rotterdam, Amsterdam, Utrecht, Den Haag en Eindhoven. T/m 3/2
- 17 **Jazz** Jasper Blom, Bimhuis, Amsterdam
- 17 **Beeldend** In Search of Meaning, de Fundatie, Zwolle. T/m 6/4
- 18 **Opera** Il Viaggio a Reims, Gioacchino Rossini, Nationale Opera en Ballet, Amsterdam. T/m 8/2
- 20 **Dans** Nederlandse première Built to Last, Münchner Kammerspiele & Damaged Goods / Meg Stuart, Stadsschouwburg, Amsterdam.
- 21 **Jazz** Zara McFarlane, Bimhuis, Amsterdam
- 21 **Film** Internationaal Film Festival Rotterdam. T/m 1/2
- 22 **Film** Birdman. Alejandro González Iñárritu
- 23 **Klassiek** Storioni Festival, Eindhoven en omgeving. T/m 1/2
- 23 **Pop** Interpol, Heineken Music Hall, Amsterdam
- 24 **Theater** Première Mijn Tweede, Noord Nederlands Toneel/Marcel Hensema, Theater de Machinefabriek, Groningen. Tournee t/m 20/3
- 24 **Beeldend** John Stezaker, Collage, Nederlands Fotomuseum, Rotterdam. T/m 24/5
- 24 **Beeldend** Design uit het land van de aardappelaters, Het Noordbrabant Museum, 's-Hertogenbosch. T/m 26/4
- 25 **Beeldend** Metamorfosen, Ovidius in de hedendaagse kunst, Rijksmuseum Twenthe, Enschede. T/m 4/10
- 28 **Dans** Strike Root, Nederlands Danstheater 1 (Marco Goecke, Medhi Walerski, Sol León & Paul Lightfoot), Lucent Danstheater, Den Haag. Tournee t/m 28/2
- 28 **Dance** Tricky, TivoliVredenburg, Utrecht
- 29 **Jazz** Craig Taborn, Bimhuis, Amsterdam
- 29 **Opera** Live streaming van de opera *Andrea Chénier*, door The Royal Opera House, Londen, met Eva-Maria Westbroek. Div. bioscopen in Nederland.
- 29 **Beeldend** DWDD Pop-Up Museum Allard Pierson Museum, Amsterdam. T/m 24/5
- 29 **Film** Into the Woods. Rob Marshall
- 29 **Film** Michiel de Ruyter. Roel Reine

Februari

- 1 **Musical** Première Heerlijk Duurt Het Langst, De Graaf & Cornelissen. Tournee t/m 14/6
- 1 **Pop** Ennio Morricone, Ziggo Dome, Amsterdam
- 1 **Klassiek** Evgeny Kissin, Chopin, Liszt en Prokofjev, Concertgebouw, Amsterdam
- 5 **Film** Berlinale, Internationale Filmfestspiele Berlin. T/m 15/2
- 5 **Klassiek** Rotterdams Philharmonisch, o.l.v. Yannick Nézet-Séguin met Hélène Grimaud, De Doelen, Rotterdam
- 5 **Beeldend** Woody van Amen en Hidde van Schie, TENT, Rotterdam. T/m 19/4
- 5 **Film** Big Eyes. Tim Burton
- 5 **Film** Inherent Vice. Paul Thomas Anderson
- 5 **Dans** Première Inside Out, Conny Janssen Danst, Rotterdamse Schouwburg. Tournee t/m 16/5
- 6 **Pop** Jason Mraz, Ziggo Dome, Amsterdam
- 6 **Dans** Première MODERNlive, Introdans (Ed Wubbe, Lucinda Childs), Schouwburg Arnhem. Tournee t/m 22/5
- 12 **Klassiek** Bas-bariton Robert Holl, Schuberts Winterreise. TivoliVredenburg, Utrecht
- 12 **Beeldend** Late Rembrandt, Rijksmuseum Amsterdam. T/m 17/5
- 12 **Film** A Most Violent Year. J.C. Chandor
- 12 **Film** Fifty Shades of Grey. Sam Taylor-Johnson
- 13 **Klassiek** In Vain van Georg Friedrich Haas door Insomnio. Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam

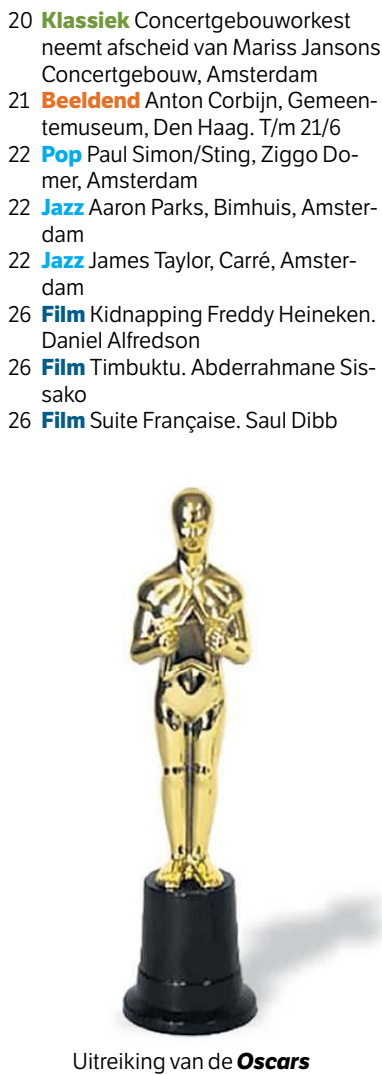
Expositie **Henri Matisse** in het Stedelijk Museum Amsterdam.

- 14 **Beeldend** Jana Gunstheimer, Mental Duels, GEM, Den Haag. T/m 7/6
- 15 **Jazz** Jef Neve, Bimhuis, Amsterdam
- 18 **Cabaret** Première Spijkers, Joost Spijkers, Theater Diligentia, Den Haag. Tournee t/m 12/4
- 19 **Jazz** Mathias Eick, LantarenVenster, Rotterdam

- 19 **Film** Zurich. Sacha Polak
- 19 **Film** Turiist. Ruben Ostlund
- 20 **Klassiek** Messiaen-weekend, Orgelpark, Amsterdam
- 21 **Beeldend** Liefde & Lust, De kunst van Joachim Wtewael, Centraal Museum, Utrecht. T/m 25/5
- 21 **Beeldend** Ed Atkins, Stedelijk Museum, Amsterdam. T/m 31/5
- 21 **Beeldend** Hoogtepunten Kunstsammlung Würth, Noordbrabants Museum, Den Bosch T/m 17/5
- 22 **Film** Uitreiking Oscars
- 23 **Pop** The Black Keys, Ziggo Dome, Amsterdam
- 24 **Pop** Curtis Harding, Paradiso, Amsterdam
- 24 **Opera** Tamerlano, Georg Friedrich Händel, Nationale Opera, Stadsschouwburg, Amsterdam. T/m 28/2
- 22 **Klassiek** Philippe Herreweghe leidt Dvorák's Stabat Mater. Concertgebouw, Amsterdam
- 26 **Film** Wild. Jean-Marc Vallée
- 26 **Jazz** Anouk, Ziggo Dome, Amsterdam, ook 28/2
- 28 **Beeldend** Berlinde De Bruyckere. Gem. Den Haag. T/m 31/5
- 28 **Theater** Première Oom Wanja, Tooneelschuur Producties (Erik Whien), Toneelschuur, Haarlem. Tournee t/m 23/4
- 28 **Klassiek** Hong Kong Philharmonic Orchestra o.l.v. Jaap van Zweden, Muziekgebouw Eindhoven

Maart

- 1 **Theater** Première De Twaalf Gezworenen, Noord Nederlands Toneel, Stadsschouwburg, Groningen. Tournee t/m 3/5
- 4 **Pop** Usher, Ziggo Dome, Amsterdam
- 4 **Opera** Die Zauberflöte, Mozart, Nationale Opera, Amsterdam. T/m 27/3
- 4 **Dance** Festival 5 Days Off, Paradiso, Melkweg, Amsterdam. T/m 8/3
- 5 **Film** A Pigeon Sat on a Branch Reflecting on Existence. Roy Andersson
- 5 **Film** American Sniper. Clint Eastwood
- 6 **Beeldend** Henri de Fromantou, Bonnefantenmuseum, Maastricht. T/m 28/6
- 6 **Pop** Festival Where The Wild Things Are, Zeewolde. T/m 8/3
- 7 **Beeldend** Ahmet Öğüt, Van Abbemuseum, Eindhoven. T/m 14/6
- 8 **Theater** Première Koningin Lear, Toneelgroep Amsterdam (Eric de Vroedt), Stadsschouwburg Amsterdam. Tournee t/m 18/4
- 9 **Pop** Katy Perry, Ziggo Dome, Amsterdam. T/m 10/3
- 10 **Blues** Joe Bonamassa, Koninklijk Theater Carré, Amsterdam. T/m 15/3
- 12 **Film** Bloed, zweet en tranen. Diederick Koopal
- 12 **Theater** Première Romeo & Julia, Het Zuidelijk Toneel, Theaters Tilburg. Tournee t/m 13/5
- 13 **Theater** Première Leger, Ro Theater (Gijs Naber en Herman Gilis), Rotterdam. Tournee t/m 7/5
- 14 **Theater** Première Angels in America, Toneelgroep Oostpool, Huis Oostpool, Arnhem. Tournee t/m 6/6
- 18 **Film** Cinderella. Kenneth Branagh

- 26 **Klassiek** Boulez - 90, Het Nieuw Ensemble, Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam
- 27 **Beeldend** De oase van Matisse, Stedelijk Museum, Amsterdam. T/m 16/8
- 31 **Theater** Première Macbain, Dood Paard, Theater Frascati, Amsterdam. Tournee t/m 4/6

April

- 2 **Film** Ventoux. Nicole van Kilsdonk
- 3 **Pop** Paaspop, De Molenheide, Schijndel. T/m 5/4
- 4 **Beeldend** Haagse School / Holland op 'n mooiest, Dordrechts Museum en Gemeentemuseum Den Haag. T/m 6/9
- 4 **Jazz** Tigran trio Bimhuis, Amsterdam
- 4 **Opera** Macbeth, Giuseppe Verdi, Nationale Opera en Ballet. T/m 28/4
- 5 **Theater** Première Zie de mens, Toneelgroep De Appel (Arie de Mol), Appeltheater, Den Haag. T/m 30/5
- 6 **Klassiek** Opening World Minimal Music Festival, Terry Riley, Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam
- 9 **Pop** Festival Roadburn, 013, Tilburg. T/m 12/4
- 9 **Film** A Second Chance. Suzanne Bier
- 10 **Pop** Motel Mozaique, Schouwburg, Rotterdam. T/m 11/4
- 11 **Klassiek** Jaap van Zweden en Matthias Goerne: Larcher & Schubert, NTR ZaterdagMatinee, Concertgebouw, Amsterdam

- 12 **Jazz** Joshua Redman, PaRaDoX, Tilburg, LantarenVenster Rotterdam. T/m 13/4
- 15 **Theater** Nederlandse première Antigone, Toneelgroep Amsterdam, Les Théâtres de la Ville de Luxembourg en Barbican, Stadsschouwburg, Amsterdam. T/m 18/4
- 15 **Beeldend** Sonia Delaunay, Tate Modern, Londen. T/m 9/8
- 16 **Film** The Water Diviner. Russell Crowe
- 16 **Dans** Strong Language, met choreograaf Sharon Eyal en DJ Gai Behar, Nederlands Dans Theater 1. T/m 4/6
- 17 **Jazz** Jarrod Lawson, Bird, Rotterdam, 18/4 North Sea Jazz Club, Amsterdam
- 17 **Theater** Première Code 010 Deel 1, Ro Theater (Sadettin Kirmiziyüz, Simon Weeda), Rotterdam. T/m 31/5
- 18 **Theater** Première Genesis, het Nationale Toneel, Zuiderstrandtheater, Scheveningen. T/m 24/5
- 19 **Beeldend** Jan Cremer, Cremer in de verf, 1954-2014, Museum de Fundatie, Zwolle. T/m 23/8
- 21 **Klassiek** New York Philharmonic o.l.v. Alan Gilbert, Concertgebouw, Amsterdam
- 23 **Film** Hungry Hearts. Saverio Costanzo
- 24 **Klassiek** Residentie Orkest met bariton Dietrich Henschel: Mahlers *Des Knaben Wunderhorn* in concert met film van cineaste Clara Pons, Concertgebouw, Amsterdam
- 24 **Klassiek** *Tulpmania* van Paul Koek, Yannis Kyriakides en Saskia de Jong. Tulpentheater Moolenaar, Voorhout
- 25 **Theater** Première Solness, het Nationale Toneel, Theater aan het Spui, Den Haag. Tournee t/m 22/5
- 25 **Beeldend** Van Gogh & Co. Dwars door de collectie, Kröller-Müller Museum, Otterlo. T/m 27/9
- 30 **Jazz** Colin Stetson LantarenVenster, Rotterdam

Mei

- 2 **Jazz** Tuck & Patti, North Sea Jazz Club, Amsterdam
- 5 **Pop** Bevrijdingspop, Haarlem
- 6 **Jazz** Tord Gustavsen, PaRaDoX, Tilburg
- 7 **Film** Far From the Madding Crowd. Thomas Vinterberg
- 8 **Dans** Première Narnia, Het Nationale Ballet/Junior Company en ISH, Nationale Opera & Ballet. Amsterdam. T/m 11/5
- 9 **Beeldend** Biënnale Venetië. T/m 22/11
- 9 **Opera** Benvenuto Cellini, Hector Berlioz, Nationale Opera en Ballet, Amsterdam. T/m 31/5
- 10 **Jazz** Ambrose Akinmusire
- 12 **Pop** Meshell Ndegeocello, Bird, Rotterdam
- 13 **Film** Filmfestival Cannes, Frankrijk. T/m 24/5
- 14 **Film** Mad Max. Fury Road. George Miller
- 14 **Pop** Pat Martino North Sea Jazz Club, Amsterdam
- 16 **Klassiek** Verdi's Requiem, Orkest van het Oosten met o.a. Eva-Maria Westbroek. Carré, Amsterdam

- 20 **Pop** Lizz Wright, Paradiso, Amsterdam
- 21 **Theater, dans** SPRING Performing Arts Festival, Utrecht. T/m 30/5
- 21 **Film** De masters. Ruud Schuurman
- 21 **Klassiek** Ton de Leeuw in het Frans, Cappella Amsterdam, Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam
- 22 **Opera** Operadagen Rotterdam. T/m 31/5
- 23 **Klassiek** Haydn Weekend, Orkest van de 18e Eeuw. Muziekgebouw aan 't IJ, Amsterdam
- 26 **Theater** Première Stad der Blinden, De Utrechtse Spelen (Thibaud Delpout), Utrecht. T/m 6/6
- 30 **Pop** Santana Ziggo Dome, Amsterdam
- 31 **Theater, muziek** Holland Festival, Amsterdam. T/m 23/6
- 31 **Blues/folk** Fleetwood Mac, Ziggo Dome, Amsterdam

Juni

- 2 **Theater** Nederlandse première Hersenen, de frigo van de passie (werktitel), Dood Paard, Theater Kikker, Utrecht. Tournee t/m mei 2016
- 4 **Film** History's Future. Fiona Tan
- 4 **Klassiek** The Philadelphia Orchestra, Yannick Nézet-Séguin, Concertgebouw, Amsterdam.
- 6 **Rock** Fortarock Festival, Goffertpark, Nijmegen
- 11 **Film** Rendez-Vous. Antoinette Beumer
- 11 **Hiphop** 10 jaar De Jeugd van Tegenwoordig Heineken Music Hall, Amsterdam
- 11 **Film** Jurassic World. Colin Trevorrow
- 11 **Film** Entourage. Doug Elin
- 12 **Film** Pinkpop, Megaland, Landgraaf. T/m 14/5
- 12 **Oerol festival**, Terschelling. T/m 21/6
- 13 **Beeldend** Design Derby Nederland - België, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam. T/m 13/9
- 13 **Beeldend** Lichtprojecties van James Turrell en Amish Quilts, De Pont, Tilburg. T/m 4/10
- 14 **Theater** Première Kings of War, Toneelgroep Amsterdam, Stadsschouwburg, Amsterdam. T/m 21/6
- 17 **Dans** Première Cool Britannia, Het Nationale Ballet (David Dawson, Wayne McGregor, Christopher Wheeldon), Nationale Opera & Ballet, Amsterdam. T/m 27/6
- 18 **Theater** Parade Festival, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Amsterdam. T/m 23/8
- 19 **Pop** Best Kept Secret, Beekse Bergen, Hilvarenbeek. T/m 21/5
- 21 **Beeldend** Beaufort, kunst aan de Belgische kustlijn. T/m 21/9
- 24 **Beeldend** Barbara Hepworth, Tate Britain, Londen. T/m 25/10
- 25 **Pop** Festival Rock Werchter, Werchter, België. T/m 29/6
- 26 **Wereldmuziek** Festival Mundial, Tilburg
- 26 **Pop** Concert at Sea, Brouwershaven
- 26 **Pop** Down The Rabbit Hole, Beuningen. T/m 28/6
- 27 **Beeldend** Global Imaginations, De Meelfabriek, Leiden. T/m 4/10
- 28 **Pop** Parkpop, Den Haag

Juli

- 1 **Dans** Festival Julidans, Amsterdam. T/m 12/7
- 2 **Film** Minions. Kyle Baldara en Pierre Coffin
- 2 **Film** Magic Mike XXL. Gregory Jacobs
- 4 **Beeldend** Zero: let us explore the stars, Stedelijk Museum, Amsterdam. T/m 8/11
- 4 **Beeldend** Joseph Cornell, Wanderlust, Royal Academy of Arts, Burlington House, Londen. T/m 27/9
- 5 **Pop** Metropolis Festival, Rotterdam
- 9 **Beeldend** Doug Aitken, Schirn Kunsthalle Frankfurt. T/m 27/9
- 9 **Pop** Exit Festival, Novi Sad, Servië. T/m 12/6
- 10 **Jazz** North Sea Jazz Festival, Ahoy, Rotterdam. T/m 12/7
- 11 **Pop** Bospop, Weert
- 16 **Film** Pan. Joe Wright
- 18 **Metal** Dynamo MetalFest, IJssbaan, Eindhoven
- 22 **Film** Pixar's Inside Out. Pete Docter
- 24 **Theater** Première Much ado (about nothing), Noord Nederlands Toneel en Amsterdamse Bostheater, Amstelveen. T/m 5/9
- 24 **Pop** Festival Hongerige Wolf, Finsterwolde. T/m 26/6
- 24 **Pop** Zwarte Cross, Lichtenvoorde. T/m 26/6
- 30 **Solar Weekend**, Maasplassen, Roermond. T/m 2/8
- 30 **Dance** Dekmantel Festival, Amsterdamse Bos, Amstelveen. T/m 2/8
- 31 **Klassiek** Delft Chamber Music Festival, Museum Het Prinsenhof, Delft. T/m 9/8

Augustus

- 1 **Dance** Dance Valley, recreatiegebied Spaarnwoude, Velsen-Zuid
- 6 **Theater** Theaterfestival Boulevard, 's-Hertogenbosch. T/m 16/8
- 6 **Film** Lost River. Ryan Gosling
- 6 **Film** The Fantastic Four. Josh Tank
- 6 **Film** Ant-Man. Peyton Reed
- 8 **Pop** Waterpop, Hofpark, Wateringen
- 8 **Hiphop** Appelsap Festival, Oosterpark, Amsterdam
- 8 **Pop** Dutch Valley, recreatiegebied Spaarnwoude, Velsen
- 10 **Pop** Festival Sziget, Óbuda Eiland, Budapest, Hongarije. T/m 17/8
- 14 **Klassiek** Grachtenfestival, Amsterdam. T/m 23/8
- 15 **Klassiek** Zeister Muziekdagen. Kerk van de Evangelische Broedergemeente, Zeist. T/m 29/8
- 20 **Pop** Pukkelpop Festival, Kiewit bij Hasselt, België. T/m 22/8
- 20 **Theater** Noorderzon Performing Arts Festival, div. locaties, Groningen. T/m 30/8
- 20 **Klassiek** Orlando Festival, Rolduc Kerkrade. T/m 30/8
- 21 **Pop** A Campflight to Lowlands Paradise, Evenemententerrein Walibi Holland, Biddinghuizen. T/m 23/8
- 25 **Theater** Zeeland Nazomerfestival, Middelburg. T/m 5/9
- 27 **Film** Schneider vs. Bax. Alex van Warmerdam
- 28 **Klassiek** Festival Oude Muziek, Utrecht. T/m 6/9

4. **Flamenco Biënnale** in januari. FOTO MIGUEL ÁNGEL GONZÁLEZ
5. Nick Cave door **Anton Corbijn**.

Nieuwe school met café: sierlijke baksteendoos

Architectuur

Brede School Houthavens, Amsterdam
Architect: Marlies Rohmer
Opdrachgever: Gemeente Amsterdam
Stadsdeel West.
Oplevering: 2014
●●●●●

Door **Bernard Hulsman**

Een vaak gehoorde klacht van de eerste bewoners van nieuwbouwwijken is dat er nog geen scholen en andere voorzieningen zijn. Die worden meestal pas gebouwd als er voldoende mogelijke gebruikers zijn komen wonen. Maar in de Houthavens in Amsterdam, een in onbruik geraakt havengebied waar de komende jaren onder supervisie Sjoerd Soeters een nieuwe wijk wordt gebouwd, is de logische volgorde van bouwen omgekeerd. Als een van de eerste gebouwen is hier, naar een ontwerp van Marlies Rohmer architecten, een 'Brede School' gebouwd. Zoals het hoort bij een Brede School omvat dit gebouw behalve twee basisscholen ook andere buurtvoorzieningen zoals een kinderopvang, kantoorruimtes en, aan de zonnige zuidelijke stadszijde, een café met een groot uitstulpend terras op de eerste verdieping. Van hier zullen de bezoekers over enkele jaren zicht hebben op het park dat gaat worden aangelegd op de drukke straat tussen de nieuwe Houthavens en de oude Spaarndammerbuurt die dan een tunnel is. Als overtuigd neotraditionalistisch stedenbouwer en architect heeft supervisor Soeters bepaald dat de architectuur in de Houthavens moet aansluiten op die van naburige Spaarndammerbuurt. Die staat vol woningbouwblokken uit begin twintigste eeuw van baksteenarchitecten als K.P.C de Bazel en Amsterdamse-Schoolarchitecten. Rohmers Brede School een school is dan ook vrijwel geheel bekleed met donkere bakstenen die in sierlijke patronen op de gevelpanelen zijn gemetseld. Samen met de diep liggende ramen, keramische tegels met kindertekeningen en nestkastjes voor vogels die in de gevel zijn

geplaatst zorgen de bakstenen - rood, zwart en alles daartussen - voor levendige gevels die aansluiten op het expressionisme van de Amsterdamse School. Tegenover de neo-expressionistische gevels staat de doodeenvoudige vorm van de Brede School: veel meer dan een vrijstaande doos in de modernistische traditie is de school niet. Maar de simpele doos herbergt wel een interieur dat even rijk is als de gevels. De ruimtes van de scholen en andere voorzieningen zijn gegroepeerd rondom een rechthoekige 'sportoren' die bestaat uit een op een elkaar gestapelde aula, gymzaal, met een speelplaats op het dak. Aan weerszijden hebben de zalen mooie, brede trappen gekregen die ook kunnen fungeren als tribunes. Opvallend aan de ruimtes in de Brede School zijn de royale maten. Die zijn gevolg van het ruim bemeten betonnen skelet van het gebouw. Die maakt niet alleen toekomstige veranderingen in het gebouw gemakkelijk mogelijk, maar speelt als 'thermische massa' ook een rol in koeling en verwarming van het gebouw: de Brede School is een energieneutraal gebouw. De flinke afmetingen gaan samen met een robuuste vormgeving. Leidingen zijn vaak in het zicht gelaten, de vloeren zijn van beton, bamboeparket of houten planken en de wanden van de sportoren zijn bekleed met simpele panelen van donker hout. Hier en daar heeft Rohmer de rustige bruin- en grijs tinten van het beton en hout in het interieur doorbroken. De wanden van het atrium en het trappenhuis achter de hoofdingang zijn bijvoorbeeld geschilderd in knetterende kleuren als citroengeel, knaloranje en gifgroen. Zo is de Brede School een mooie, knoestige doos vol verrassingen en contrasten geworden.

De Brede School binnen en buiten (boven)

FOTOS:LUUK KRAMER

KUNSTENAARS BEVOORDEELD

Minder belasting op Franse kunst

De Franse regering heeft de belasting op kunst die rechtstreeks bij kunstenaars wordt gekocht, verlaagd van 10 naar 5,5 procent, het zelfde tarief als voor geïmporteerde kunst. Een jaar geleden verhoogde de regering-Hollande juist de belasting op kunst die via galeries wordt verkocht, van 7 naar 10 procent. Kunstmarktanalisten wijzen op de grote verschillen in belastingheffing in Europa. Het zou een verklaring zijn voor het slinkende Europese marktaandeel op de kunstmarkt. (NRC)

CONCERTGEBOUWORKEST

Orkest krijgt nieuwe kerkklokken

Als enige orkest ter wereld bezit het Koninklijk Concertgebouworkest sinds deze week een set van tien kerkklokken. Maandag leverde klokkengieterij Eijsbouts in Asten zeven nieuwe klokken af. Het Concertgebouworkest bezat al drie andere klokken. Kerkklokken worden zo nu en dan voorgeschreven in grote orkestwerken. Meestal worden daarvoor buisklokken gebruikt, maar kerkklokken bezitten een veel voller en rijker geluid. Volgende week zijn zes klokken te horen in Mahlers *Derde symfonie*. (NRC)

OLIESCHETS JOHN CONSTABLE

Kennersoog blijkt miljoenen waard

Een olieschets die recent voor 3.500 pond is geveild en later is erkend als een werk van de Britse landschapsschilder John Constable (1776-1837) wordt eind deze maand bij Sotheby's in New York opnieuw geveild, nu met een richtprijs van 2 tot 3 miljoen dollar. De anonieme inbrenger kocht deze zogenaemde *sleeper* in 2013 bij Christie's in Londen, dat het aanbood als een 'navolger van Constable'. Na de veiling werd het geïdentificeerd als een voorstudie van een schilderij dat in de Tate in Londen hangt. (NRC)

STRIPSCHAPPRIJS 2015

Striptekenaar Ruijters wint prijs

Tekenaar en illustrator Marcel Ruijters heeft de Stripschapprijs 2015 gewonnen. Hij heeft als stripmaker een brug weten te slaan tussen beeldverhaal, grafiek en kunst", aldus de jury van deze prijs die jaarlijks wordt toegekend door het Stripschap. Ruijters (1966) staat bekend om zijn bijzondere vertel- en tekenstijl. Bekende albums zijn onder meer *Dr. Molotow*, *Roadkill 2010* en de driedelige serie *Troglodytes*. De uitreiking aan de winnaar is 7 maart tijdens de Stripdagen in Gorinchem. (ANP)

Schippers blijft koning van ontregeling

Theater

HOOGWATER voorheen **LAAGWATER** door Veenfabriek, Adelheid | FemaleEconomy & Toneelschuur. Gezien 7/1, Toneelschuur Haarlem. Tournée t/m 27 feb. ●●●●●

Door **Joke Beeckmans**

Een paar tellen lijkt het toch nog een overzichtelijke avond te worden. Muzikanten nemen plaats achter hun instrumenten en Wim T. Schippers maakt als concertpianist in smoking een plechtige entree. Maar dan slaat de koning van de ontregeling weer toe. Vlak voor de vleugel maakt Schippers een groteske smak en blijft als doods liggen. Muzikanten verlaten in paniek het podium, een dubieuze dokter stelt een vreemde diagnose en ambulance-medewerkers nog vreemdere vragen. Al vanaf zijn eerste toneelstukken voor Toneelgroep Centrum begin jaren tachtig, staat een theateravond met beeldend kunstenaar, schrijver en tv-maker Wim T. Schippers garant voor veel prettiggestoorde chaos. Ook zijn nieuwe muziektheatervoorstelling *HOOGWATER* voorheen *LAAGWATER* voldoet trouw aan die verwachting. In de door hem geschreven televisieachtige sketches blokkeren vreemde typepjes voortdurend de zogenaamd geplande vertoning. Schippers zelf laat een klassieke pianosonate geestig ontaarden in dissonante akkoorden,

Scène uit de nieuwe voorstelling van Wim T. Schippers: *HOOGWATER* voorheen *LAAGWATER*

FOTO:BOUWEN VERSCHUUREN

coördineert als theartechnicus overdadige changementen en dirigeert het enthousiaste publiek tot het imiteren van natuurgeluiden. De acteurs van de Veenfabriek en Adelheid | FemaleEconomy spelen vrolijk met hem mee. Titus Muizelaar rijdt een paar keer in pilotenpak langs op een Segway en begint ongevraagd te oreren in de rol van emeritus hoogleraar prof. dr. Henrik van Woerdekom, een personage dat hij eerder al

speelde in Schippers' theaterhit *Wuivend graan* (2007). Als 'compère van de avond' probeert Joep van der Geest de vertoning nog angstvallig in goede banen te leiden, maar ook hij blijkt daarbij zijn eivrolijk met hem mee. Titus Muizelaar rijdt een paar keer in pilotenpak langs op een Segway en begint ongevraagd te oreren in de rol van emeritus hoogleraar prof. dr. Henrik van Woerdekom, een personage dat hij eerder al

Dit soort 'schipperiaanse' omkeringen komen de hele avond terug, net zo als de kenmerkende wijdlopijge monologen, freudiaanse versprekingen en het letterlijk nemen van metaforen. Wie het eenmaal doorheeft, kan zelfs succesvol gaan voorspellen. Als iemand zegt dat hier geen hond komt, is het wachten op geblaft. Bij de tekst componeerde Schippers ook verschillende zangmelodieën, die Ton van der Meer voorzag van mooie

muzikale arrangementen. De samenwerking levert prachtige muzikale pareltjes op, die de vlakke typepjes van vleugjes ontroering en diepgang voorzien. Na de instorting van Schippers zingt Merel Polat in een operateske rode japon een wondermooiatonaal treurlied. Schippers zingt samen met een amateurkoor nog een keer het chanson *Le credo du Paysan* dat hij ooit opnam als typepje Jacques Plafond. Terugkerend thema in de bonte vertoning is de spanning tussen de natuur en de mens. De muzikanten bouwen naakt een idyllische picknickplek op, waar Merel Polat in bloemenjurk 'berg en dal' bezingt, maar ook landmeters de voorbereidingen treffen voor de bouw van een viaduct. Joep van der Geest dicht 'oh lieve sprietjes gras', waarna collega's een lange plastic grasmat over het podium rollen. Het lijkt er even op dat Schippers een aanklacht wil indienen tegen de vernietiging van de prachtige natuur door de brute mens. Maar ook dat keert hij om. Aan het eind loven acteurs prachtige menselijke uitvindingen als vliegtuigen en auto's, die de natuur helaas telkens weer verstoort en afbreekt. Ondanks de samenwerking met de Veenfabriek, is *HOOGWATER* voorheen *LAAGWATER* zo toch vooral een herhaling van beproefde zetten geworden. Schippers stelt zijn fans zeker niet teleur, maar verrast ook niet. De ooit zo vernieuwende 'schipperiaanse' ontregeling lijkt inmiddels ook een trucje.

Billy Elliot beste grote musical

Musicalawards

Gisteravond was het prijzengala van de Musical Awards. 'Moeder, ik wil bij de revue' kreeg de meeste prijzen.

Door **Henk van Gelder**

UTRECHT. Niet de grote favoriet *Billy Elliot*, maar de nostalgische voorstelling *Moeder, ik wil bij de revue* heeft gisteravond de meeste Musical Awards ontvangen. Op de tweede plaats eindigde *De kleine blonde dood*, naar de roman van Boudewijn Büch. Wel was *Billy Elliot* volgens de jury de beste grote musical van allemaal. In het Beatrix Theater in Utrecht, waar op andere avonden *Moeder, ik wil bij de revue* wordt gespeeld, vond gisteravond het prijzengala plaats. Enkele winnaars verwezen in hun dankwoord naar de aanslag in Parijs. Zo onderstreepte Fred Boot, producent van het kassucces *Soldaat van Oranje* dat de publieksprijs voor bes-

te musical kreeg, het belang van vrijheid, „juist op een dag als vandaag“. Een beetje verwarrend was het wel - dat er naast de juryprijzen óók zo'n publieksprijs werd uitgereikt. En dat die onderscheiding werd gewonnen door een productie die al vier jaar achtereen volle zalen trekt en in vorige jaren al door de jury is bekroond. *Moeder, ik wil bij de revue*, gebaseerd op de door Omroep Max geproduceerde tv-serie, kreeg gewichtige prijzen: beste vrouwelijke hoofdrol (Simone Kleinsma), beste mannelijke hoofdrol (Jon van Eerd), aanstormend talent (Terence van der Loo), de beste vrouwelijke bijrol (de als musicalactrice debuterende Raymonde de Kuyper) en de geavanceerde projectietechniek in het decor. De rock-musical *De kleine blonde dood* was volgens de jury de beste kleine musical en ontving ook prijzen voor de beste mannelijke hoofdrol in een kleine productie (William Spaaij), componist Ad van Dijk en regisseur Peter de Baan. Verder bleef de verwachte prijzenregen voor het veelvuldig genomineerde *Billy Elliot* beperkt tot

Awards voor vertaler Martine Bijl en juniortalent Carlos Puts. De verdeling van de prijzen illustreert de musicalmachtsverhoudingen die tot dusver in Nederland gold: *Moeder, ik wil bij de revue* en *Billy Elliot* zijn geproduceerd door het theaterbedrijf van Joop van den Ende, terwijl *De kleine blonde dood* werd uitgebracht door Albert Verlinde Entertainment. Samen incasseerden de twee grootste producenten van het land, die binnenkort gaan fuseren, dertien van de zestien prijzen - negen voor Van den Ende en vier voor Verlinde. De rest werd verdeeld onder de door zangeres Esther Maas geproduceerde songcyclus *Putting it together*, het productiehuis M-Lab en het RO Theater - het enige gesubsidieerde gezelschap van allemaal - met de familievoorstelling *Lang en gelukkig*. Twee opvallende producties vielen geheel buiten de prijzen: *Jersey Boys* (Van den Ende) en de nieuwe versie van *The Sound of Music* (Verlinde). De rechtstreekse tv-uitzending van het prijzengala trok gisteravond ruim 1,2 miljoen kijkers.

one
dayonly

Geldig op 8 januari 2015

75%
korting

Therapeutische
compressie sokken

✓ Verkrijgbaar in de maten 36-41 en 42-47
✓ Kleuren: zwart of wit
✓ Verbetering bloedcirculatie
✓ Voorkomt krampen, reïsbenen, zwellingen en spataderen
✓ Veel gebruikt in hartloopspoor
✓ Helpen afvalstoffen sneller te verwijderen en de prestaties van de benen verbeteren

39,95
Alleen vandaag
9,95

Bestel nu op: www.onedayonly.nl

Aanhangers van de Gülenbeweging demonstreren, een dag nadat op 14 december vorig jaar in Turkije 27 politiemensen, journalisten en scenarioschrijvers zijn opgepakt.

‘Persvrijheid is inzet van politiek spel’

**Achtergrond
Persbreidel**

Twee Nederlandse journalisten werden deze week in Turkije opgepakt. Pesterijtjes? Of speelt de strijd tussen de regering Erdogan en de Gülenbeweging een rol?

Door onze redacteurs
Marloes de Koning en Rosan Hollak

AMSTERDAM/ISTANBUL. En weer moest woensdag een Nederlandse journalist in Turkije mee voor verhoor. Mehmet Ülger zat met zijn vrouw al bijna in het vliegtuig naar Amsterdam toen agenten hem uit de rij visten en meenamen naar de rechtbank. De twee hadden opnamen gemaakt voor een documentaire over kinderen uit Kobani, de Syrische stad aan de Turkse grens waar al maanden hevig wordt gevochten. Een dag eerder werd Frédérique Geerdink uit haar huis meegenomen door een anti-terreureenheid van de politie. Is het toeval, twee Nederlandse journalisten twee dagen na elkaar? En nog wel tijdens een bezoek van de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Bert Koenders? In toeval geloven Turken in dit soort gevallen niet. „Het zijn pesterijtjes,” zegt Ülger zelf, een paar uur na zijn verhoor. Hij is terug op de luchthaven en wacht opnieuw op een vlucht naar Amsterdam. Ook voor hem is het echter gissen wat de boodschap is die van die pesterijen uit moet gaan.

Na interventie van Koenders veranderde de sfeer op de rechtbank, vertelt hij. „Ik kreeg thee aangeboden. Mocht buiten een sigaretje roken.” Hij moet zich 21 januari weer melden voor de rechtszaak. Dat die eraan zat te komen was bekend. Ülger werd anderhalf jaar geleden betraptd toen hij met zijn telefoon stiekem foto’s maakte in de rechtszaal tijdens de zaak tegen de Turks-Nederlandse journaliste Füsün Erdogan, die tot levenslang werd veroordeeld wegens haar vermeende rol bij een linkse terreurorganisatie. Vorig jaar kwam ze onverwacht vrij. Inmiddels is ze naar Nederland gevlucht en woont in Rotterdam. Justitie in Turkije had Ülger al eerder opgepakt en verhoord vanwege die overtreding. Hij had sindsdien geen bericht gehad dat hij werd gezocht. De pesterijen brengen de Gülen regering in een lastig parket. Vrijwel op het moment dat Geerdink werd opgepakt viel president Recep Tayyip Erdogan in Ankara een speech voor ambassadeurs waarin hij claimde dat er geen land in Europa is waar journalisten zo vrij zijn als in Turkije. Koenders was daar op uitnodiging van de Turkse regering te gast. Het is een vreemd gebaar om tijdens zo’n bezoek ook journalisten te arresteren. Het Nederlands van Füsün Erdogan is wat weggezakt na acht jaar in een Turkse gevangenis. Met hulp van een familielid legt ze telefonisch uit dat de arrestaties van Nederlandse journalisten moeten worden gezien tegen de achtergrond van de strijd in Turkije tussen de regering en aanhangers van prediker Fethullah Gülen. „In Tur-

JOURNALIST
Ülger

Mehmet Ülger (1962) is een freelance-journalist en documentairemaker en maakt regelmatig reportages voor *Een-Vandaag*. Hij werkte eerder als correspondent bij het ANP en is oud-bestuurslid van journalistenvakbond NVJ.

JOURNALIST
Geerdink

Frédérique Geerdink (1970) is freelance-journalist en woont in Diyarbakir, in het Koerdische zuid-oosten van Turkije. In 2014 publiceerde ze het boek *De jongens zijn dood*, over een legeraanval op een groep Koerdische mannen in een dorp in Turkije.

kije is een oorlog gaande tussen de Gülenbeweging en Erdogan. Binnen het politie-apparaat en justitie bevinden zich veel aanhangers van Gülen. Nu een aantal van hun mensen in december zijn opgepakt, zijn deze aanhangers met een tegenactie begonnen. Met het oppakken van deze Nederlandse journalisten willen ze de regering van Erdogan in diskrediet brengen. Dat de arrestaties plaatsvinden op het moment dat Koenders in Turkije is, is volgens de Turkse journaliste dan ook geen toeval. „Zo wordt het ministerie van Buitenlandse Zaken erop gewezen dat er in Turkije geen persvrijheid is.” De strijd tussen Erdogan en Gülen barstte ruim een jaar geleden los. Toen kwam het Openbaar Ministerie, volgens Erdogan daartoe aangezet door Gülen die de macht wil overnemen, met een reeks corruptie-onderzoeken. Mensen dichtbij Erdogan werden beschuldigd en opgepakt. Dat werd gevolgd door het lekken van geheime opnamen, onder meer van telefoongesprekken van de premier en geheim top-overleg over veiligheidszaken. Op 14 december werd ondermeer de hoofdredacteur van de aan de Gülenbeweging gelieerde krant *Zaman* opgepakt. Dat werd wereldwijd veroordeeld als een aanval op de vrijheid van meningsuiting. Volgens president Erdogan was het alleen een aanval op Gülen, die hij als een groot gevaar ziet, en heeft het niets met persvrijheid te maken. „Sinds kort heeft de Gülenbeweging het steeds over ‘vrijheid van meningsuiting’, omdat ze merken dat het lukt Erdogan daarmee in een hoek duwen,” zegt publicist en analist Gareth Jenkins. Jenkins werkt al jaren in Turkije en heeft persoonlijk ervaring met de geheime dienst en de Gülenbeweging. Hij sluit niet uit dat de Gülenbeweging ervoor heeft gezorgd dat Geerdink en Ülger werden gepakt om op die manier de regering voor paal te zetten. „Buitenlandse journalisten oppakken is niet de stijl van deze regering. Ze zijn stompzinig, maar nou ook weer niet zó dom.” Journalisten pesten kan veel gemakkelijker, bijvoorbeeld door ze zwart te maken in media, of door ze een perskaart of toegang tot het land te weigeren. Bram Vermeulen, de vorige Turkije-correspondent van NRC, kreeg na een aantal kritische reportages bijvoorbeeld geregeld problemen aan de grens. Füsün Erdogan, die werd veroordeeld vanwege haar linkse sympathieën, noemt de Gülenbeweging ‘opportunistisch’. „In Turkije is nooit persvrijheid geweest. Voorheen werkten aanhangers van Gülen samen met de regering om linkse en Koerdische journalisten op te pakken. En nu hun eigen mensen zijn opgepakt, komt het goed uit om het gebrek aan persvrijheid aan te kaarten.” „In Turkije kun je niets uitsluiten,” zegt documentairemaker Ülger laconiek voor hij weer op het vliegtuig stapt. Toen het de Gülenbeweging uitkwam werden allerlei, vooral Koerdische, journalisten voor terroristen versleten, brengt hij in herinnering. „Nu ze het tegen Erdogan kunnen gebruiken zijn ze opeens de kampioenen van de vrijheid van meningsuiting.”

GAME OF THRONES
Expositie terug naar Nederland

De expositie over de populaire fantasierie *Game of Thrones* komt terug naar Nederland, maakt zender HBO bekend. In 2013 was de expositie ook in de Amsterdamse Posthoornkerk te zien, die werd door ruim twintigduizend mensen bezocht. In *Game of Thrones: The Exhibition 2.0* ligt de focus meer op de interactieve ervaring. Daarnaast is de expositie aangevuld met nieuwe attributen uit het nog uit te zenden vijfde seizoen. De precieze datum en plaats van de expositie is nog niet bekendgemaakt.

UITGESPROKEN

Ik wou dat ze ons blad hadden gekocht.”

Willem Holtrop tekenaar en medeoprichter van *Charlie Hebdo* relateert in *Nieuwsuur* de vereenzelviging met het blad door oude vijanden.

KIJKTIJD

200

De Nederlander keek in 2014 gemiddeld 200 minuten per dag tv. Dit is de hoogst gemeten kijktijd in tien jaar. In 2013 was dat 195 minuten. Deze stijging kwam vooral door het WK voetbal en de Olympische winterspelen. Uitgesteld kijken binnen zes dagen na uitzending steeg van 4,5 procent (2013) naar 5,0 procent van de totale kijktijd.

Hoe komt Twitter het jaar door?

Sociale media

Het gaat niet goed met Twitter: een dalende beurskoers en nauwelijks meer gebruikers. Drie veranderingen beloven beterschap.

Door **Anouk van Kampen**

Heeft Twitter nog toekomst? Met drie grote veranderingen hoopt het sociale medium het komend jaar goed door te komen. Twitter wil gebruiksvriendelijker, vasthoudender en aantrekkelijker worden. Dat is hard nodig, want het gaat niet goed met het sociale medium. Vooral financieel: meer dan een jaar geleden ging Twitter naar de beurs. De beursgang leek een succes, het aandeel steeg van 26 naar 70 dollar, maar al snel ging het minder met Twitter. Geen winst, te weinig nieuwe gebruikers en het grote publiek wordt maar niet bereikt. Het aantal maandelijks gebruikers stagneerde afgelopen jaar een beetje, en neemt sinds kort iets toe. Twitter heeft op dit moment 271 miljoen actieve gebruikers - ongeveer vijftig miljoen meer actieve gebruikers dan een jaar geleden. Ter vergelijking: Facebook zet daar 1,3 miljard actieve gebruikers tegenover.

Gaat Twitter het redden? Dit is het bedrijf in 2015 van plan.

1 Nieuw: while you were away Het meest tekenende aan Twitter: het is een momentopname. Een boodschap in 140 tekens, nu, van alle tweeduidend mensen die je volgt. Dat verandert. Het sociale medium is deze week begonnen met het uitrollen van zijn nieuwe ‘While you were away...’-functie. Een overzicht van de belangrijkste en beste tweets op basis van je gebruikersgedrag, zodat je snel weet wat er gebeurd is en niks belangrijks mist. Een beetje zoals het non-chronologische overzicht dat Facebook al een tijd heeft. Daaronder blijft bij Twitter de gewone timeline bestaan.

Ook voor gebruikers die niet constant aan het scrollen zijn: je kreeg al een seintje als meerdere mensen iets retweetten of iemand volgen. Dat wil Twitter uitbreiden naar zogenaemde *breaking news-alerts*.

2 Hulp voor beginners Twitter probeert minder gebruikers in het begin kwijt te raken. Daarom, minder moeilijke vragen bij aanmelding en direct al een ‘gepersonaliseerde timeline’, ook als je nog niemand volgt. Met belangrijke tweets en volgsuggesties. Om nieuwelingen snel bekend te maken met het medium, en zodat ze niet afhaken. Ook pushberichten en mails over trending verhalen of hoeveel mensen je timeline hebben bekeken moeten daarbij gaan helpen.

3 Concurrentie voor YouTube Twitter heeft al Vine, herhalende videootjes van een paar seconden, en wil het komende jaar nog meer concurreren met YouTube. Daarom kunnen gebruikers straks direct vanuit Twitter eigen video’s maken, delen en editen. Dus ook vanaf mobiel, zonder via YouTube te hoeven. Dat zou ervoor moeten zorgen dat er meer vanuit Twitter wordt gedeeld en gecommuniceerd. Mooie bijkomstigheid: meer advertentiemogelijkheden. De eerste helft van 2015 moeten alle veranderingen worden ingevoerd.

ILLUSTRATIE THINKSTOCK

Roermond hinderde bewust journalisten

Door onze mediareactie

AMSTERDAM. Het gemeentebestuur van Roermond heeft journalisten van *De Limburger* bewust tegengewerkt en verkeerd geïnformeerd bij hun onderzoek naar de van corruptie verdachte wethouder Jos van Rey (stadsplanning, ruimtelijke ordening, VVD). Dat meldde het programma *Argos TV-Mediologica* gisteravond. De gemeente reageerde in 2010 heel laat op verzoeken van beide journalisten om documenten over Van Rey beschikbaar te stellen op basis van de

Wet openbaarheid van bestuur (WOB). Dat bevestigde de Roermondse oud-burgemeester Henk van Beers in de uitzending. „Ik kan niet ontkennen dat we het proces wel eens in een vertraagde slow-motionsfeer brachten.” VVD’er Van Rey, die veertien jaar lid was van de Tweede Kamer, wordt verdacht van omkoping, verkiezingsfraude en witwassen. Op 20 januari staat hij voor het eerst voor de rechter. De documenten die de twee verslaggevers van De Limburger uiteindelijk eind 2010 kregen, resulteerden een jaar later in een onthullende serie arti-

De gemeente reageerde in 2010 heel laat op verzoeken

kelen. De krant beschreef een stad waarin corruptie en belangenverstrengeling aan de orde van de dag waren, er een cultuur van angst heerste in de gemeente en de democratische controle buitenspel was gezet. De Limburger richtte zich vooral op de relatie tussen Van Rey en Piet van Pol, de grootste projectontwikkelaar van Roermond. Volgens de verkregen documenten ging Van Rey, die besliste over grote bouwprojecten in de stad, regelmatig op reis met Van Pol, naar Zuid-Frankrijk, Formule 1-races en internationale voetbalwedstrijden.

De bank van ‘Jinek’ (KRO-NCRV) wordt gimmick.

Zap

Terug naar 2004, met kleine verschillen

Door **Hans Beerekamp**

Cartoonist Ruben Oppenheimer, die gisteren vaak en lang aan het woord was, opende bij *Jinek* een prikkelende hypothese: „Als er een aanslag op de metro van Parijs was geweest met twintig doden, dan zouden wij hier nu niet met zijn allen zitten te praten.” Ik denk dat hij gelijk heeft. Het is de hufferigheid van een aanslag op tekenaars en narren (eerder dan journalisten) die zo tot de verbeelding spreekt, al is het maar omdat daardoor de doerraks aan de andere kant van het spectrum weer vleugels krijgen. Geert Wilders, schijnbaar de enige politicus die gisteren in Den Haag op zijn post zat, likte zich letterlijk de lippen af. Dat maakte me het kwaadst: we zijn door de aanslag op *Charlie Hebdo* gewoon weer terug in 2004, bij de moord op Theo van Gogh. Ik hoorde weer alle clichés en drogredenen over de vrijheid van meningsuiting, en ook de laffe suggestie van sommige media dat we maar beter niet te veel cartoons over Mohammed kunnen laten zien, was weer terug. Het belangrijkste verschil is dat nu prominente moslims, zoals de Rotterdamse burgemeester Ahmed Aboutaleb, zich veel onduidelijker uitspreken tegen de barbarij. Mede daardoor zal het nu misschien korter duren voordat we weer normaal kunnen gaan doen.

De televisie deed het ook niet zo slecht alstoen. Om 12.18u begon het *NOS Journaal* met extra bulletins, een vuurdoop voor nieuwslezer Dionne Stax. Met hulp van Europacorrespondent Saskia Dekkers werd het nieuws uit Parijs op de voet gevolgd, vooral door Ron Linker, bellend vanuit een taxi naar de plaats delict. Eén keer werd de executie op straat van een politiemann, die later Achmed bleek te heten, expliciet vertoond. Voortschrijdend inzicht deed de NOS besluiten, zoals bijna alle nieuwszenders, omop het cruciale moment het beeld zwart te maken, omdat veel kijkers zoiets gruwelijks niet willen zien. Ik wel, want het leek te gaan om burgerjournalistiek die een oorlogsmisdaad registreert, en niet om een rituele moord, vastgelegd om ons bang te maken. Dat laatste uitzenden is meegaan in een frame, dit is eerder hard nieuws. Ook nieuw was de toon van de deskundigen in *Nieuwsuur*, van wie drie het eens leken over een verband tussen terrorisme en de ontwijking van Arabische staten door westerse interventie. Dat geluid hoorde je na 11 september 2001 niet vaak op televisie.

De *Wereld Draait Door* bleef meer op vertrouwd terrein, met een uitzending vol journalisten, cartoonisten en cabaretiërs die bekende meningen uitwisselden. „De ene angst is de andere niet,” stelde Claudia de Breij, en dat leek de verstandigste opmerking. Het meest verrassend vond ik het bonte gezelschap van acht deskundigen op de veel te volle bank van *Jinek*. Het martelwerktuig, ontleend aan een te Amerikaanse visie op wat een talkshow moet zijn, begint een gimmick te worden, bijna een reden op zich om te kijken. Er waren twee mij niet bekende Belgische dames, Annelies Beck (VRT) en arabist Annabell Van den Bergh, die te weinig aan het woord kwamen. Overigens greep Eva Jinek de kans om te laten zien wat ze kan. Al in aflevering drie van de reeks dagelijkse, actuele talkshows rondde ze nipt de kaap van een miljoen kijkers, zonder dat het kringgesprek uit de hand liep of aperte concessies aan de inhoud.

Janneke

Risotto met venkel en sinaasappel

Deze risotto met venkel en sinaasappel staat in het zomerhoofdstuk van *BioBudget*. Venkel uit Nederland is er inderdaad maar tot oktober. Maar venkel uit het buitenland is het hele jaar te koop, en persoonlijk vind ik dit een prima recept voor een winterse donderdag. Venkel met sinaasappel is sowieso een geweldige combinatie. Ik maak weleens een salade van rauwe venkel en plakjes sinaasappel. Besprenkeld met geurige olijfolie, bestrooid met versgemalen zwarte peper en zoutvlokjes en eventueel met wat zwarte olijven of verbrokkelde geitenkaas heb je daar een feestmaal aan.

- Voor 3 – 4 personen:
3 – 4 el olijfolie;
1 ui, gesnipperd;
1 venkelknol, in blokjes (bewaar het loof om te garneren);
250 g risottorijst;
50 ml witte wijn;
1 liter hete groentebouillon;
rasp en sap van 1 sinaasappel;
6 – 8 el Parmezaanse kaas of belegen geitenkaas, geraspt;
1 el peterselie, fijngehakt;
1 el dragon, gehakt

Verhit de olie in een pan met dikke bodem en fruit hierin de ui en tweederde van de venkelblokjes. Voeg de rijst toe en roer tot alle korrels glad zijn van de olie. Blus af met wijn. Voeg de bouillon beetje bij beetje toe, totdat de risotto bijna gaar is. Dit duurt ongeveer 15 minuten. Roer de sinaasappelrasp- en sap met de overgebleven venkelblokjes erdoor en laat de risotto nog ongeveer 10 minuten pruttelen. De risotto moet romig van structuur zijn, maar mag nog wel een beetje beet hebben. Verdeel de risotto over warme borden en garmeer met kruiden en geraspte kaas. Versier eventueel nog met een reepje sinaasappel en met het fijngehakte loof van de venkel.

Uitgelicht

DOCUMENTAIRE 3Doc: Stop at Nothing

NPO 3, 21.50-23.30u.

3Doc: *Stop at nothing: The Lance Armstrong story* is een onthullend portret van wielrenner Lance Armstrong. Tussen 1999 en 2005 won Armstrong zeven keer op rij de Tour de France. Door deze en vele andere overwinningen, en daarnaast de lucratieve marketingdeals die hij maakte, kon Armstrong miljoenen aan inkomsten op zijn bankrekening schrijven. Alle overwinningen die hij sinds 1998 behaalde werden hem echter eind 2012 afgenomen toen aan het licht kwam dat Armstrong tijdens zijn carrière doping gebruikte. Daarnaast schorste de Internationale Wielervedbond hem voor het leven,

waardoor hij niet langer als wielrenner mag deelnemen aan wedstrijden. Aan de hand van interviews met vroegere vrienden wiens levens en carrières Armstrong sterk heeft beïnvloed, onthult de film nieuwe details over het schandaal. De film vertelt ook hoe Lance Armstrong als jong aanstormend fietstalent de Amerikaanse promotors een miljoen dollar aan bonussen afhandig maakte, evenals de bekentenis van het hoofd van een van de grote Amerikaanse sponsors van Armstrong. Hij wist alles over zijn doping maar bleef hem desondanks steunen.

FILM American Gangster

(Ridley Scott, 2007). Gangsterfilm, naar waar gebeurd verhaal, over Frank Lucas (Denzel Washington), die zich in de jaren zeventig opwerkte tot de heroïnekonink van Harlem. Hij betreft pure heroïne bij de bron, in de jungle van Vietnam, en vervoert die vervolgens naar de VS in de lijkkisten van gesneuvelde soldaten. Zijn tegenspeler is een rechtlijnige politieagent (Russell Crowe), een uitzondering in het New Yorkse politiekorps. Lucas is vooral een rationele zakenman, die zijn imperium meer opbouwt dankzij slim zakendoen dan door geweld, al deinst hij niet terug voor een liquidatie. Veronica, 20.30-23.35u.

FILM Sense and Sensibility

(Ang Lee, 1995). Plezierige filmversie van Jane Austens roman werd geschreven door actrice Emma Thompson – ze kreeg er een Oscar voor. Thompson speelt een van de zusjes Dashwood, die na het overlijden van hun vader zonder huis en geld zitten. Er zit niets anders op dan een bemiddelde huwelijkspartner te zoeken. Marianne (Kate Winslet) valt als een blok voor de knappe Willoughby en vergeet de avances van kolonel Brandon. Elinor (Thompson) ziet wel iets in de verlegen Ferrars (Hugh Grant), maar die verliest zijn toelage als hij beneden zijn stand huwt. RTL8, 20.30-23.15u.

DOCUMENTAIRE Australia with Simon Reeve

Driedelige documentaire waarin journalist Simon Reeve door Australië trekt. Reeve begint zijn reis in het 'rode hart' van Australië en trekt vandaar verder naar het zuiden via de Indian Pacific Railway om uiteindelijk in Perth aan de westkust te arriveren. Onderweg ontmoet hij onder anderen een Australische cowboy die hem meeneemt op een kameldrifijscht. Ook bezoekt hij een wijnboer en een tonijnvisserij, en onderzoekt daar wat de impact van die bedrijven is op de natuur. In het westen van het land neemt hij deel aan een moderne vorm van goudzoekten. Canvas, 19.00-20.00u.

INFORMATIEF KVVW: De rekenkamer

In *KVVW: De Rekenkamer* worden van uiteenlopende zaken de kosten in kaart gebracht. Verslaggevers Sofie van den Enk, Marijn Frank, Klaas van Kruistum en Ersin Kiris gaan op zoek naar de werkelijke kosten en economische motieven van mensen en bedrijven. In deze aflevering wordt onderzocht wat sporten nu eigenlijk kost. De meeste sporten zijn duur. Alleen hardlopen lijkt een gratis sport, maar is dit inderdaad een voordelige keuze? *De Rekenkamer* begint aan een zoektocht langs hardloopschoenen, kleding, apps en wedstrijden en ontdekt dat de hardloopeconomie goed loopt. NPO 3, 20.30-21.05u.

INFORMATIEF Close Up

Close Up besteedt onder meer aandacht aan architectuur, film en schilderkunst. Architect Todd Saunders keerde enkele jaren geleden terug naar de plek van zijn jeugd, Newfoundland in het noordoosten van Canada. Voor het ontwerp van hotel Fogo Island Inn liet hij zich inspireren door de sobere schoonheid van de lokale traditionele architectuur. Op dezelfde plek bouwde hij tevens vier spectaculaire studio's voor kunstenaars. Met het project haalden Saunders en zijn zakkelijk partner de internationale pers en Fogo Island kreeg een nieuwe economische impuls. NPO2, 23.00-23.55u.

DOCUMENTAIRE 2Doc: Bhutto

Van 1988 tot 1990 en van 1993 tot 1996 was Benazir Bhutto premier van Pakistan. Ze was de eerste vrouwelijke premier ooit in een moslimland. Vlak na een verkiezingstoespraak voor de Pakistaanse verkiezingen van 2008 kwam ze als oppositieleidster van de PPP na een zelfmoordaanslag om het leven. *2Doc: Bhutto* zoomt in op het leven en de politieke carrière van Bhutto en biedt een inkijk in haar privéleven en in de binnenlandse politiek van Pakistan. Er zijn interviews met onder andere het gezin van Bhutto en de voormalige president van Pakistan, Musharraf. NPO 2, 23.55-01.10u.

BBC 1

17.30 Antiques Road Trip. 18.15 Pointless. 19.00 BBC News. 19.27 Weather. 19.30 BBC Regional News Programmes. 19.57 Weather. 20.00 The One Show. 20.30 EastEnders. 21.00 Would I Lie to You? 21.30 EastEnders. 22.00 Death in Paradise. 23.00 BBC News. 23.25 BBC Regional News and Weather. 23.35 Question Time. 00.35 This Week. 01.20 Skiing Weather review. 01.25 BBC News.

BBC 2

17.15 The Great British Winter. 18.15 Flog It! 19.00 Eggheads. 19.30 Great British Railway Journeys. 20.00 Great British Garden Revival. 21.00 Somerset: After the Floods. 22.00 The Super-Rich and Us. Documentaire. 23.00 Russell Howard's Good News. 23.30 Newsnight. 00.17 Weather. 00.20 Darts: BDO World Championships. 01.10 Darts Extra. 03.10 Sign Zone: Canterbury Cathedral. 05.00 Schools: Speaking Sport. 05.30 BBC Learning Zone: Body Matters. 06.00 BBC Learning Zone: Science of the Harvest. 06.30 BBC Learning Zone: The Secret Life of our Favourite Dishes.

ÉÉN

18.00 Het Journaal. 18.10 Weer. 18.15 Dagelijkse kost. Gebakken schelvis en saffraanrijst met chorizo. 18.30 Blokken. 19.00 Het Journaal. 19.40 Iedereen beroemd. 20.05 Weer. 20.10 Thuis. 20.35 De MIA's 2014. 22.10 De quiz van het jaar. 23.00 Het Journaal. 23.15 Hostages. 23.54 Keno. 23.55 Weer. 00.00 Dagelijkse kost. 00.15 Iedereen beroemd. 00.40 Journaaluis.

CANVAS

18.07 De Wilde Keuken. 18.32 Land in de kering. 18.57 Australia with Simon Reeve. 20.00 Terzake. 20.40 Lands of the Monsoon. 21.30 Panorama. 22.20 Reyers Laat. 23.00 Es-ther forever. Documentaire van Richard Olivier. Zes jaar lang werden de twee zeventigjarige zussen Esther en Elvire gevolgd. 00.30 Canvaslus.

ARD

18.00 Verbotene Liebe. 18.50 Ein Fall von Liebe. 19.45 Wissen vor acht - Natur. 19.50 Wetter vor acht. 19.55 Börse vor acht. 20.00 Tagesschau. 20.15 Donna Leon - Auf Treu und Glauben. 21.45 Panorama. 22.15 Tagesthemen. 22.45 Nuhr - Das große Kleinkunstfestival 2014. 23.30 Die Wivaldy Show. 00.00 Nachtmagazin. 00.20 Donna Leon - Auf Treu und Glauben. 01.53 Tagesschau. 01.55 Kalter Schweiss (De la part des copains) Actiefilm uit 1970. 03.25 Nuhr - Das große Kleinkunstfestival 2014. 04.10 Die Wivaldy Show. 04.40 Bri-sant. 04.58 Tagesschau. 05.00 Panorama.

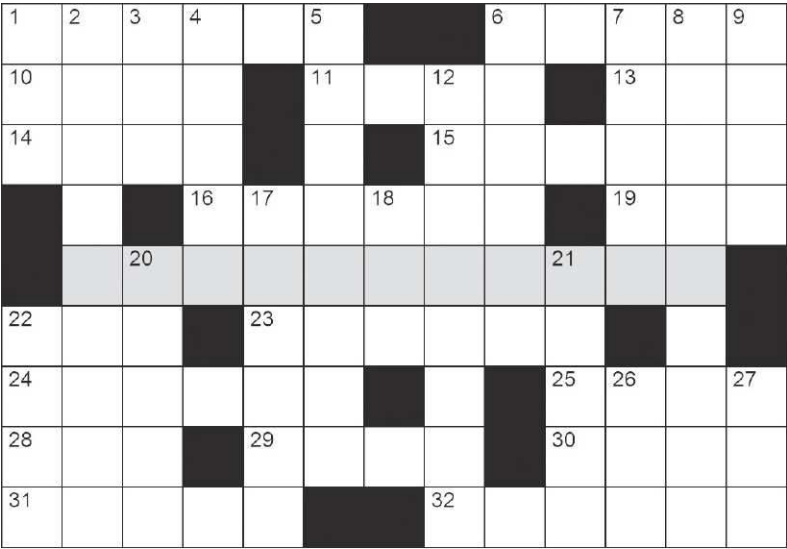
ZDF

18.05 SOKO Stuttgart. 19.00 Heute. 19.20 Wetter. 19.25 No-truf Hafenkante. 20.15 Der Bergdoktor. 21.45 Heute-journal. 22.15 Wüstenräume. 23.00 VERBRECHEN nach Ferdinand von Schirach. 23.45 Heute Nacht. 00.00 Inspector Lynley - Gott schütze dieses Haus. 01.10 SOKO Stuttgart. 01.55 SOKO Wismar. 02.40 Wüstenräume. 03.25 Zdf.formstark. 03.30 ZDFreportage. 04.00 SOKO Kitzbühel. 04.45 Leüte Heute. 04.55 Hallo Deutschland.

TV 5

18.00 64'. Le monde en français. 1re partie. 18.20 Le Journal de l'économie. 18.25 Météo. 18.30 TV5, l'invité. 18.40 69 minutes sans chichis. 20.30 Journal France 2. 20.55 Météo. 21.00 12 ans d'âge. Drama van Frédéric Proust (2013). 22.20 Edmond était un âne. 22.35 Narvalo. 23.00 Journal TSR. 23.25 Tv5monde, le journal Afrique. 23.45 TV5, l'invité. 23.55 Météo. 00.00 La Grande Librairie. 00.55 200 millions de critiques. 01.50 Mise au point. 02.45 Tv5monde, le journal. 02.55 Météo. 03.00 La France sauvage. 04.00 Tv5monde, le journal. 04.20 Météo. 04.25 En voyage! l'Express. 04.35 En voyage! l'Express. 04.50 Un livre un jour. 04.55 C dans l'air.

In het midden

Horizontaal 1. Daar is het middenwoord in gevaar **6.** Rugslag-attribuit **10.** Frans goed **11.** Carlos __, spits bij Sociedad **13.** Engels baksel **14.** Uitvoerverbod **15.** (In) gang **16.** Goedemondt of Spelbos **19.** Bar **22.** __ Hoeneß, weer op vrije voeten **23.** Daar zit weinig vlees aan **24.** Loopvogel op de pampa **25.** Ouder **28.** Bepaalt of men mag blijven **29.** Pecunia non __ **30.** Repin of Gort **31.** Zij schuiven aan **32.** Hooggeplaatsen

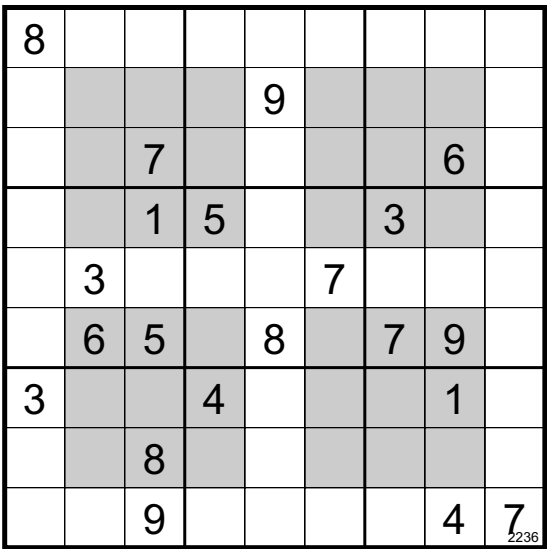
Verticaal 1. Bestemd voor **2.** Groeit uit een bol **3.** OV in de Maasstad **4.** Verkoopt droge kost **5.** Dat krijg je als je eerlijk deelt **6.** Indiase pacifist **7.** Ligt de hele dag op bed **8.** Staat op de ontbijttafel **9.** Alles gegeven **12.** Bleek het eendje toch niet **17.** Vee geruimd uit Noorwegen **18.** Tussen CHI en URU **20.** 'CNN voorbereid op __ van de wereld' **21.** Malle __ **22.** Die van Utrecht stamt uit 1579 **26.** __ About That Bass, Meghan Trainor **27.** De boot is __

Oplossing puzzel 7 januari:

Horizontaal: 1. TUDOR 5. ELVIS 9. AVANCE 11. NT 12. MIRA-DOR 15. OLETA 16. SPRINTEN 18. EA 22. OB 23. GEROMMEL 25. CAIRO 27. INIESTA 29. HA 30. ALWAYS 31. TROEF 32. TWEET

Verticaal: 1. TOM 2. DORPS 3. RADIOGOLF 4. AART 5. ECO-NOMIST 6. LEL 7. INTEELT 8. STAAR 10. VONNE 13. ISOBAAR 14. ART 17. EBONY 19. BOCHT 20. MME 21. BESJE 24. RIAN 26. RAE 28. ALT **In het midden:** BOSTON BOMBER

Sudoku

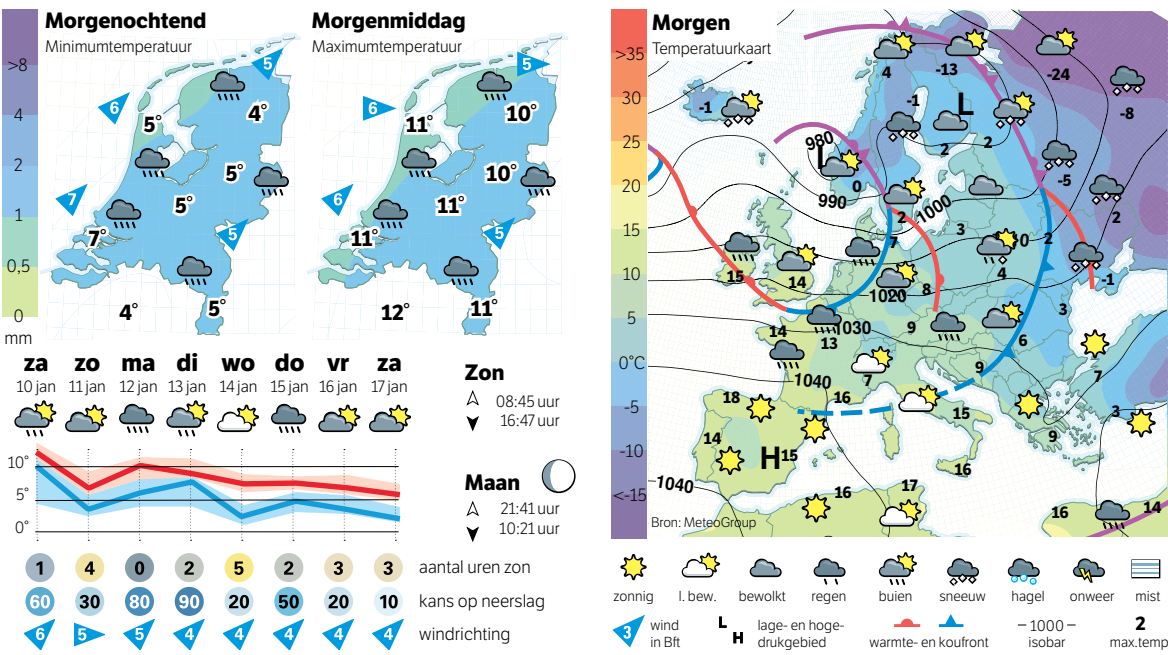
Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.

© **Peter Riltmeester** PZZL.com

Onder: de oplossing van gisteren.

4	6	3	8	2	9	1	7	5
9	1	7	5	6	4	8	3	2
5	8	2	3	1	7	9	6	4
3	9	4	6	7	5	2	1	8
6	2	1	9	3	8	4	5	7
7	5	8	2	4	1	6	9	3
2	7	6	1	8	3	5	4	9
1	3	9	4	5	2	7	8	6
8	4	5	7	9	6	3	2	1

Weer

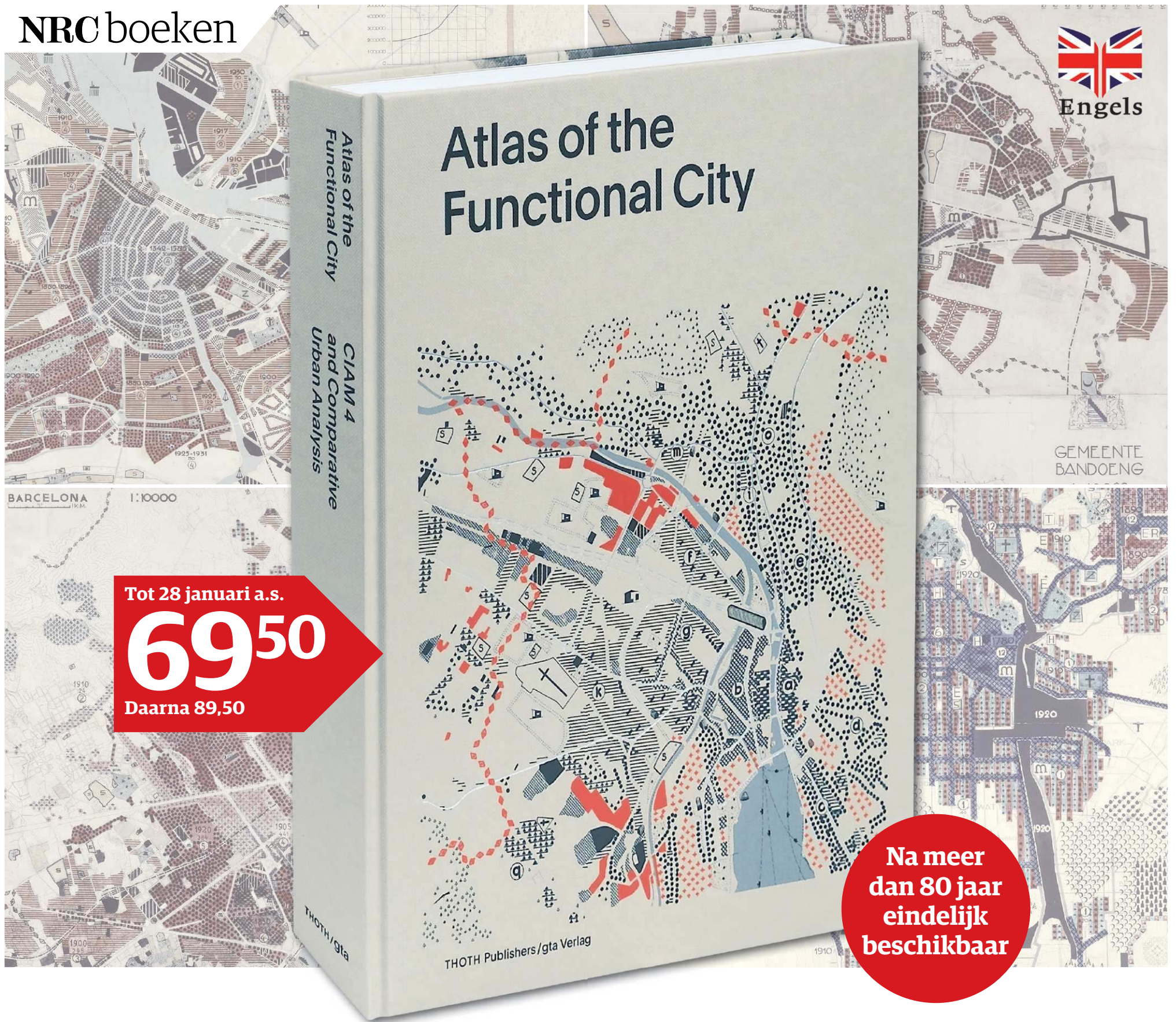
Stormachtig weer

Het is de komende dagen uitermate wisselvallig en onstuimig. Na een natte start van de dag klaart het vanmiddag op. In de loop van de avond raakt het overal weer bewolkt, gaat het regenen en harder waaien.

Morgenochtend wordt de zuidwestenwind in het Waddengebied al even stormachtig, windkracht 8. Het is dan bewolkt en zo nu en dan valt er wat regen of motregen. In de middag draait de wind naar het westen en neemt iets in kracht af, maar het blijft stevig waaien. De temperatuur stijgt naar 11 tot 13 graden.

Ook in het weekend blijft het stormachtig. Na een zeer zachte nacht wordt het zaterdag overdag maximaal 14 graden en is het overwegend bewolkt en regenachtig. Zondag schijnt de zon weer geregeld, maar vallen ook enkele regen- en hagelbuien.

NRC boeken

Atlas of the Functional City

De weerslag van een legendarisch stedenbouwkundig congres

Op het legendarische vierde congres van de CIAM (les Congrès internationaux d'architecture moderne), dat plaatsvond aan boord van een schip in de Middellandse Zee, werd in 1933 de basis gelegd voor de moderne stedenbouw in Europa.

Onder leiding van de Nederlandse stedenbouwkundige Cornelis van Eesteren en architect Le Corbusier werkte de mondiale avant-garde aan een programma voor de functionele stad, waarin wonen, werken, verkeer en recreatie gescheiden zouden worden. De deelnemers analyseerden in totaal 34 Europese steden (waaronder Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht en Wieringermeer) op basis van speciaal voor dit congres vervaardigde kaarten. Door crisis en oorlog werd het materiaal echter nooit gepubliceerd.

Een uniek document

Na meer dan tachtig jaar zijn de resultaten dan eindelijk beschikbaar in deze 480 pagina's dikke CIAM-atlas waarin ruim 700 kleurenillustraties zijn opgenomen. Een uniek document dat ons een beter inzicht biedt in de steden waarin wij leven.

Bestel dit boek tijdelijk voor een speciale introductieprijs van € 69,50.

Let op: deze publicatie van internationaal belang verschijnt alleen in het Engels.

Le Corbusier spreekt op CIAM 4, aan boord van het cruiseschip Paris II, juli/augustus 1933.

Giedion en Neurath in gesprek tijdens CIAM 4.

Leden van 'de 8' kleuren de CIAM kaarten in, 1934.

Impressies CIAM in tijdschrift Quadrante.

Telefonisch bestellen 088-5720572 (keuze 7/tijdens kantooruren)

Bestel bij nrclux.nl/boeken